İ. KÜÇÜKÖMER SİVİL TOPLUM YAZILARI

Özal, keşke liberal olsaydı... Özal parayı anladı mı?... İş adamlarımız, devletin ürettiği rantiyeler olarak, ideoloji üretemez!... Türkiye'de "*sol*" liberal olamaz... Hedef liberal değil, sivil demokratik toplumdur... Üçüncü Cumhuriyet kutlu olsun!

İDRİS KÜÇÜKÖMER

BÜTÜN ESERLERİ

SİVİL TOPLUM YAZILARI

BAĞLAM

İdris Küçükömer - Bütün Eserleri 3

SİVİL TOPLUM YAZILARI

BAĞLAM

Bağlam Yayınları/82
İdris Küçükömer Bütün Eserleri-3

Birinci Basım Ekim 1994

ISBN 975-7696-61-7

Kapak Tasarımı İlhan BİLGE
Tel 0 (212) 513 34 52

Baskı Bayrak Matb. Ltd. Şti.

BAĞLAM YAYINCILIK
Ankara Caddesi, 13/1
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0 (212) 513 59 68

Bilmeyen ne bilsin O'nu
Bilenlere selam olsun!
Yunus EMRE

SUNUŞ

Bu kitap, İdris Küçükömer Bütün Eserleri Dizisi'nin üçüncü kitabı.. Bu kitabın kapsamında, Düzenin Yabancılaşması'nın yayınından sonra Küçükömer'in vefatına kadar değişik yerlerde yaptığı konuşmalar ve yayınlar yer almıştır.

Bu makalelerin yer aldığı yayınlar; ANT, Yeni Gündem, Toplum ve Bilim Dergileri'dir. Bir de Adalar Gazetesi için kaleme alınmış makaleler vardır. Ama gazete sadece 1 sayı yayınlandığı için sadece bir yazı da bu kitaba girmiştir. Ayrıca, bu yazı İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin dergisinde ikinci kez başka yazılarla bir arada yayınlanmıştır.

Kitabın ilk makalesi, "Temel Varsayımlar" dır. Bu yazının, yazılma çalışmaları süren ünlü kitabın giriş, metod bölümüne geliştirilerek konulacağı kendisi tarafından belirtilmişti. Makalenin yayınlanan hali, "İktisat İlkelerine Yeniden Bakış" adlı ders kitabında kullanılmıştı. Ancak biliyorum ki, İ. Küçükömer kitabını yazsaydı, bu bölümün belki özü korunacak ama, geliştirip değiştirileceği çok açıktı. Zaten elde, bu makale üzerine yapılmış çalışma da var. Değişik yerlere alınmış notları, çıkmalar ile makale geliştirilmiştir. Burada yayınlanan biçimi ile makale "İktisat İlkelerine Yeniden Bakış" kitabındaki halidir. Eldeki kitap üzerinde alınmış notları makaleye monte etme gücünü kendimde göremiyorum.

Bu makaleyi, "Düzenin Yabancılaşması"ndan sonraki dönemin yayınlanmış bir ürünü olarak, yine bu dönemde yayınlanmış diğer yazılarla bir arada, onlara metodik kaynak olarak ilk başa koymak bana uygun geldi.

Bu kitapta yer alan tüm görüşler, "sivil toplum" projesinin değişik özelliklerine şu veya bu sebeple değişik zamanlarda, 1969'dan 1986'ya kadar geçen 17 yıllık bir zaman içinde verilen cevaplardır.

İdris Küçükömer'in sağlığının bozulmaya başladığı 1984 sonundan, yatağa bağlanmasına kadar olan zaman diliminde, beklenen kitabını yazamamanın telaşı yaşandı.

Kitabın kapsamının dört ciltte toplanacağı şeklindeki düşünceden taviz verildi. Proje önce iki cilde düşürüldü.. Daha sonra sağlığı bozuldukça, tüm yaşama bağlanma isteğinin yanı sıra, ifade edilmeyen bir kuşkunun ve kitabı yazacağına olan inancın zayıflamasının belirtisi olarak, sadece bir "sivil toplum" kavramları sözlüğü oluşturma çabasına dönüştü. Bu sözlüğe esas olacak konular ve yazıların bir kaç örneği de, İ. F. Mezunlar Cemiyeti'nin Dergisi'nde yer aldı.

Tüm bu çalışmanın, bir kitap olarak ve burada sözü edilen görüşlerin "sivil toplum" düşüncesine ve demokrasi mücadelesine gönül verenlere katkı sağlıyacağına dair inancımı yineliyorum..

Yücel YAMAN

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7
Giriş (Temel Varsayımlar) 11
Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Sivil Toplum 27
ANT YAZILARI 57
Yeni Dengede CHP'nin Rolü! 59
Paşa'nın ve Amerika'nın Oyunları 63
Niçin Bu Feryat ve Küfür? 67
Amerika Hangi Tarafta? 75
C.H.P. Kendisine Karşı mı? 81
Türk-İş İşçiyi Sokağa Dökemez! 87
Stratejik Kördüğüm ve CHP 93
Kayseri'deki Oyun ve Oyuncular! 99
Bayar, Anayasa ve Ordu Meselesi 103
Devlet ve Hükümet Birliğine Doğru 111
YENİ GÜNDEM YAZILARI 119
Liberal Değil Sivil Toplum 121
Program İlkeleri 131
Gündemdeki Platform Politiktir 141
Başbakan Parayı Anlayabildi mi? I 149
Başbakan Parayı Anlayabildi mi? II 159
DEĞİŞİK YAZILAR 171
Önsöz 173
Asıl Sebep İçerideki Enflasyondur 183

S.H.P'nin Yeri Ya da Temsil Ettiği Politik Maaş..... 185
Çağdaş Yanılgı ve Demirel: Solun Açmazı..... 201
İdris Küçükömer Kaynakçası..... 207

Birinci Bölüm

GİRİŞ

(TEMEL VARSAYIMLAR)

İnsan söyleşe söyleşe,
hayvan koklaşa koklaşa
Atasözü*

I. BİR SÖYLEŞİ

Evrende *mutlak hareket* (absolute motion) yoktur. Yani, işaret edilmiş iki nokta arasındaki mesafe aynı kalmaz. Çünkü, ikisinin relatif hareketi vardır. İkisinin birbirine göre hareketsiz olması hali ancak *mutlak hareketi* temsil ederdi. Oysa evrende devamlı olan herşeyin kendine her anda spesifik hareketidir. Hareket evrensel ve daimidir; kendisini özgül şartları içinde yeniden yaratır, değiştirir, inkâr eder, bütün diğer hareketleri belirler ve onlarla beraberce belirlenir. Yani, evrenin devamlılık unsuru olan hareket, yeknesak ve tekşekil (uniform) olamayan bir bütünlük halindedir. Misal olarak magnetik alanları alabiliriz. Bilindiği gibi evrende değişik derecede magnetik alanlar vardır, ve kuvvetli magnetik alanlarda relatif hareketler, Euclid geometrisinde kullanılan ölçüyü yetersiz kılar. Kuvvetli çekim alanında ölçüler (optik, mekanik gibi) farklılaşabilir. Bu takdirde, karşımıza Euclidgil olmayan bir evren çıkar. O zaman hangi ölçü esas alınacaktır? Bunun anlaşılması da Euclidgil aletlerle olamayacaktır**. Euclidgil bir dünyada ölçme mikyası ile ölçülenlerin mutlak bir hareket içinde oldukları, yani birbirlerine göre hareketleri olmadığı bir konvansiyon şeklinde varsayılır; mesafeler üniformdur. Oysa bugün yıldızların,

* Ömer Asım Aksoy, (Atasözleri Sözlüğü). T.D. Kurumu Yayınları: 352, sahife: 271.
** Sir Arthur Eddington, **Space, Time and Gravitation**, Harper Torchbooks, 1959. Sahife: 10.

çekime maruz kaldıklarından gördüğümüz yerde olmadıkları*, ayla dünya arasında en kısa yolun Euclidgil bir doğru olmadığı bilinmektedir.

Bizim konumuz için bunlar aykırı şeyler değildir. Öyle ki, iktisat ilkelerinin niteliği üzerinde durduğumuzda dogmatik, mutlak bir tutuma girmemek için bize yardımcı olacaklardır. Bu sebeple, Sir A. Eddington'un 1920'de yazdığı bir kitabının başlangıç bölümünün ilk iki sahifesini aynen aşağıya alıyorum**. Bu bölüm konuşma biçimindedir: Eddington rölativist fizikçiyi temsil etmektedir.

GEOMETRİ NEDİR?

Fiz. (Bir deneysel FİZİKÇİ,)

Mat. (Bir salt MATEMATİKÇİ,)

Rel. (Fizikte yeni bir zaman ve uzay kavramlarını savunan bir RELATİVİST,) aralarında tartışıyorlar.

Rel. Euclid'in iyi bilinen bir önerisine göre "bir üçgenin herhangi iki yanı beraberce üçüncü yandan daha büyüktür." Acaba sizlerden biri bugün bu önerimin doğruluğuna inanmamızı sağlayacak nedenler olduğunu söyleyebilir mi?

Mat. Ben önerinin doğru olup olmadığını pek söyleyemem. Bu öneriyi, daha da basit olduğu öne sürülen bazı aksiyom ya da önerilerden yararlanarak tümdengelim yoluyla çıkartabilirim. Eğer bu aksiyomlar doğru ise, öneri de doğrudur; eğer aksiyomlar doğru değil ise, öneri de evrensel olarak doğru değildir. Bu aksiyomların doğru olup olmadığını da söyleyemem, zaten benim dalımın dışındadır bu.

* Eddington, 1919'da güneş tutulması esnasında, Einstein'ın çekim teorisinin ilk doğrulanmasını yapmıştır. Teoriden çıkarıldığına göre, güneş gibi ağır cisimler maddesel cisimleri çektiği gibi ışığı da çeker. O halde güneşli havada güneşe yakın görülebilecek yıldız görülen yerde değildir. Çünkü ışınlar güneş tarafından çekilip eğilmektedir. Biz yıldızı, ışınlarının dünyaya yaklaştığı yönde görürüz. Bu halin fotoğrafı güneş ışığında alınamadığı için güneş tutulması esnasında alınmıştır. Ve bu, gece çekilen fotoğrafla mukayese edilince mesafe farkı görülmüştür. S.A. Eddington, adı geçen eser, Sahife: 112 ve Şekil 16

** **Adı geçen eser**, Sahife: 1-2. Sir A. Eddington'un zaman ve uzay filozofu olarak kendi düşünce sistemini nereye vardırdığı bizi ilgilendirmemektedir. Burada alınan bölüm, başkalarının katılamayacağı bir şey değildir.

Fiz. Peki ama bu aksiyomların doğruluklarının açık ve seçik olduğu kabul edilmiyor mu?

Mat. Bana katiyen açık ve seçik gelmiyorlar; ve sanırım bu iddia genellikle terkedildi.

Fiz. Peki ama bu aksiyomlar üstüne mantıkî ve kendi kendine tutarlı bir geometri sistemi kurabilmiş olmanız, onların doğruluklarının dolaylı bir delili değil midir?

Mat. Hayır. Euclid geometrisi kendi kendine tutarlı tek geometri sistemi değildir. Değişik bir aksiyomlar dizisini seçersek, meselâ, Lobatchewsky geometrisine varabilirim. Bu geometride Euclid'in önerilerinin bir çoğu genellikle doğru değildir. Benim açımdan bu farklı geometriler arasında tercih için bir sebep yoktur.

Rel. O zaman nasıl oluyor da Euclid'in geometrisi en önemli sistem gibi duruyor?

Mat. En önemlisi olduğunu kabul etmeye pek yanaşmayacağım. Ancak, benim anladığımı da iddia etmediğim nedenlerle, arkadaşım fizikçi bütün diğerlerinden çok Euclid geometrisiyle ilgilenmekte ve bize devamlı olarak bu geometri içinde yeni problemler kurmak-ta. Bunun sonucu olarak Euclid sistemine lâyık olmadığı ölçüde dikkatlerimizi verdik. Ancak, Riemann gibi büyük geometriciler doğru bir bakış açısını yerleştirmeye çalıştılar.

Rel. (Fizikçiye). Neden özellikle Euclid geometrisiyle ilgileniyorsunuz? Onun doğru geometri olduğuna inanıyor musunuz?

Fiz. Evet. Deneysel açıklamalarımız doğruluğunu ispatlıyor.

Rel. Meselâ bir üçgenin iki kenarının beraberce üçüncü kenardan büyük olduğunu nasıl ispatlıyorsunuz?

Fiz. Tabiî ki bu ispatı ancak çok sayıda tipik durumu ele alarak yapabilirim, ve deney yapmanın kaçınılmaz eksiklikleri ile sınırlı olurum. Benim ispatlarım salt matematikçininkiler kadar genel ve mükemmel değildir. Ancak, fizik biliminde nisbeten geniş bir deney düzeyinden genellemelere gitmek ilke olarak kabul edilir; ve bu tür bir ispat beni tatmin eder.

Rel. Beni de tatmin eder. Size sadece bir özel hali soracağım. İşte bir ABC üçgeni;

AB+BC'nin AC'den daha büyük olduğunu nasıl ispat edeceksiniz?

Fiz. Bir cetvel alır ve üç kenarı ölçerim.

Rel. Sanıyorum ayrı şeylerden bahsediyoruz. Ben bir geometri önerisinden söz ediyorum-uzayın niteliklerinden, maddenin değil. Sizin deneysel ispatınız ise sadece bu maddesel cetvelin farklı pozisyonlarda nasıl kavrandığını gösteriyor.

Fiz. Ölçüleri optik bir âletle de alabilirim.

Rel. Bu daha da kötü. Şimdi de ışığın niteliklerinden bahsediyorsunuz.

Konuşma gittikçe ilginçleşerek devam eder. Bizim için bu kadarı yeter.

II. CANLININ DOĞUŞU, EVRENSELLİK KAVRAMI VE METODOLOJİK BİR MESELE

1 Bugünkü insan türlerinin (Homo Sapiens) evrimi üzerine varılmış görüşlerin doğruluğunu kabul ediyoruz. C. Darwin'den bu yana yapılan çalışmalar bunları doğrulamıştır. Arkeolojik ve antropolojik çalışmaların sonuçları halen budur. UNESCO'nun düzenlediği uluslararası bir komisyonca hazırlanan "İnsanlık Tarihi"nin 1. Cildi* içinde II., III., IV., V'inci bölümlerde sırası ile "İnsanın Evrimi", "*Paleolithic ve Mesolithic Kültürler Tarihi*" "*Akıl*" ve "*Toplum*" başlıkları altında geniş bir açıklama vardır. Bizim için en ilginç olan sonuç, aklın gelişmesinin toplum ile olduğudur. İnsanın vücut ve aklının gelişmesi açıklandıktan sonra, "Toplum" Bölümü'nde şöyle denilmektedir:

"Vücut, akıl ve toplum üçlüsünden kültür gelişir. Toplum olmaksızın insanın aklî güçleri hiçbir zaman olgunlaşamaz. Aklî güçlerin dönüşümü topluma bağlı kalır**."

Kısaca, bugünkü *spesifik* insan türü toplum ile birlikte gelişip belirlenmiştir, ikisi, birbirinden ayrılamaz. Biz bunu varsayacağız, ayrıca üzerinde durmayacağız.

* **Harper and Row**, New York and Evanster, 1963. Sahife: 34-130.
** **Aynı eser** s:115.

2 - Hayatın orijini üzerine halen geçerli bir tek hipotezin var olduğunu hatırlatacağız. Hayatın doğuşu üzerine bilim tarihinde iki hipotez çarpışmıştır. Bunlar *Ototrof* ve *Heterotrof* hipotezleridir*.

a) Ototrof hipotezine göre durum şu idi: Her canlı besine muhtaçtır. Ototrof besini ya da gereken enerjiyi kendisi yapan canlıya denir. "Yeşil bitkiler ve bazı bakteriler böyledir. Bunların büyük kısmı besin için sentez yapmak üzere güneş ışınından, diğerleri de kimyasal reaksiyonların enerjisinden yararlanır."

Ototrof hipotezinin iddiası şudur: aa) İlk canlı besin sentezi yapabilen bir türdü;

bb) Dünyanın ilk atmosferinde çok miktarda oksijen vardı. O halde, gelişen ilk organizmaların enerji temini ve ihtiyaçları olan organik maddelerin sentezi için fotosentez yapabilecek organizma seviyesinde olmaları gerekmekteydi. Öyle ise, bu sistemi taşıyan canlı *birdenbire, kendiliğinden, bir defada meydana gelmiştir.*

Oysa bugün fotosentezin karmaşık bir olay olduğu ve ancak gelişmiş ve yüksek derecede yetenekli organizmalar tarafından yapılabilir olduğu bilinmektedir. Bu, evrim teorisi ile birlikte düşünülürse bir çelişki ile karşılaşılmaktadır**. Bu çelişki başka bir hipotezi gerektiriyordu. Mikroorganizmaların kendiliğinden meydana gelemeyeceğinin ilk ispatını L. Pasteur yapmıştı. Fakat yukarki çelişki 1924 yılında Rus bio - kimyacısı A.I. Oparin tarafından yeni bir hipotezle çözüldü. 1929'da İngiliz J.B.S. Haldane de aynı hipoteze vardı. Oparin'in eserinin adı "Hayatın Doğuşu ve Evrimci Gelişmesi"dir. Yeni hipotez ile, ilk canlı organizmanın cansız (inorganik) maddelerden meydana geldiği ve ilk canlının besinini yapmayan ilkel bir organizma olduğu kabul edildi***; ve dünyanın

* Bu hususta değerli bir kaynak Türkçe'ye çevrilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1968 tarihinde yayınlanmıştır. Türkçe ismi **MODERN BİYOLOJİ**'dir. Bu kitap Colorado Üniversitesi "Biological Sciences Curriculum Study" (BSCS) Grubunun hazırladığı kollektif eserden adapte edilmiştir. Türkiye'de fen liselerinde okutulmuştur. Tercüme edenler: Prof. Dr. S. Okay, Prof. Dr. K. Karamanoğlu, Öğr. N. Karcıoğlu, Öğr. G. Akman, Öğr. F. Aysu, Öğr. N. Çiloğlu, Öğr. E. Gür, Öğr. M. Ökten, Öğr. N. Sel.

** "**Modern Biyoloji**", Sahife: 58. Steven Rose, "**The Chemistery of Life**", Pelican 1971, Sahife: 249.

*** A.I. Oparin, "**Genesis and Evolutionary Development of Life**". Academic Press, New York, London 1968. Sahife: 34. Steven Rose, **adı geçen eser**. Sahife: 249, **Modern Biyoloji**, Sahife: 58

ilkel atmosferi varsayılageldiği gibi oksijen bakımından zengin değildir. Halen diğer gezegenlerde olduğu gibi, fazla miktarda hidrojen, metan, amonyak ve karbondioksitin organik kimyasal maddelere dönüşmesi ve fotosentezin yavaş yavaş gelişmesi, oksijenin serbestleşmesi ile olmuştur; yani dünya gelişmiştir. Geçmişin koşullarını doğal olarak tekrar yaşamamaktadır.

Günümüz hayat şekillerini teşkil eden kimyasal maddeler spesifik katalitik reaksiyonlarla senteze ihtiyaç gösterirler ve bu spesifik katalistler de bizzat yaşayan organizmaların mahsulüdür, kendiliğinden meydana gelmezler. Dünyanın ilk koşullarında organik birçok bileşim oluşmaya başlamış, denizler içinde yayılmıştır*. Bu bileşiklerin oluşması atmosferin azalması, güneş ışın ve ültraviole radyasyonuna bağlıdır. Bu koşullar altında karbondioksit, su, metan ve amonyak reaksiyona girer; ve böylece *aminoasit*, üre ve diğer maddelerin meydana geldiği karışımı yapar. İşte Oparin'den gelen bu görüşün temel testini, kimyasal bileşiklerin evrimi testi olarak, Amerikalı bilim adamı Stanley Miller yaptı**.

Heterotof hipotezi verileri içinde daha fazla gelişme *biyolojik yeniden üretim*'in sırrının çözülmesidir. Canlı organizmanın, *çevre koşullarında,* başarısının şartı "*kendi kendini besleme*" ya da türünü devam ettirmesidir.

Gelişen koşullarda, metal iyotlar katalist bir rol oynarken *nükleotidler* gibi koenzimler, protein öncüleri olan reptid polimerlerine

* Steven Rose, Adı geçen eser. Sahife: 249. İlkel dünyayı içinde kayalardan gelen çeşitli tuzların eridiği, büyük, ılık okyanusları kapsayan, ve üzerinde bugün yaşayan organizmalar için öldürücü olan gazlardan oluşmuş bir küre olarak tanımlayabiliriz.

** **Modern Biyoloji**, Sahife: 70-71. Oparin, **Adı geçen eser**. Sahife : 35. Steven Rose, **Adı geçen eser**, Sahife : 249. Miller deneylerini ilkel atmosfer koşullarının mümkün olabilen bezerini lâboratuarda hazırlayarak yaptı. Deney sonunda meydana gelen ürünler analiz edilince, bugünkü organizmaların esas yapı taşları arasında bulunan 8'den fazla çeşit *aminoasit* ve 7 *monokarboksilik* ve *dikarboksilik asit* ihtiva ettiği görüldü. Tekrarlanan deneyler şunu ispatlamıştır: *Biyolojik olmayan* koşullardan ATP (Adenosin Tri Fosfat) ve küçük moleküllü proteinler sentez edilebilir. Bilindiği gibi, organik bileşiklerin temel yapı birimi olan protein, amino asit moleküllerinden meydana gelir. İlkel okyanusların organik muhtevaları devamlı olarak artmış olmalıdır. Bu maddeler birbirleriyle reaksiyona girmiş, bir dizi yeni maddeler meydana gelmiş olmalıdır. Demir magnezyum ve bakır ihtiva eden kaynakların yüzeyi ve sığ denizlerin balçık yatağı, organik maddelerin toplanması ve polimerize olması için gerekli katalitik yüzeyleri teşkil etmişlerdi. Sonuç olarak, kısa peptid zincirleri, nükleik asit ve mümkündür ki, karbon hidratlar hem mineral yüzeylere bağlı olarak hem de denizlerde serbest eriyikler halinde birikmeye başlamıştır.

bağlandıkça daha aktif olurlar. Böylece proto-enzimler meydana gelir. Yüzmilyonlarca yıllık bir süreçte "okyanuslar *kararlı, kendi kendini yeniden üreten (reproducing) ilkel, yarı-canlı* damlacıklarla doldu". Bu gelişme dönemi içinde bir aşamada, nükleik asitler ve proteinler gelişerek birbirleriyle bağlantılı olarak sentez yapan bağımsız molekülleri yarattı. "Bunlar bugün yeniden üretim sürecinde kalıtımın naklinden sorumlu DNA-RNA-protein kompleksinin öncülerini meydana getirmiştir"*. Bu, ilkel heterotrofların, kendi eşlerini yapabileceği mekanizmayı geliştirmelidir**. "Hayatın ya da biyolojinin şifresini bu taşır."

DNA molekülünün sırrı, yapısının açıklanması ile belirdi. Bunu üç bilim adamı yaptı: İngiliz M.H.F Wilkins ve onunla Cambridge'de çalışan J. D. Watson ve Francis P. C. Crick. Son ikisi 1953'te DNA molekülünün bugün temel kabul edilen modelini çizdiler***. 1962 Nobel ödülünü de bu üç bilim adamı paylaştılar.

Sperm hücre yapısı hemen tamamen DNA'dan ibarettir. Biyolojik yeniden üretimin sırrı ana-babadan oğula geçen bu nükleik asit molekülündedir.

Bu kitapta canlının, biyolojik yeniden üretimin varan evrimi üzerinde belki biraz fazla durduk. Bunu neden yaptık? Birbirine bağlı önemli sebeplerle

a-) *Birinci olarak,* bugünkü canlı organizmalara varış sürecinin geçmişteki birikim gelişmelerle kendine has (*spesifik*) bir biçimde oluştuğuna değinmek istedik. "Canlı, maddî hareketin (motion) spesifik bir biçimidir." Canlı ve yaşadığı koşullar karşılıklı ilişkiler ile bir bütünlük içindedir; ve işte bu *ilişkilerledir ki kendini yeniden üretir.* Canlı varlık şartları ile ilişkilerinden ayrı olarak ele alınamaz, tanımlanamaz. Canlı, ilişkiler dışında *tekil* ve *basit bir ünite* değildir. Metabolizma varlık koşullarındaki değişimle birlikte yeni bir spesifik bütünlüğe varır. Koşullar değiştikçe evrensellik ona

* Steven Rose. **Adı geçen eser**. Sahife : 251. **Modern Biyoloji**. Sahife 102-111. DNA Deoksiribonükleik asit'in RNA Rebonukleik asit'in kısa adıdır.
** **Modern Biyoloji**. Sahife 111
*** J.D. Watson, "**Gen ve Molekül Biyoloji**", Türkçe çevirisi : Atillâ Günalp, Hacettepe Üniversitesi Yayını No: I, Sahife : 65 - 57. **Modern Biyoloji**, Sahife: 104 - 105. A.I. Oparin, adı geçen eser, Sahife: 141.

göre değişir. Yani canlı bütünsellik içindeki ilişkiler mutlak ve değişmez değildir. Bu bakımdan evrensellik, mutlak değişmez anlamını taşımayacaktır; ancak, *koşullara has, özgül, hâkim, yaygın olan* ilke, prensip ya da kanunları belirtecektir. Toplumsal bilim-lerde de, ototrof hipotezin benzerlerini, belirli toplum türlerine değişmezlik ve kalıcılık (hattâ finalizm) atfetmek isteyen, böylece mutlak olma iddiasını taşıyan teorilerde görebiliriz.

b-) *İkinci olarak*, bilimsel çalışmalar için *mesele getiren*, sorusu olan, cevap veren ve önceden kurulmuş bir teorinin ya da hipotezin varlığını örnek vermek istedik. Bu bir temel metod sorunudur.

Hetorotrof hipotezinin ortaya çıkmasında etkili hususlar: aa) Darwin Teorisi, Pasteur'ün buluşu önemli hareket noktaları ya da temel varsayımlardı. bb) Bilimin, bir mesele daha doğrusu bir çelişki ya da paradoksla karşı karşıya kaldığı çelişik bir durağanlık vardı. cc) ve bu sorunun üzerine giderek çözüm isteyen bilim adamları da vardı. Gerçekten de ototrof hipotez ilk yaratıkların fotosentez ile kendilerini besleyen organizmalar olduklarını ve bir defada yaratılmış olduklarını ileri sürmüştü. Oysa bu iddia, fotosentezin ancak gelişmiş organizmalarca yapılabileceği gerçeği ve evrim teorisi ile çelişiyordu. İşte bu çelişkinin çözümü ototrof hipotezin reddi ve yeni bir hipotez kurulmasıyla mümkün olmuştur. Sonraki deneysel çalışmalar yeni genel teorinin ya da hipotezin sonuçlarının testinden ibarettir. Ele alınan örnekte temel bilimsel metod dedüktiftir (tümgelimdir.)

Dedüktif metod üzerinde ünlü Alman filozofu Kant özellikle durmuştur. Kant, saf aklı eleştirmekle beraber yine de rasyonalisttir. Dedüktif metodu temel metod sayar. Akılla kurulacak teorinin, D. Hume'un etkisiyle* doğada ampirik testinin (gözlem) yapılmasını savunmuştur. Ona göre de *deney ve gözlem teoriden sonra gelir, önce değil.* Genel teori gözlem ve deneylerin sonucu değildir. Kant, kendi zamanına kadar doğal bilimde (daha doğrusu gök cisimlerine ait mekanikte) meydana gelen gelişmelere bu yolla varıldığını ileri sürer**. Meselâ *Copernicus devrimi* bilimin bir açmaza

* Kant, ampirist Hume'un etkisine 'doğmatik uykudan uyandırma' der.

** "**Salt Aklın Eleştirisi**", İkinci baskıya önsöz. Sahife 9,12, Everyman's Libary 1964

geldiği bir zamanda oldu. Evrenin merkezi olarak arzı almak ve evrenin arz etrafında döndüğünü kabul etmek meseleleri çözmüyor ve bilimde gelişme olmuyordu. Copernicus, kendi hipotezi ile, dünyayı daha doğrusu gözlemciyi evrenin merkezi diye almaktan çıkardı, durumu tersine çevirdi; yani evren sabit iken dünyanın (ya da gözlemcinin) döndüğünü ileri sürdü. Bu bilimde Copernicus devrimidir. Kant *kendisi için Copernicusgil devrim* diye şunu ileri sürer: Gözlemci, deneyci, doğanın kendisini açıklamasını pasif olarak beklememelidir, fakat doğaya soru sormalı, şüphelerini belirtmeli, kafasında kurduğu teori ya da görüşleri, sezgileri doğaya empoze etmelidir. Ona göre Galileo'dan Toricelli'ye kadar yeni hipotez ya da genel teori getirenler, deney ya da gözlem yaparlarken ne istediklerini biliyorlardı; **Salt Aklın Eleştirisi**ne 2. baskısının ön-sözünde bunu belirtir ve şöyle devam eder:

"Onlar (doğa filozofları) öğrendiler ki, aklımız, kendi tasavvuruna uygun olarak ne yaratmış ise sadece onu anlar; Öyle ki, doğaya sımsıkı bağlı kalarak onun bizi yönetmesine izin vermektense, doğayı sorularımıza mutlaka cevap vermeye mecbur kılmalıyız. Çünkü önceden düşünülmüş bir plân olmadan yapılmış, salt rastgele gözlemler, aklın aradığı bir kanunla bağdaştırılamaz."

K.Popper, bilimsel metod olarak Kant'ın bu biçim rasyonelliğini kabul etmiştir. Ve hattâ Newton'un kendisinin çekim kanununa endüktif deneylerden vardığı iddiasına rağmen gerçekte Newton'un da dedüktif yoldan hareket ettiğini ispatlamaya çalışır*. Daha önceki kitabında A. Einstein'in bu konuda kendisine yazdığı bir mektubu yayınlamıştır. Orada Einstein şöyle demektedir:

> "Kendisinden salt dedüktif yoldan dünyanın bir görünüşü elde edilebilecek hayli evrensel kanunların araştırılmasında.. bu kanunlara varacak mantıkî bir yol yoktur..... Bu kanunlara, ancak sezgi ile varılabilir ki, bu sezgi aslında insanların entellektüellik aşkından (einfühlung) doğmaktadır"**.

Popper sosyal bilimlerde aynı metodu temel alır. Yani Kant'da

* Conjectures and Refutations, Routledge and Kegan Paul, London 1963, Sahife:185-190
** **The Logic of Scientific Discovery**, Sahife: 32.

olduğu gibi dedüksiyon deneyden, testten önce gelir. Popper eserlerinde genel olarak Marx'ı eleştirir; hattâ bu konuda eleştiri yapanların başında yer alır. Bununla beraber, Popper'un Marx'ı eleştirmesi kendi yaptığı yoruma göredir. Bu konuyu ancak üçüncü kitapta tartışacağız.

Öte yandan Marx da rasyonalisttir. Dedüktif metodu asıl bilimsel metod sayar*. Marx'a göre genel kavramlardan hareketle gerçeğin düşünce sürecinde bir modeli kurulabilir. *Modelin gerçeği*, nesnel gerçek dışında akılda kurulur. Bu ilmî tutumdur. Marx'da bilimsel metoda göre soru sormanın önemi büyüktür. Sorunun ortaya çıkardığı ve çözümünün gerekli olduğu mesele, çelişkinin olduğu yerde vardır. O halde, Marx'da soru çelişkiyi (meseleyi) ortaya koymak ve çözmek üzere soru[illegible]nalıdır.

Kurulan modeller düşünce sürecinde *soyut bir belirlenmeyi* gösterir; genel ve basittir. Bu basitlik bütün ilişkilerin belirlediği bir genellik, bir bütünlük anlamına bir basitliktir. Tekil bir belirlenme değildir. Akıl sürecinde yaratılan modellerden elde edilen somut bir sentezdir; çeşitli belirleyici fonksiyonlar tarafından belirlenir. Bütünlük de budur. O halde *düşünce sürecinde* işe sonuç ve *sentez olan somut gerçekten* değil, genel ve soyut kavram ve ilişkilerden başlanmalıdır. Bu yoldan hareket etmek doğru bilimsel metoddur; sentezden, sonuçtan, daha doğrusu somuttan başlamak yanlıştır. *Teorik mesele*, Sir A. Eddington'un '**Zaman, Uzay ve Çekim**' adlı kitabının önsözünde söylediği gibi "ana olay" (principal phenomena)ın temel ünitesini ifşa etmektir; bu *basitleştirilmiş gerçektir***)

---

* **Contribution a La Critique de l'Economie Politique**. Editions Sociales, Paris 1957 Sahife: 164-166. Bu kitapta "La Methode de l'Economie Politique" bölümünde Marx metod konusunu tartışır; bu bölüm Marx'ın özellikle metod üzerine tek yazılı metnidir.

** Sir A. Eddington, **Adı geçen eser**, Önsözde birinci paragrafta : "Bir gözlemcinin bir nesneyi algılaması bizzat o gözlemcinin durumuna ve şartlarına bağlıdır. Örneğin mesafe nesneyi daha küçük ve daha puslu yapar. Biz gördüklerimizi yorumlarken adeta bilinçsiz bir şekilde bunu hesaba katarız. Ancak bugün artık anlaşılıyor ki, *gözlemlerin hareket*'ini bundan önce hesaba katış çok kaba olmuştur. Bütün gözlemcilerin dünyanın hareketini aynı ölçüde paylaşmalarından ötürü gözden kaçan bir gerçek. Fizik uzay ve zamanın, gözlemcinin bu hareketi ile yakından bağlı olduğu görülmekte; ve dış dünya sadece aslında var olan bu ikisinin amorf bir bileşimi kalmaktadır. Uzay ve zaman esas kaynaklarına, gözlemciye indirgenince tuhaf bir şekilde alışılmamış bir halde gözükür. Fakat o basitleştirilmiş gerçekti, ve başlıca olayın (principal phenomena) temel ünitesi açıkça ifşa edilir."

Marx'da dialektik, çelişik yanların (zıtların) hâkimiyet ilişkileri etrafındaki karmaşık *birliği*'dir.

Mesele olan çelişki, daima spesifiktir. Spesifiklik koşullarla olan ilişkiye bağlıdır.

Homo Sapiens'i belirleyen toplumlar da bütünsellik gösteren ilişkiler içinde tanımlanabilir. Toplumların tarihi gelişmesiyle ilişkiler dönüşmüştür. İlişkiler, bir süre evrenselliği, yaygınlığı göstermiştir; fakat devamlı değişmeyen mutlak bir nitelik kazanmamıştır. Toplumda da evrensellik *kendine haslık, spesifiklik*'ten ayrı düşünülemez. *Evrensel olan spesifik olandadır.* Genelliği o taşır, belirtir. Bu, *bütünsel hâkim spesifik sosyal ilişkileri,* Euclid geometrisinin ve Newton'un mutlak mekaniğinin meydana getirdiği gibi bir çerçeve (konvansiyon) içinde düşünemeyiz.

Toplumsal ilişkileri, spesifikliği içinde açıklama, koşullarıyla (verileriyle) birlikte olacaktır; koşullardan izole etmek meta fizik bir tutuma geçmektir. Toplumsal sistemin düşünce sürecinde soyut, basit genel teorik seviyede bir modelinin kurulması, toplumu belirleyen temel ilişkilerin, diyelim ki yeniden üretim ilişkilerinin bir yana atılması (izole edilmesi) ile olamaz. Bu demektir ki, *izole etmek her zaman bilimsel soyutlama değildir.*

Herhangi bir verili koşulda, *başlıca olay (principal phenomena)* ilişkileriyle *temel bir ünite* olarak *basitleştirilmiş bir gerçek* halinde belirecektir.) Toplumda birey, *ilişkileri dışında,* tekil olarak gösterilemez. Genel-soyut-basit seviyede ilişkilerin salt bütünselliğini taşımalıdır. Bu yapılırken kavramlar da spesifik bir içerik kazanacaktır.

Toplumlar da kendilerini devam ettirmek için yeniden üretecektir. Bu, o toplumu spesifik olarak belirleyen ana ilişkilerin yeniden üretimidir. Ana ilişkilerin yaratığı toplumsal kurumların yeniden üretimi, yani devamlılığı, o ilişkilerin yeniden üretimidir. Eğer mevcut kurumlar bu fonksiyonu yerine getiremiyorsa, onlar değişecek ya da yenilerinin kurulmasına gidilecektir. Bu, toplumda yeni seviyede bir katılıma sebep olacaktır. Burada dikkat edilecek nokta şudur: Bir toplumun, bir sınıfın, bir grubun kendini tekrar üretmesi çevre koşulları ile bağlantılıdır derken, meselâ bir

toplumun çevre koşulları, diğer toplumlarla olan ilişkilerini de içerir demek istiyoruz.

İnsan araç yapan hayvandır. Araçlar doğa üzerinde insan egemenliğini sağlar. Yapılan araç ile doğa ilişkileri düzenlenirken insanlar hem hipotezlerin testini, hem de doğada olmayan ve doğayı değiştirmekte kullanılan nesneleri yapagelmiştir. Bu yoldan biyolojide de, nükleer fizikte de yeni ufuklar açılmaktadır.

Toplumda da böyledir. Araçlarda önemli değişiklikler toplumu değiştirirken ve insan bu toplum içine doğarken, sadece pasif değildir. İnsan kurduğu hipotezlerle, uygulamalarla toplumu değiştiren varlıktır da. İnsan sadece araç yaparak değil, toplumsal hayat içinde kurumları değiştirerek, yeni koşullara vararak toplumu etkileyen irade sahibi yaratıktır da.

III. DOĞAL KANUN, DOĞAL DÜZEN

Bu kavramdan çok doktrindir. Grek ve Roma devrinde ortaya çıkmıştır. Ortaçağ skolastiklerinden 16. ve 17. Yüzyıl filozoflarına geçmiş, oradan liberal doktrinin dayanaklarından biri olmuştur. Bugün neo-klâsik iktisatta *zımnen* devam etmektedir. Doğal kanun, Stoic'lerden Zeno, M. Aurelius'da vardır; ayrıca kavram üzerinde Aristo da durmuştur.

Stoic'lerde "bütün nesneler bir tek sistemin parçalarıdır". Bu sistem doğadır, "bireysel yaşam, doğa ile harmoni halinde ise iyidir. Bir irade doğa ile uygun ise onda erdem vardır"*. Herşey önceden belirlenmiştir. Bu evrene ait (cozmic) bir belirlenmedir. "*Bütün süreç sonu gelmeksizin tekrarlanır*". Bunda rastgelelik, şans yoktur "doğanın akışı doğal kanunlarla kati olarak belirlenmiştir". Herşey doğal kanunlara bağlıdır. Doğal kanunlar ya da onların doğal düzeni dedüktif yoldan bulunabilir; doğal kanunlara (jus naturale) Euclid'in geometrisindeki *elemanları* gibi aksiomatik, kendiliğinden açık ilk ilkelerden dedüksiyon ile varılabilir. Bunlar kurumsallaşmış insan yapısı pozitif kanunlardan ayrılır. Fakat sonra Roma'da bu sonuncunun doğal kanunlara uygunluğu aranır**.

* B. Russell, **Western Philosophical Thought**, George Allen and Unwin, London 1954. Sahife:277.
** J.Schumpeter, **History of Economic Analysis**, Oxford University Press 1954, Sahife:108.

Roma hukukçuları diğer bir kavram getirdiler. Bu da durumun gereği ya da durumun tabiatı (Rei Natura), anlamına bir kanundur; ortaya çıkan bir meselenin gereğine uygun kural demektir. Buna göre bir mesele tabiatına uygun kuralla çözülür. Bu anlamdaki kanun yukardaki doğal kanun görüşü ile aynı şey değildir. Fakat sonra doğal kanun doktrininde diğer bir alternatifi oluşturacaktır.

Stoic'ler için, doğal kanunlara göre, bütün insanlar eşittir. Marcus Aurelius *Meditations*' unda "Kanunların herkes için aynı olduğu bir devlete, eşit haklar ve eşit söz hürriyetine göre yönetilen bir devlete, ve yönetilenlerin bütün hürriyetlerine en çok saygılı muhteşem hükümete taraftar olduğunu söyler*. Stoic'ler ister Grek, ister Romalı olsunlar, doğal kanun ve doğal haklar doktrinini kurmuşlardır. Bu görüşler 16., 17., 18. Yüzyıllar'da tekrar yeni bir dönemin gereği olarak belirecektir. Arada St. Thomas yer alacaktır. St. Thomas "Summa Theologica" sında doğal kanun'u incelerken çeşitli kanunları ele alır ve bunların ilişkilerini belirtir. *Ebedi (eternal) kanun, doğal kanun, beşeri kanun* gibi kanunları arala-rındaki ilişkiler ile tanımlar. Ebedi kanun evrende yaratılmış nesnelerin yönetimine hâkim tanrısal ilişkilerdir. Bu veri olarak alınır, teolojik bir kavramdır. St. Thomas'a göre insan diğer yaratıklara göre "rasyonel yaratık" olmasıyla üstündür.

"İnsan, ebedî aklın bir bölümüne sahip olduğundan, bu aklın kendine has davranış ve amacına doğal olarak yönelir; Ebedî kanunun rasyonel yaratığa, bu katılmasına doğal kanun denir**.

İnsan doğanın bir parçasıdır ve aklı ile doğal kanunu izleyecektir. İnsanların, insanları yönetmek için yaptıkları kanunlar *beşeri kanunlardır.* Bunların doğal kanunla ilgisi nedir? St. Thomas'da doğal kanun tanrı yapısıdır. Beşerî kanun insan aklı ile biçimlenir. "İnsan aklı belli meselelerde daha tahsisi belirlenme ihtiyacındadır. İnsan aklı ile biçimlenen bu tahsisi belirlenmelere beşerî kanunlar denir***. Doğal kanunlar nasıl ki, ebedî kanunlarla uyumludur,

* Zikreden, B. Russel, Aynı eser, Sahife: 293.
** "**Summa Theologica**" Cilt II., Sahife: 750. Zikreden Andrew Hacker, Political Theory, Mac Millan 1961, Sahife: 147.
*** **Aynı eser**, Sahife: 751.

onlardan çıkarılmıştır, beşerî kanunlar da ayni şekilde doğal kanunlardan çıkarılmıştır*. Yani üçü arasında bir hiyerarşi mevcuttur.

Buna rağmen, Schumpeter'in gösterdiği gibi, St. Thomas'da doğal kanun kavramında bir ikileşme vardır. Birinci anlamda doğal kanun yukarıda anlatıldığı gibi "doğanın bütün hayvanlara uyguladığı kurallar dizisi" olmaktadır. Bu biçimiyle değiştirilemez mutlak bir kavramdır. Fakat öte yandan da bu kurallar farklı zaman ve yerde, farklı halklara göre değişebilir. Değişebilirlik Schumpeter'e göre St. Thomas'ın *Tarihsel izafiyet*'ini ortaya çıkarır. İkinci anlam durumun "sosyal zorunluğu ve uygunluğu"nu esas alır. Doğal kanunlardan dedüktif yolla çıkarılan beşerî pozitif kanunlar da özel şartları dikkate almakta idi**.Öyle ki, bu anlamı ile doğal kanun herhangi bir ekonomik sistem önermez. Meselâ özel mülkiyet ya da ortaklaşa mülkiyeti teklif etmez***.

Schumpeter'e göre L. Molina, St. Thomas'ın ikili doğal kanun görüşünü daha açık hale getirmiştir. Birincisi "aklın emirleri" (ratio recta) anlamına, diğeri de sosyal olarak uygun ve zorunlu (expediens et necessarium) anlamınadır****. Bu ikincisi Romalıların "*rei natura*"sıdır. İkisini bağdaştırmak yine de mümkün değildir. Bu ikileşmeye rağmen, 17. ve 18. Yüzyıl politika filozofları ve daha sonra iktisatçıları (fizyokratlar ve klâsikler), stoic'lerden beri gelen ebedî, değişmez bir doğal kanun ya da düzeni kabul etmişlerdir. Böylece politika ve ekonomi alanındaki (devlet, adalet, para, sermaye, mülkiyet, ücret gibi) kavramları "*sözde-tarihçi*"***** denilebilen ya da "antropolojik safiyet" diye adlandırabileceğimiz bir tutumla ele almışlardır. Öyle ki, toplumun ilk haline ait modeller kurmuşlardır. Fizyokratların ve klâsiklerin *naturel=adil=normal=yararlı hal* eşitliği giderek *denge kavramını* yaratacaktır. Oysa denge kavramı fizyokratlarda, klâsiklerde özellikle neoklâsiklerde modellerin hayatî bir kavramıdır. Bu onlarda giderek değişmezliği, iktisat ilkelerinin mutlaklığını savunmaya varacaktır.

* "**Summa Theologica**". Cilt II., Sahife: 788.
** J. Schumpeter, **Adı geçen eser**, Sahife: 109, St. Thomas, **Adı geçen eser**, Sahife: 792.
*** Andrew Hacker, **Adı geçen eser**, Sahife: 152.
**** Schumpeter, **Adı geçen eser**, Sahife: 109
***** **Aynı eser**, Sahife: 110.

Sonuç olarak ortaya çıkarılan kavram ve ilişkilerin evrensel ve mutlak olduğu tezine varmışlardır. St. Thomas ve L. Molinan'ın "tarihi rölativistliği kaybolmuştur. Kaybolmuştur çünkü, bu rölativist (izafî) kavram, onların kafalarında yarattıkları "*sosyal evren*" ile bağdaşamaz. Onlar henüz Copernicus, Galileo, Newton'un sosyal bilim çağını yaşamaktadırlar. Onun için kendileri tarihi realite içinde iken, ondan soyut ve mutlak bir model kurmuşlardır. Schumpeter bunu, kavramın kendisinin yanlışlığı değil, onun yanlış kullanılışına atfeder*. Kavramın yanlış kullanılması ile kurulan teori yanlış ya da yetersiz olabilir, "*fakat kifayetsiz (hatta yanlış) bir ilmi teori halâ ilmî bir teoridir*"**, diyebilecektir Schumpeter!

Nihayet doğal kanun ya da hukuk kavramı bir yol ağzına gelmiştir. *Rasyonellik,* olayı inceleyen ya da analiz eden kimsenin *metodunda mıdır*, yoksa incelenen toplumsal hayatın *kendisinde*, yani varsayılan *sosyal evrende* midir?

Her ikisinin birlikte oluşu, bizi mutlak değişmez bir sosyal dünyaya götürür. İkincisinin kabulü de farklı bir anlam taşımaz. Birincisi kabul edilirse, bu rasyonellik, dedüktif metoddan başka bir şey değildir. Bu yoldan gerçek, akıl sürecinde yaratılabilir***. O zaman, değişen koşullar altında yeni bir analiz yapıldığı gibi, özellikle değişim inceleme konusu olabilir. İşte bu değişimle birlikte yeni kavramlar, yeni hareket noktaları, yeni teorik modeller üretilebilir. Her biri bütünsel bir kendine haslık (spesifiklik) içindedir. Tarihi rölativizm bunu gerektirir. Tıpkı Euclid geometrisi yerine uzayda başka geometriye olan ihtiyaç gibi. Doğal kanun ya da düzen görüşünün ana özelliği durağanlıktır. Bu durağan olan şey evrenselleştirilmek istenmiştir; oysa, örnek alınan Newton'un mutlağı öldükten sonra, evrenin izafiliği ile toplumsal durağanlık uyuşmamaktadır.

Netice olarak, akılla açıklanacak, mutlak bir doğal düzen kavramını varsaymıyoruz.

* **Aynı eser**, Sahife: 111,

** **Aynı eser**, Sahife: 112, italikler benim.

*** Schumpeter meseleyi her sosyal durumu belirleyen verilerin analizine indirger. Bu halile bir rasyonellik, doğal hukuk ya da düzen kavramından temizlenmesinden başka bir şey değildir.

ASYAGİL ÜRETİM BİÇİMİ, YENİDEN ÜRETİM VE SİVİL TOPLUM

Benim iki sorunum var. İlk bakışta belki anlaşılır; iki soru da birbiri içinde, daha genel bir konunun iki ayrı görünüşü gibidir. Soralım sorularımızı:

1— Asyagil üretim biçimlerinde ya da onların hakim olduğu sosyo-ekonomik kuruluşlarda, değişim (mutasyon) için yeterli bir ilkel birikim olgusu neden belirlenemedi ya da değişim neden ilkel birikim için yeterli koşulları içerde üretmedi?

2— Batı'da görülen sivil toplum kurumları neden Doğu toplumlarında oluşmadı? Batı'da hem yatay hem de dikey ilişkilerle birlikte bir bütünlük belirirken; Doğu'da genel olarak neden dikey ilişkilerin derinliğini gözleyebiliriz? Demiştim ki, iki sorun birbirinin içindedir, biri incelenirken, diğeri de incelenmiş olur. Fakat benim için, ikinci sorunu evrensel (yaygın) güncelliği ile incelemenin hareket ya da ağırlık noktası olacaktır.

Bu yazı iki bölümdür: Çeşitli Asyagil üretim biçimi türleri vardır. Bunlardan belli bir türün içinde Hakimiyet ilişkisini aramak; bununla sosyo-ekonomik kuruluşta bu Hakimiyet ilişkisi ile yeniden üretim devresinin kapsamını açıklamak; böylece yukardaki iki sorunun çözümüne girişmektir. Bu çözümlemede yeterli öğeler ve kriterler belirirse, ikinci bölüm olarak Batı ile genel bir karşılaştırma yapmayı kolaylaştırır sanıyorum. Hakimiyet ilişkisini iktidar ilişkisi olarak da alabiliriz. İktidar alanı, politik ilişkilerden belli bir düzeye varmakla, *devlet düzeni*'nden başka bir şey olmayacaktır. Bilindiği gibi böyle bir düzeyde artık sınıflaşmanın, sınıf ilişkilerinin yani mücadelelerinin tarihine girilmiştir. Hemen altını çizelim ki, konumuz devlet düzeni kavramı etrafında gelişecektir. İktidar sürecinin yer alacağı politik toplumun genel

bir tür *kast* niteliği ve onun altında yer alan doğrudan üreticiler toplulukları (alt toplum) arasındaki sınıfsal bağların niteliği asıl açıklanması gereken düğümdür. Söz konusu düğümü çözmek için de iki soru sorulabilir: Doğrudan üreticilikten politik topluma girme olanakları nasıl belirlenir; doğrudan üreticilerin özgürlük sorunudur bu; böyle bir giriş ekonomik güce dayanmadan gerçekleşebilir mi?

İlkel birikim olgusu çoklu bir belirlenimdir. Bu olguda ekonomik öğeleri diğerlerinden soyutlayarak ele almak ilk adımdır. Konuyu orada bırakmak politik ve ideolojik yapıların ve onlardan yansıyan toplumsal ilişkilerin rolünü, rekabetçi kapitalizmin getirdiği modele dayanarak, ikincil plana atmak kapitalist öncesi toplumların da bizi basit bir ekonomizm tuzağına düşürebilir. Hayatın yeniden üretiminde ekonomi *sürekli koşuldur, fakat yeterli değildir.* O zaman ekonomik temel kavramına, politik ve ideolojik yapı ve ilişkilerin koşul olarak girip girmediğini açıklamamız da bir zorunluluktur.

İlkel birikimin klâsik tanımı şöyledir:

> *"Kapitalist sistem, işçilerin emeklerini gerçekleştirdikleri araçların bütün mülkiyetinden tamamen ayrılmalarını (separation) ön koşul olarak varsayar. Kapitalist üretim kendi ayakları üzerine oturur oturmaz, bu ayırımı sadece sürdürmez, fakat onu devamlı olarak genişleyen ölçekle yeniden üretir. Bu nedenle, kapitalist sistem için yolu temizleyen bu süreç, işçiyi üretim araçlarının tasarrufundan uzaklaştıran süreçten başka bir şey değildir. Bir süreç ki, öte yandan sosyal geçim ve üretim araçlarını sermayeye, öte yandan da, doğrudan üreticileri ücretli- işçilere dönüştürür."* [**Capital**, Cilt 1, s. 714].

Bir üretim biçiminin kapitalizme geçebilirliği çok kere burada değinilen ayırıma (separation) yatkınlığı ya da yatkın olmaması direnci (stuborn) ile açıklanır. Bize göre çoklu belirlenmenin tarihi koşulları içinde bu kriter üzerinde daha çok durmayı gerektirir. Bu sürecin gerçek tarihinde, "istila, köleleştirme, soygun, öldürme

kısaca, zor kullanma büyük rol oynadığından politik, ideolojik etkenler birlikte görülür. Oluşun "sevimsizliği" de buradadır.

İlkel birikimin temelinde şu olgular vardır: 1 — Normal artık emeğin ranttan, (doğrudan emek biçiminde, ayni biçimde, nakdi biçimde ranttan) kapitalist kâra dönüşü, 2 — Tüccar sermayesinin Hakimiyet (kategorik) süreci yerini endüstriyel sermayenin Hakimiyeti (kategorik) sürecinin alması, endüstriyel sermayenin yeniden üretim devresinin evrenselleşmesi; bu yeni ve ilk dünya sistemi oldu*.

Bu olguda politik yapı ve ilişkilerin yeri, tarih teorisi için tekrar ele alınmalıdır.

Şimdi, bazı kavramlara değinmenin yeridir. Ben, belirlenmeyi (determination) sınır koymak anlamına alıyorum. Ama bu sınırlama içinde almaşık üretim biçimlerinin, onların özgül ekonomik, politik, ideolojik yapılara varması olanağı vardır.

Hakimiyet (dominans) kavramını üstünlükle yönetim ya da düzenleme diye kabul ediyorum. Şu halde iki kavramı birbirinden ayıranlara katılıyorum. Hakimiyeti egemen diye Yunanca'dan çeviremiyorum.

O halde *hegemonya* kavramı nedir? Alt yapı ile üst yapı arasında uyumluluk sağlama yerine, alt yapı ile üst yapının iç içe ya da üst

* Ticari ve tefeci sermayesinin endüstriyel sermayeye dönüşmesinin engelleri a) Korporatif şehirlerin (yarı bağımsız ya da bağımsız) lonca düzeni, b) Feodal kırsal ilişkiler. Bu engellerin aşılarak manüfaktürün gelişip evrilmesi için dünya pazarının (iç ve dış dünya) belli bir gelişme seviyesi gereklidir. Bu zorunlu koşulun oluşumunda. "Modern Çağ" denen çağın büyük etken ya da değişimlerini hatırlatalım. Bunlar kısaca: 1) Kolonicilik, esir ticareti Afrika ve Amerika'nın hazinelerini yağma, yerli halkları madenlerde çalıştırma vb. 2) Devletin gücü ile burjuva çıkarları arasında paralellik ile himayecilik sisteminin gelişmesi, devlet iktidarının bu yolda kullanılması, 3) Dünya ticaret savaşları, 4) Milli kamu borçları düzenin ve bunlarla birlikte finans sisteminin (bankacılık dahil) gelişmesi. Milli borçlanma ya da devlet borçları düzenine Marx "Devletin Yabancılaşması" der (Capital, Cilt 1, s. 755). Devlet gücü ya da iktidarı bu yoldan giderek el değiştirecektir. 5) Milli devlet politikası ve devlet borçlarının karşılanması için modern vergi... 6) Rönesans (kapitalist ideolojinin yaratılış sürecidir) ve bilimde gelişme. Devlet ve özel finans kurumlarının birbiriyle iç içe doluşumu, ayrı ellerde bulunan paraların kapitale dönüşmek üzere kapitalistlerin eline geçmesini sağlayacak sistemi geliştirmeye yarar ve burada ilk sermaye şirketleri için koşullar vardır. Feodal segmanter devletle merkezileşme eğilimi içinde devlet gücünün ekonomik belirlenmedeki rolü açıktır (yoğunlaşmış ve organize toplum gücü olarak). Bunlar eş anlı ve çapraz olarak birbirine girmiştir. Bu çapraz girişin analizi sanırım henüz yetersizdir.

üste girmesi ile oluşacağını kabul ediyorum. Öyle ki, rekabetçi kapitalizme geçişin ünlü ekonomi, politika, ideoloji ayırımı (Locke'u ve klâsik iktisatçıları hatırlayalım) ve onun üstüne kurulan modelleri göz önüne getirelim; fakat tekelleşme sürecinde politik yapının ve ilişkilerin ekonomi ya da piyasa sistemi içine koşul olarak girişine dönelim. Bu arada ideolojinin de ekonomik temele girişi açıktır. Öyleyse kapitalist hegemonya bu içiçelikten doğar. Kapitalist öncesi üretim biçimlerinde soyutlama ile algılanabilen üst yapı yapının zaten içindedir; bu bakımdan bir Asyagil üretim biçiminde, devlet düzeninde politik toplumun başı hükümdarın hegemonyası tamdır*.

Görülüyor ki, kapitalist öncesi üretim biçimlerinde politik ve ideolojik yapıların ekonomik temele indiğini de kabul ediyoruz; yani onlarsız olamazlığını. Kabul ettiğimiz diğer bir iddia da her sosyo-ekonomik kuruluşta birden çok üretim biçiminin varlığıdır. *Bütünlük sorunu önce* üretim biçimi seviyesinde ortaya çıkar. Üretim biçiminin yeniden üretimi için ekonomik, politik, ideolojik mantikî *yeterlilik* ilişkileridir. Kuşkusuz yeterlilik koşulları genişleyen bir yeniden üretimi de içerir. Buradan lojik eğilimlerde Hakimiyet ilişkileri, uyumsuzlukları uyumluluk sınırları içinde tutar. Diğer bütünlük, birden fazla üretim biçiminin Hakimiyet ilişkileri ile bağlantısından doğar; burada üretim biçimlerine ait kesimlerin karşılıklı lojik eğilimleri uyumluluk ya da uyumsuzluklarından potansiyel almaşıklara (çoklu belirlenimlere) açık bir bütünlüktür; bu sosyo-ekonomik kuruluştur. Soyutlamaya *burada* aşağıya inerek varabiliriz Tarihi *gerçekleşme* toplumsal sınıf ilişkileri ile gözlenebilir.

TANIM VE HİPOTEZ

Hakimiyet biçimi (ilişkisi): Merkezi-üniter-bürokratik-politik düzen. Bu düzen *devlet düzeni* olarak da ifade edilir. Devlet düzeninin kuruluş öncesini, onun tarih öncesi olarak kabul ediyorum. Belli bir üretim güçleri seviyesinde, önceki üretim ilişkilerinin artık yeniden üretilemezliği yeni politik düzeni getirir.

* Belirleme ile Hakimiyetin ne derecede üst üste geldiği sorusu sorulabilir belki.

Hakimiyet biçimi bütünlüğün koşuludur.

Belirleme biçimi; Üretim güçleri arasında insan tarafından yaratılmamış olan doğanın özgül bir temeli (nomadik, hidrolik, ya da ikisi birden) üzerinde belirlenen üretim ilişkileri içinde karmaşık kooperasyonun hakim kooperasyon biçimi olması kaçınılmaz bir ön koşuldur. Bu ön koşul, kendisi ile uyumlu politik ve ideolojik ilişkileri de belirler. Ancak, *politik ilişki biçimi* maddi taban içinde belirlenirken, bir yandan sınıfsal hakimiyet ilişkisini oluşturur, öte yandan da, aynı zamanda, *bir üretim ilişkisini temsil eder.* Özgül nitelik şudur: ta ki daha büyük bir üretim gücü tarafından dıştan belirleninceye kadar, bu hakimiyet ilişkisi, neyin, nasıl üretileceğini belirleme eğilimindedir. Özetle: politik hakimiyet ilişkisi ekonomik temele dahildir, ona hakimdir ve kesin dış belirlenmeye kadar belirleyicidir de. Burada gözleyeceğimiz devlet düzeni, "bir örgütlenme biçiminin maddi güç oluşu" dur da.

Yeniden üretim biçimi: Üretim biçiminin ya da sosyo-ekonomik kuruluşun işler bütünlüğünün sağlanması, yani bir bütünü oluşturacak süreç ve devresinin kesintisiz tamamlanması, hakimiyet ilişkisinin sürekliliğinin kurumlaştığı devlet düzeninin yeniden üretimi ile özdeştir; diğer bir deyişle bu, hakim sınıfın ya da üst toplumun yeniden üretimidir. Doğrudan üreticilerin oluşturduğu alt sınıfın üretimi de sınırlandırılırken oradan yeni üretim ilişkileri ile yeni bir hakimiyet ilişkileri oluşturabilecek üretim biçiminin yukarı çıkışı sınırlandırılmış olur. O halde, Asyagil üretim biçiminde söz konusu *kararlılık*, sanki neolitik benzeri, kendi kendine yeterli yani tarım ve ona gerekli imalâtın bir arada yapıldığı kapalı bir ekonomik yapıdan değil, politik düzenin üretim ilişkilerinden gelmektedir.

Değişik eğilimleri, devlet düzeni içinden geçer; karşıt ve yatay ilişkiler dışsanır ya da yansızlaştırılır (nötralize edilir); çapraz uyumsuz ilişkiler gelişip bütünleşme koşullarını bulamaz. Genel bir eğilim de, toprak üzerinde yaygın (evrensel) ve sürekli özel mülkiyet biçiminin koşullarının engellenmesidir.

Politik yeniden üretimin lojiği, ideolojik yeniden üretimin lojiği

ile sanki üst üste gelir. Bunun aşırı biçiminde *devlet fetişizmi* ile karşılaşılabilir*. Politik ve ideolojik yapıların üst üste çakışması ile devletin yeniden üretim süreci karakteristik tekdüze (monolitik) yapıyı ve onun insan tipini üretir. Üretim biçimine ait bütün ilişkiler merkezi devlet düzeni ile bağlantılı, insicamlı (cohesive) ve tebaiyet (dependence) ilişkileridir. Bu ilişkiler ile yeniden üretimin bütünsel işlerliği sağlanır.

Asyagil üretim biçiminin politik düzeni ile hakim olduğu bir sosyo-ekonomik kuruluşta hem üst ve hem de alt toplumda, politik ve ideolojik kesimlerin uyumu ve devlet fetişizmi bir amentü (concensus) haline gelmiş ise, burada devrim kavramının çok farklı bir içeriği olacaktır.

ASYAGİL ÜRETİM BİÇİMİNİN ALT TÜRLERİ

I — Nomadik, II — Hidrolik. İkisinin birlikte oluşuna da bir üçüncü tür diye bakılabilir.

Birinci tür için belki Turangil ve Arapgil olarak ayrıca bir ayırım yapılabilir. Bizim konumuz birinci türdür. Bunun devlet düzeni olarak salt ilişkilerini gösteren Osmanlı sosyo-ekonomik kuruluşuna somutlama için değineceğiz. İkincinin has türü olarak Çin'e ve onun birinci ile olan farklarına değinmeyeceğiz burada. Nomadik ve hidrolik karışımına Hindistan örnek olarak verilebilir belki.

I — Marx bir yandan nomadlarda hayatın üretimi ve yeniden üretiminin sürünün yeniden üretimi demek olduğunu belirtmiş; öte yandan da bunlar arasındaki devamlı kanlı savaşlara değinmiştir. Fakat, benim bildiğim kadarı ile, her ne sebepten ise, buradan bir üretimin biçimine ve onun son derece özgül politik ilişkilerine geçmemiştir. Orta Asya tarihine yeni yaklaşımlar ve kazılar bu yüzyıl başlarından itibaren artmıştır. İskit, Saka, Hun ve Türk Nomad uygarlıklarının, Milattan önce 2 bininci yıllardan Milattan sonra 1000'ci yıllarına kadar uzanan "hayat biçimleri" için ilginç veriler ortaya çıkmaya başlamış; 1950'lerden beri

* Burada, tarihi somutta, merkezi politik yapıdan onun ideolojik yapısını soyutlayıp başka bir ideolojiyi ya da yapay (erzatz) ideolojiyi ikame etme eyleminin (sınıfsal) sonuçları elbette ilginçtir.

süregelmiştir. Gerçek öyle gözüküyor ki, bu "hayat biçimi" Moğolların öldürücü darbeleriyle orta Asya'da sona erer*.

Nomadların iki tür hakimiyet ilişkisi olacaktır.

1 — Bir grup nomadın diğerleri üzerinde,

2 — Bir grup nomadın yerleşik tarımsal toplumlar üzerinde.

Bunlardan birincisi, toprak ilişkilerine geçilemeyen türdür; ikincisi ise özgül toprak ilişkileri ile devlet düzenine varıştır. Birinci, ikincinin tarih öncesidir. Birinciye ait kurumlar ikincide yeni fonksiyonlarla yer alabilir.

Nomadlar ve yerleşenler arasındaki ilişkiler iki tür olabilir. 1 — Savaş, 2 — Ticaret. Her ikisi de karşılıklı etkilere yol açmıştır. Step eteklerinde tarıma geçenler aynı zamanda ticareti getirmişler ve nomadlarla kıtanın güney ve batısındaki uygarlıklarla (Çin, Hint, İran, Anadolu, Mezopotamya, Grek, Roma gibi) ticaret aracısı rolünü oynamışlardır. Paranın varlığı, kuyumculuk, saraççılık, marangozluk gibi imalatla bir işbölümünün varlığı kabul edilmektedir. Madencilik, demircilik ile ilk popüler silahların yapılması nomadlar arasındaki dengenin bozulması ve bununla diğer kıtalara göçler arasında yakın bir ilişki kurulabilir kanısındayım.

Her sosyo-ekonomik kuruluşun birden fazla üretim biçimini kapsadığını kabul etmiştik. Öyleyse, Asya step koşulları veri alındığında, bu son derece geniş yörelerde üretim biçimleri için ne gibi olasılıklar olabilir? Hareket noktası olarak elbette üretim güçleri ve ilişkilerine bakmamız zorunlu.

(Hidrolik olmayan) türden Asyagil sosyo-ekonomik kuruluşta kaç tane üretim biçimi olduğunu ve bunların birbirleri ile olan hakimiyet (dominan) bağlantılarını ve dönüşüm olanaklarını incelemek istiyorum. Burada hayatın üretim ve tekrar üretim öğeleri olarak üretim ve tüketim ünitelerine; üretim güçleri seviyesine, girişilebilecek toplumsal üretim ilişkileri seviyelerinin (almaşık) etkinlik durumuna; bunun için de olasılığı bulunan

* Tamara Rabbot Rice, **Ancient Arts of Central Asia**, Londra, Thames and Hudson, 1965. Milâttan önce 3 bin yıllarında Hazer Denizi doğusunda yerleşen nomadların hayret verici karmaşık ve oldukça gelişmiş hayat biçimleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

kooperasyon türleri üzerine varsayımlarımız olacaktır. Şüphesiz bu varsayımlar tartışma konusu olabilir; dolayısıyla onlara dayanarak çıkarılan sonuçlar da hem kendi somutu olarak ve hem de gerçekleşmiş tarih içindeki somutların testi ile tartışılabilir*.

1 — ASYA STEP COĞRAFYASINDA ÜRETİM BİÇİMLERİ

ÜRETİM GÜÇLERİ İLE ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN BİRBİRİNE BAĞLANMASINDA POLİTİK-MİLİTER İLİŞKİLERİN BİR ÜRETİM İLİŞKİSİ TÜRÜ OLARAK HAKİM (DOMİNAN) OLUŞU

Hayatı üretim ve yeniden üretim ünitesi şüphesiz salt üretim ünitesinden çok farklıdır. Burada, birincisinde çok sayıda belirlenimler içinde sosyo-ekonomik kuruluşa ait gerçeğin ünitesini; ikincisinde de bir kuruluşta varsayılan üretim biçimleri seviyesinde salt üretim ünitelerini anlıyorum. Tüketim ünitelerinin de ikisi açısından ayrı ayrı ele alınması doğru gözüküyor. Üretim ve tüketim arasındaki bağlantıda (rekabetçi kapitalizm hariç) yeniden bölüşüm (redistribütion) ayrıca önemlidir.

A — *Üretim güçlerinin* iki ana gruba ayrılışını burada hatırlatalım. Biri, insan tarafından üretilmemiş, verili inorganik doğa; ikincisi, insanın ürettiği güçler. Birincide, step coğrafyası onunla uyumlu *başlıca üretim aracı olarak hayvan sürüleri* ile meraları öne alıyoruz. Temelde "sürünün tekrar üretimi demek" olacaktır. Üretim biçiminin hakim kesimlerinin maddi temelini buradan apaçık görebileceğiz. Metalürji üzerine varsayımımız, demir devrinin başlamış olduğudur. Demir eritilmekte, bu arada ilk popüler silahlar** demirden yapılmış bulunmaktadır; hem silah

* Burada somut tarih yazmakla uğraşmadığımızı hatırlatalım.

** Demirin tarihte ilk kullanılması rastgele çıkmasına rağmen, belli bir dönemden sonra kullanılışı ticaret ve savaş ile yaygınlaşmıştır. Demiri ilk defa silah olarak kullanan bir azınlık hakimiyetini (practorien türden) kuranlar Asurlulardır. Bronz silah, elde edilmesi güç bir silahtı. Demirin kolay ve ucuzluğu yeni bir dönemi getiriyordu. Demirin ilk eritilmesi Anadolu'da ve Mezopotamya'da M. Ö. 1500 yılları civarında olduğu halde Çin'de M. Ö. 500 yıllarındadır.

ve hem de üretim aracıdır bunlar. Üzengi ve eğer ilk defa Asya nomadları tarafından keşfedilmiştir. Kol gücü ile çalışan ilkel araçlar vardır; demircilik, saraçlık, marangozluk, kuyumculuk oldukça gelişmiş bir uzmanlık seviyesindedir. Bu sanatlarla temel üretim aracı sürünün üretimi arasındaki bağları varsayıyoruz, bu noktada üretim ilişkilerine değinelim.

B — *Üretim ilişkileri.* Daha önce politik ve ideolojik yapıların temel yapının dışında değil, onu meydana getiren öğelerden olduğunu varsaydığımızı söylemiştik. Öyle ki bunları ekonomik temelden ayrı görmemiz olanakları yoktur; sadece analiz için üst yapı alt yapı kavramları kullanılabilir. İşte burada bunun aşırı denebilecek bir örneği ile karşı karşıyayız. Üretim ilişkilerini üretimde girişilen kooperasyon türleri içinden, başlıca üretim gücü ile ilişkilerin natürel lojiği ile çıkarsayalım.

I — *Karmaşık Kooperasyon:*

Önce, önemi nedeniyle karmaşık (kompleks) kooperasyon açısından bakalım (sonra diğer tür, basit koperasyona değinelim). Bu tür kooperasyon burada, üretim güçlerinin insan tarafından oldukça geliştirilmesi sonucu olmasından çok temel üretim aracının üretim ve yeniden üretiminin kaçınılmaz sonucudur. Verili teknoloji seviyesinde varsayıyoruz ki, Asya steplerinde hayvancılık nomad yaşantısı ile kaçınılmazdır. Bir nüfus ve sürü artışı seviyesinde yaylaklar sınırsız değildir. Hayvancılık için mutlak bir koşul olarak akarsu aranacaktır (kışlak-yaylak sorunu). Bu demektir ki, nomadlar arasında sık sık birbirleriyle karşı karşıya gelmek kaçınılmazdır. Tarım için yerleşik toplumlarda nüfus artışı ile ailelerin oymak, oba (bir çeşit fratrie'de) ve kabilelerin bölünerek görece bir bağımsızlıkla ayrı topraklar üzerinde belli sınırlara yerleşerek tarım yapması normal iken, nomad yaşantısında bu meraların özellikle step ve iklim koşulları altında sınırlandırılması kabileler seviyesinde dahi güçtür.

Bu özellik yani yeni bölünmelerle (segmantasyon) ayrı yerleşik (sedanter) ve görece bağımsız aile, köy seviyesinde tarımsal ünitelerin kurulabilmesine karşı, nomadik bölünmelerin bu özellikte

olmayışı bize göre (mülkiyet düzeni ve politik düzen açısından) çoklu belirlenimde önemli bir teorik öğedir, altını itina ile çizelim.

Nomad, genellikle nonada çevredeki yerleşik topluluklara ve demir çağında Güney ve Batı Asya'nın diğer uygarlıklarına karşıdır; nomad sürüsü birlikte yaşamla üretilebilir ancak. "Toplum hareket halinde bir kervandır, ordudur." Karmaşık kooperasyonla sürü üretilebilir; üretenler aynı zamanda haşin bozkırın savaşçılarıdır; sürüyü üretmekle üretilen insan, savaşçı olarak üretilebilir.

Nomadik üretimde *sürek avı* önemli bir yer tutar; bu da karmaşık kooperasyonla yapılabilir bir üretimdir; sürek avı ile savaş arasındaki benzer ilişki kullanılan araçlar yanında kollektif kooperasyon açısındandır da (Morgan, Marx, Terray vs.). Savaş'ın kollektif koperasyonla yapıldığı açıktır. Bu kollektif üretim ilişkisi kendinden ayrılmaz olarak madalyonun diğer yüzü halinde politik-militer ilişki olarak gözükür. Yani savaş ilişkileri üretim ilişkileridir de, ayrılmaz biçimiyle. O halde bu ilişkilerin lojiği bizi nerelere götürebilir? Kollektif ilişki olarak nomadik savaş sürüyü üretim ilişkileri, düzenli (insicamlı) ve tabiyet (dependence) özellikleri *birlikte* bulunan bir *politik düzen*'in koşuludur. Nomadik özgül yeniden üretim böyle bir düzenle ancak düşünebilir. Böyle bir politik düzene ne oymak seviyesinde, ne de kabile seviyesinde varamayız. O bunları aşacağı gibi, ara düzen olarak kabileler federasyon ile kurulan kabileler mütarekesini de sürekli bozduran üniter bir eğilime daima sahip olacak gücü belirtir. Hanedan *cycle*'ları bu gücün zayıflaması-kuvvetlenmesinde gözlenebilir.

Bu üretim ve politik ilişkilerle uyumlu ideolojik kesimin lojiği de savaş ile üniter insicam ve tabiyet ilişkileri ile uyumlu yöndedir. Üretim ilişkisi olarak politik ilişkilerle uyumlu hatta onun ürünü gibidir. Hayatın, yeniden üretimin üniter politik düzeni bir koşuldur; fakat bu üretim biçimi içinde politik hakimiyeti (dominansı) dir aynı zamanda. Hakimiyet burada, üniterliğe karşı eğilimlerle çelişir ve onları ya dışsar ya da etkisiz hale getirir. Bu süreç süreklidir.

Nomadik ordu toplum, yerleşik toplumlara savaşlarda üstünlük-

lerini sürdürdüklerinde. yani bu ordu toplum devamlılık kazandığında bunların yerleşik topluma geçmeleri güçleşir. Bu, Asyagil nomadik bir ilkeyi belirtir; Asyalılar'ın deyimi ile "oturak" ya da "çatak" olmaktan kaçma ilkesini üretmiştir coğrafya koşulları. Buna Oğuz Han ve Cengiz Han töresi denilir. Bunların içinde yerleşik hale geçerek toprağı işleyip yaşam koşullarını üreten ve mülk edinenler çıkabilir. Fakat bunlar ya önemsiz kalır ya da yerleşiklikten, "oturak" olmaktan tekrar nomadlığa dönmek zorunda kalırlar. Nitekim, Orta Asya nomadlarından bir süre yerleşenlerin tekrar nomadlığa döndükleri bugün kabul edilen bir görüştür*. Bu ilkeye yani oturak hale geçmekten kaçınma ilkesine Orta Asya nomadları Orta Doğu'yu ve Anadolu'yu istilâ ettikleri zaman da uymak istediler. Osman Bey yerleşmekten kaçınmayı tavsiye eder; Kılıç Aslan Konya'nın başkent olmasına rağmen şehir dışında çadırda yaşar (Z. V. Togan). Hatta çok sonraki yüzyıllarda, 16. Yüzyıl'da hâlâ Anadolu nüfusunun önemli bölümü nomaddır (Ö. L. Barkan, Meriçli) ve bunları yerleştirmek *yeni bir bütünsellik* için çözümü güç bir meseledir (ekonomik, politik, ideolojik çelişkileri ile). Kollektif ilişkiler bağı üstünlük sağlarsa, üretici savaşçılar, üretimle alâkaları kalmayan yani üretim etmeni (ajanı) olmaktan çıkan *practorien* hakim bir sınıfa dönüşebilir (Osmanlı'da olduğu gibi). Bu halde artık sürüyü yeniden üretme ilişkileri, devlet düzenini, özünde militer ilişkileri yeniden üretmeye dönüşür.

İşte bu devlet düzeninin öğeleri arasında Grek'lerin ve Roma'lıların citizen'ini arayamayız. Ne Agora ne de Fora olasılığı vardır**. Görece bağımsız toprak sahibi çiftçi citizen'lerin ülkeyi yönetim (diyalog) yeri olarak oturdukları siteyi bulamayız; servet farklılaşması, savaşlar, sınıflaşma, devlet kuruluşu, patrisyen (asilzade) ve plep (avam) çelişkileri Morgan'ın Roma tarihi için hayranlıkla söz ettiği "demokrasi kahramanlığı tarihi" sürecine yer yoktur; parlamenter öğe yoktur. Batı'da başka bir uygarlığı, sivil toplumu oluşturacak öğelerin yokluğudur bu.

* **History of Mankind**, Volume 3, 1. Gaston Wief, Vadime Elisseeff, Philippe Wolff, Mean

Kurultay, oymak beyleri ya da kabile şeyhlerinin konfederasyon kumandanını seçmek (belki militer demokrasi ile bir benzerlik) savaş sorununu konuşmak üzere bir araya gelmesi ile toplanır. Ne Agora'dır ne de Fora, Sülâle hükümdarlığı kurulunca bu da kalmayacaktır artık.

Söz konusu düzen pre-kapitalist dünyada belli bir süre, en topak vurucu güç olarak gözükür. Özellikle demirde ilk silahlar yapıldığında*. Burada bir hipotezimiz daha var: Yeniden üretimin özgül (spesifik) politik (hareketli, mobil) ilişkileri *aşkın* ve devingen bir güçtür. Aşkın devingenlik ilişkileri, içinde bulunduğu ekonomik temelin salt öğeleri tarafından sınırlandırılamaz: aksine onu aşar; bu bir zorunluluk gibidir. Öyle ki şayanı hayret bir biçimde iç dinamizmdeki eklemleri (isterseniz iç diyalektik deyiniz) bu eğilimle kolayca analiz edebiliriz; ülke içi ekonomik üretim, bu politik düzence (ki kendisinin koşulu maddi idi) sınırlandırılırken hayatın ya da politik düzenin yeniden üretim devresi, dolaşımı (circuisi) iç ilişkilerle tamamlanamaz: bu devre dış ilişkileri mutlaka kapsayarak kapatılır: İstilâ-ticaret. Bu demektir ki: a) İç ekonomik tabanlı olmaktan çok dışa açık bir sistemle karşı karşıyayız. Üretime dönük olmayan bir niteliktir bu. b) Söz konusu aşkın güç, diyalektik olarak zaafiyetin sebebini de bize açıklar diyorum. İç ekonomik taban militer örgütün üretiminin fonksiyonu olunca, *kaynak mobilitesi sınırlanır* ve *merkantil bağlar nötralize edilir*; iç maddi tabanda üretim güçleri gelişimi sınırlanır. İmalat kesimi tek ordunun lojistiği içindedir (orducu zanaatkârlar gibi); öyle olunca korporatif bir şehir yönetimi oluşamaz. Politik devlet düzeni kurulduğunda, politik düzende hakim sınıf (tabakalar) eski nomadik üreticilikten çıkmakla beraber, *fakat çiftçi de olamazlar*, doğrudan üreticiler üstünde ayrı bir toplum olarak kalırlar; üretime bir tür kayıtsızlıktır bu. Daha açıkçası, bu üst toplum gerçekte *hiç bir zaman toprağa yerleşmemiştir*, şehirlerde oturur gözükse de yerleşik devlet düzeni (kan, hısımlık gibi bağlarından tamamen çıkıp)

* Asya nomadlarının Asya'dan üç kıtaya sınırlandırılması zor kavurucu göçleri, akınları ile dünya tarihini değiştirmeleri, söz konusu potansiyel gücün demir silahlarla aktüel hale çıktığı tarih dönemidir.

toprağa ait (teritoryal) ilişkilere girse de o silahı elinde daima seferidir*. Bir üst belirlenim olan ilkel birikim kapıları kapalı gibidir. Dış belirlenme buradan doğar. Ve bu toplum üretim biçimine dayanan sosyo-ekonomik kuruluşlar *dıştan* belirlenirler; çözülüp yıkılmaları dıştandır**. Hakim üretim biçiminin böyle bir politik düzeni ile hakim olduğu sosyo-ekonomik kuruluşun gerçek yeniden üretim devresindeki dış güçlerle (dış sosyo-ekonomik kuruluşlarla) karşılıklı ilişkilerinde (savaş-ticaret vb.) belirlenmesini somut tarihle test edebiliriz.

Özetlersek, burada söz konusu genişleyen (extented) yeniden üretim, ekonomik genişleyen yeniden üretim değil, daha çok politik-militer düzenin dışa doğru genişleyen yeniden üretimidir. Genişleyen yeniden üretim şemasında yeniden bölüşüm (redistribution) önemli bir yer tutar. Bu ilişkilerin lojiği ile kurulan devlet düzeni bir "istilâ devleti" düzenidir.

II — *Basit Kooperasyon:*

Burada varsayımlarımız şunlardır: Steplerde hareketli nomadların devamlı yer değiştirmeleri; belli grupların Orta Asya'da yayılmaları bir varsayımdır. Bunlar mübadeleler yanında, step eteklerinde yerleşerek tarım yapanlarla, tüccar şehirleriyle mübadele yaparlar. Yani, yerleşiklerle şehirlerde önemli derecede gelişmiş sayılan zanaatkârlarla birbirine bağlı ve tamamlayıcı ilişkiler içindedirler. Diğer bir deyişle bronz ve demir devri içinde Orta Asya'da kendi kendine yeterliliğini aşan bir uzmanlaşma vardır. Neolitik çağ aşılmıştır. Bu uzmanlık seviyesi şehirleşmenin işaretidir çünkü*** Yapılan mübadeleler zamanına göre lüks sayılabilecek türden de

* Hidrolik özellik ile kurulan merkezi-bürokratik bir devlet düzeni (Çin örneği) burada anlatılan gibi üretim karşısında şüphesiz kayıtsız değildir. Üretimle merkezi sistemin bu ilgisi teknik gelişme farkını da bir bakıma açıklar; ayrıca toprakta dönem dönem büyük özel mülkiyet sahipleri (gentry) oluşmasında bu farklılığın rolü vardır. Bununla beraber özel mülkiyetin politik tırmanışı bürokratik merkeziyetçilikle nötralize edilir.

** Yeniden üretim devresinin mutlaka büyük ölçüde dıştan kapanması, sivil toplumun var olup olmaması birlikte ele alındığında gerek emperyalizm ve gerekse faşizm teorileri için ilginç yeni öğeler kazanabiliriz. Bu soruna sonra döneceğiz.

*** Gerçi, B. Y. Vladimirstov, Moğol kadınlarının imalât işlerinden söz ederken bir yandan sanki kapalı bir aile ya da oba topluluğu çizerken, öte yandan da üretim fazlasını kadının sattığını da belirtir. **Moğolların İçtimai Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu, 1944 Ankara.

değildir sadece; çeşitli madenler, silahlar, hayvanlar, gıda maddeleri* mübadele konusudur. Büyük ticaret yolu olarak ipek yolu ile ne salt ipek** nakledilir ne de bununla bağlantılı başka yollar yoktur. Burada dikkati çekeceğim bir husus da şudur: Yeniden üretim hakim sınıfın (vurucu gücü ile) yeniden üretimine dönüşünce, bu sınıfın hakimiyeti için gerekli mallar sağlanmalıdır. Merkezi-militer güç oluşturulunca bu tür maddelere modern deyimiyle stratejik maddeler diyebiliriz. Bu talepler etkindir, yeniden üretim koşuludur, dışa bağımlı bir yeniden üretim öğesi var burada.

Yine varsayıyoruz ki, yerleşik bölgeler, şehirler zanaatkârları âdeta kabileler üstünde Orta Asya'ya has bir işbölümü içindedir. Söz konusu tamamlaşma, modern rekabetçi piyasaların fiyatlandırma süreci eşdeğerlik gibi kavramlar ile bir olgu olarak kavranamaz. Belki Orta Anadolu Hitit uygarlığının sahil ticaret bölgeleri ile birbirine muhtaç bir yaşam koşulu (symbiosis) içinde görülen tamamlaşmanın daha gelişmiş bir biçimi diye bir benzetme yapabiliriz. Eski imparatorluklarda olduğu gibi ticaret önceden kararlaştırılan, düzenlenen, tespit edilen koşullara göre, anlaşmalarla yapılması ve buna kamusal ilişkilerin karışması ile yürütüldüğünün varsayılması gerekir; yoksa piyasa yerinde arz ve talep karşılaşması ile bir eşdeğerlilik arayan mübadelenin olağanlığı zayıftır. Bu iddialar ülkeler arası ticaretin, pazar yerinde (market) yapılan mübadelelerden farklılığına dayanmaktadır. Ülkeler arası ticaretin ödeme araçlarının ilkel de olsa varlığını kabul ediyoruz***. Bununla beraber zanaatkârların ve tüccarların bulunduğu şehirlerde piyasa yerlerinin bulunduğunu da varsayıyoruz****. Şehirler nomadlarla, Çin, Hint, İran, Akdeniz Bölgesi vb. arasında bağlantı yerleridir. Burada ticaret ve savaş ilişkileri arasındaki klasik çelişki ile karşılaşırız. Ticaret ve ticaret yollarının kontrolü ile sağlanan gelir,

* Vladimirstov, Orta Asya'da un ticaretinden de söz eder.

** İpek Hun'larda iç çamaşır olarak da kullanılmıştır. Tamara Talbot Rice, **Ancient arts of Central Asia**, Thames and Hudson, London, 1965.

*** Asya hükümdarlıklarına ait paralar, kazılarda bulunmuştur.

**** Atina'nın Agora'sı, Roma'nın Fora'sı başlangıçta pazar yeri idiler; fakat bunun yanında citizenlerin politik toplantılarının yapıldığı hale dönüştü. Asya şehirlerinin bu niteliği kazanamama nedenleri bir bakıma bu yazının temel meselesinin bir yanıdır.

yerleşiklerin zenginliklerine el koyma istilâ sebepleridir. Fakat ticari ilişkilerin âdeta kaçınılmaz oluşu, istilânın tırmanmasına ve çelişkinin geniş imparatorluklarla çözümüne yol açar. Tarihte büyük istilâlar planlarla ticaret yolları arasında paralellik gözlenebilir. Devlet düzenine varan nomad hakim sınıfının yeniden üretimini, hakimiyet altına alınan diğer nomad ve yerleşik bölgelerin *üreticilerinden* ayırmakla beraber onların ihtiyacında olduğu maddi araçların yeniden üretim devresi çok geniş ve karmaşık olabilir (hakimiyet alanı içinde ve dışında).

Demek ki, çok geniş bir alanda nomadik hareketlerle birlikte o geniş alanda yerleşiklerle, şehirlerle ticari ilişkiler mevcuttur*; ve çeşitli zanaatlarda basit kooperasyon ve küçük üreticilik olağandır; ancak madencilik alanında karmaşık ya da kollektif bir koperasyona da rastlanabilir**. Şehirler nomadların hükmü altında olduğunda ya da olmadığında, nomadların ihtiyaçlarının bir bölümünü karşılayan imalat kesimidir. a) Hakimiyet altında mübadele olduğu gibi, vergi ya da haraçla ya da zorunlulukla hakim sınıfa bir artık transferi (aynî-nakdî) yapılır, b) Nomaddan bağımsızlık halinde mübadele doğaldır***.

İşte bu merkantil ilişkiler, sürünün üretimi, sürek avı, maden çıkarılışında gözlenebilecek karmaşık kooperasyon yanında, basit kooperasyon ve doğal olarak bireysel üretimlerinin varlığının da işaretidir. Basit kooperasyon ilişkilerinde bir üretim biçiminin varlığından söz edebilir miyiz? Buna diğer soru ile cevap vereceğiz, basit kooperasyona dayanan küçük üreticilik kendisini nasıl yeniden üretebilir? Bu: a) Önce üretim ve dolaşım aşamalarının bütünlüğünün güvence içinde olup olmamasına bağlıdır. Bu ise politik ilişkilerin uyum düzeyine bağlıdır. Asya şehirleri ne yerleşik tarımcıların ülkeyi yönetmek için bir araya geldikleri (Atina ve Roma benzeri) şehirlerdir; ne de zanaatkârların *korporatif* yönetiminde (Orta Çağ'da Batı Avrupa şehirleri gibi) şehirleridir. Küçük

* Bu yaygın ilişkiler geniş imparatorluk sebebidir.
** Demir, bakır madenlerinde kitle halinde çalışma: çalışanlar hakimiyet altına alınmış kabile üyeleri de olabilir.
*** Paranın varlığını kabul ediyoruz.

tarım üreticiliğinin politik lojiği, şehirleşme ile birlikte şehirlerde yönetim düzeni kurmaktır. Oysa Orta Asya'da bir yan-dan nomadik üretim biçimi yanında ya da arasında, öte yandan da güneyde hidrolik merkezi devlet düzenli üretim biçimler arasında bulunmakla yerleşik halklar için kendi politik düzenlerini kurma olanakları sınırlıdır. Yerleşik tarım yapanlar ve şehirlerde imalat ile uğraşanlar kendi aralarında ve nomadlarla mübadele yapmakla beraber nomadik politik gücün etki alanı dışında ilanihaye kalamazlar potansiyel ya da aktüel istilâ ile karşı karşıyadırlar. Nitekim, nomadik politik düzenin üstünlüğü karşısında toprağa yerleşenlerden tekrar nomad hayatına katılanlar olabileceği gibi, yaşam bölgelerini terk ederek çok uzak yörelere göçenler de olacaktır. Hidrolik merkezi devlet düzeni etki alanındakiler için de istilâ olanakları açıktır. Nomadik bölge içinde üretim ve mübadele, kabileler konfederasyonunun ve oradan çıkabilecek hanedan hakimiyetindeki imparatorlukların geniş alanları kapsaması ve bunun devamlılığı küçük üreticilerin merkantil ilişkileriyle uyumludur. Küçük üreticilik ve mübadelenin ideolojisi mübadelelerin güvenliği, tüccarların dokunulmazlığını gereksindirir. Geniş bir bölgede güvence ile küçük üreticilik merkantil bağlarla birlikte üretim ve yeniden üretim yapabilir. Bu ilişkiler alanını kuran hakim güç sahipleri, güçleriyle toplumsal artığın yaratılmasını zorlar ve ona sahip olurlar.

Hareketli nomadik kesim ile küçük üreticilerden meydana gelen karşılıklı bağlılık ilişkilerinin ekonomik politik, ideolojik bütünlüğü Asyagil sosyo-ekonomik kuruluşun bütünlüğüdür. Burada nomadik üretim biçimindeki topak-merkezi *politik ilişkilerin*, hem nomadik üretim biçimine ve hem de küçük üreticiliğe hakimiyeti Asyagil sosyo-ekonomik kuruluşun genel karakteristiğidir. Böyle bir politik egemenlik biçimiyle üst ve alt toplum, bunlar arasındaki sürekli sınıf ilişkileri ve merkezi devlet düzeni ile kurulmuştur. İşte bu koşullar belirgin olunca klasik Asyagil üretim biçiminin tarih öncesi (prehistoryası) bitmiştir. Demek ki küçük tarım üreticiliği ve imalat kesiminin yeniden üretimi için gerekli politik düzenin doğal lojiği Asya coğrafyasında

merkezi devlet düzenli üretim biçimlerince engellenir; gerçekleşemez (realize olamaz). Bu bakımdan şehirler tarımsal üreticilerin oturduğu yerler değildir; tüccarların, zanaatkârların ve askerlerin kamplarının bulunduğu karargâh yerleridir. Böyle bir şehirde korporatif yönetim için de olanak yoktur*. Güçlü nomadlar ile şehirler ve yerleşik halklar arasındaki mübadele ilişkilerinin dış alemle olan ilişkileri ile birlikte üretim güçlerinin daha üst düzeyde bir gelişmeye varması güçtür; a) Nomad konfederasyonları ya da hanedanları arasında tahrip edici savaşlar sebebiyle sulh döneminin kısalığı. b) Orta Asya'da son nomad imparatorluğunun kuruluşu nomad halklar ile yerleşikler arasındaki dengeyi de tahrip etmiştir. Şöyle ki Moğollar (Cengiz) Asya'ya hakim olurken, kendilerine baş kaldırabilecek nomadları yok etmiş ya da Asya'dan göçmelerine (Türkler gibi) sebep olmuştur. Cengiz haraca razı olan şehirlere dokunmak istememiş fakat nomadların önemli bir bölümü sahneden çekildiğinde, yerleşik zanaatkârlar da Asya'yı terketmiştir. Sonuç orta Asya tarihinin bir çeşit durdurulmasıdır. Moğollar (Yuan hanedanı) Çin'den kovulduktan sonra Orta Asya'ya geldiklerinde artık Orta Asya eski Asya değildir. c) Merkezi politik düzen'e hakim olanlar devlet düzeni içinde yukardan toplum niteliğini belirgin hale getirince üretici olmaktan çıkacaklardır ve ideolojik öğreti içinde dünyayı algılamaları ünionist bir biçimde olacak. d) Bu olgunun üniter-merkezi ideolojik öğretisi içinde bilimin uygulama niteliği kaybolabilecektir; bu da bilim ve teknoloji üretimini sınırlayan bir engeldir. Üretimi doğrudan yapanlar sınırlı koşullar ile alt sınıflar olarak, ürün ve teknolojiyi geliştiremeyeceklerdir.

Kan bağlarına dayanarak kendini yeniden üretebilen bir üretim biçimi var mıdır veri aldığımız koşullarda? Nomadik hayatın üretiminde temel birim olarak aile ya da yakın akraba aileler topluluğu olarak oba ya da oymağı alabilir miyiz; ve yeniden üretim için kan bağları yeterli midir?

a) Geneolojik doğal aile aşılmış, aynı kandan (ya da kemikten)

* Ticaret yollarının kavşağında kervansarayların, hanların bulunduğu yerler olan şehirlerin mekân boyutları, Batı sitelerinin boyutlarına benzemeyecektir.

olanların evlenemezliği bir kural(yasak)dır. Teker teker ya da gruplar halinde uzak kabileler (yad) arasında kız verme, (kaçırma da olur) damat olma genel kuraldır; yani exogami vardır. Bir emek gücü sahibi olarak sürünün üretim sürecinde kadının üretime katılması zorunludur. Kadının kocası öldüğünde onunla, ölenin yakın akrabaları evlenir. Bu hallerde çok karılılık sistemi doğaldır. Bir kabilenin ya da kabileler konfederasyonunun kabilelerin birbirleri ile ittifak etmeleri yanında karşılıklı savaşmasına, (asıl olan sürü ve onun üretim süreci olduğu için*) engel değildir. Yani Kabileden, kabileler konfederasyonu ve daha da gidildikçe kan bağları etkin bir örgütlenme biçimini yitirme eğilimindedir. Belli bir soyun kan bağları ile sağladığı politik düzen ile klasik devletleşme süreci çelişir. Bunu yapamayan nomadik-politik düzenlerde hanedanlar da parçalanırlar. Bu modelin devlet düzenini kurarken, kan bağlarını hatta alınan kız yönünden bağları da tamamen reddederek *uzun süreli devlet düzenin* tam örneği Osmanlı Devlet düzeninde ve onun kulluk sisteminde gözlenebilir. Aile ve kan bağlarının ve ideolojisinin meydana getirdiği yönetim biçimi ile yeniden üretim diğer kabilelerle sürekli savaş ortamında, konfederasyon, istilâ ve dolayısıyla sınıf ilişkilerinin varlığı halinde tam bir yeniden üretim için biçim (form) olamaz. Daha üst düzeyde başka bir biçimin karışması zorunluluğu vardır. Bütünden ayrı (particular) bağımsız başka alanda kan bağı içinde (soysop) üretim biçimi kalamaz. İstilâ ve sınıflaşma öncesinde salt kan bağları ilişkileri ile yeniden üretim devresi tamamlanabilirdi ancak.

Tüketim Üniteleri ve ilişkileri:

1 — Nomad seviyesinde: Kollektif göçerlik ve savaş ilişkileri içinde toplu halde tüketim ünitesi oluşması normaldir; toplum tüketim, büyük şölenler, potlaç vb. merkez eli ile yeniden bölüşüm (redistribution) ile yeniden üretim devresine katılma olur**. Fakat pederşahi aile düzeninin varlığı ayrıca, yukardakiler dışında, aileye bir tüketim ünitesi niteliğini de verir.

* Burada, ideolojik ve karmaşık etkiler düzeyi özgül olarak ele alınabilir.
** Fakat bu Isparta'daki gibi genel kural değildir.

2 — Küçük üreticiliğin karakteristiği olarak, yine aile ve imalathanede iş yeri seviyesinde tüketim üniteleri oluşması doğaldır.

3 — İstilâ ile devlet kurulurken yeniden bölüşüm mekanizması içinde ganimet, hediye, toprak, rütbe verilmesi, ulufeli mevkilere gelme, belli bir merkezi hiyerarşinin fonksiyonel ilişkilerinin gerekli kıldığı tüketimi (hizmetler kesimi ile birlikte) geliştirir. Bu halde tüketim, aile içi değil, hiyerarşi içinde alınan yerin gereğine göre kollektif nitelik kazanabilir. Hiyerarşik dikey mobilite içinde tüketim ünitesi de değişir (beylik, paşalık vb. haneleri seviyesinde). Bu devletli olarak politik topluma girişte yeni bir tüketim modeline geçilmiş olur. Bu tüketim modelinin dayanağı merkezi devlet düzenidir. Yoksa, üretim aracı sahibi olarak; politik topluma girilmemiştir; tüketim modeli üretime dayanmaz.

Tüketim ünitelerini, merkezi ilişkiler ile bağlantılı bir halde görebiliyoruz.

SINIFLARIN YERİ (DEĞİŞİM)

A. İSTİLÂ İLE KURULAN BİR DEVLET

Toplumların yeniden üretim süreci iki tür değişim ile karşı karşıya gelir.

1- Üretim güçlerinin seviyesi ve özellikle uygulanabilir bilgi olarak teknoloji. Bu, bütün toplumlar açısından tarihî temel dönemlere bir sınırlama getirir. Sınırlama yine bilimsel-teknolojik yeniliklerle aşılabilir. Buna uzun dönemli *temel belirlenme* diyoruz. İnsanlığın yeniden üretim süreci bu verili sınırlar içinde almaşık üretim biçimleri ile devinir; potansiyel olanı her toplumun gerçekleştirebileceğini söylemiyoruz burada. "Bilmenin yapabilme" olduğunun altını çizelim. Yapabilme sınırlıdır.

2- Belli bir bilimsel-teknolojik seviyede uzun dönemli belirlenme daha doğrusu sınırlanma veri alındığında, onun içinde parçalı ve ayrı zamanlarda yaşayabilen *ikinci sınırlanmalar* vardır. Bir üretim biçiminin toplumsal yapı ve ilişkileri (ekonomik, politik, ideolojik

içinde) alt yapı-üst yapı ayırımı güçleşebilir, her ne kadar yapı ve ilişkileri birbirinden ayırabilirsek de. Burada hayatın yeniden üretim süreci (ve devresi)nde salt ekonomik ilişkiler üstünde, politik-ideolojik yapılar ve onların ilişkilerinin hakimiyeti, üretim ve artık ürün seviyelerini sınırlayabilir. Bu bir süreç olarak, politik ve ideolojik kesimlerin aşkın bir güce dönüşü ile ve *yeniden üretimin* iç ve dış süreçlerinden dış olanın *üstünlük kazanmasıyla, sanki* yeniden üretim sürecine iç sürecin ekonomik gücünden soyutlanmasıdır. İşte bu halde politik-ideolojik kesimler mevcut iç sınıf ilişkilerine hem hakim ve hem de sınırlayıcı yani belirleyici gibidir. Fakat, iç ekonomik kesimini geliştiremeyen politik-ideolojik kesim bütünlüğünün yeniden üretimi süresiz olarak dıştan devam edemez ve güçsüz ekonomik kesim tarafından olumsuz (negatif) açıdan bir sınırlandırmaya uğratılır. Bununla beraber, dışa dönük yeniden üretim sürecinde, ya da devresinde temel sınır (belirleyici) dış maddi güçlerdir artık. Bu daha geniş ve birbirinden koparılamaz bir bölge ya da havzada yeniden üretimin büyük devresini bize gösterir.

Öyle ise uzun dönemli bilimsel-teknolojik belirlenimler dışında savaş ve istila toplumsal ilişkilerin ve üretim biçimlerinin değişiminde büyük rol oynayacaktır.

"*İstila, hem istila edenin ve hem de edilenin üretim biçimlerinde değişime sebep olur.*" Yeni sınıf ve hakimiyet ilişkilerinin dolayısıyla yeni bir toplumsal yapılar bağlantısı ile yeni bir bütün oluşur. "Güç, yenisine gebe her eski toplumun ebesidir. Gücün kendisi bir ekonomik iktidardır." Yukarda sözünü ettiğimiz aşkın güç, örgütlenme biçimiyle etkinliğini savaşlarda gösteregeldikçe; yeniden üretim devresi bu gücün sahiplerine ve gücün yeniden üretimine dönüştüğünü kabul etmiştik. Maddi bir üretim gücü olan inorganik doğaya dayanmakla beraber, yerleşik örgütlenmeye göre bir süre etkinliği sağlanınca, bu halde örgütün kendisi maddi güç olur; fakat bu güçten doğan ilişki politik-militer bir toplumsal ilişkidir. İşte bu ilişkinin yüksek etkinliği sınıf hakimiyetinin özgül bir biçimini bize verir*. *Özgürlük, etkin politik-militer makinenin*

* Daha üstün dış güç olmazsa yeniden üretimin devam edip etmeyeceği bu tür kuruluş için yerinde bir sorudur.

kendini yeniden üretme sürecinde hakim sınıfın üretim sürecinden kopmasından ileri gelir. Bu arada teknik üretim ilişkilerinin tamamen dışında kalır hakim sınıf. Merkezi hakim sınıf ile doğrudan üreticiler arasındaki hakimiyet ilişkisi, sosyal üretim ilişkisi olarak politik-militer düzene bağlıdır. Artık ürün, vergi ve haraç olarak alınmakla beraber gözetim ve denetim, klasik kölecilikte ve Avrupa feodalitesinde doğrudan üreticiler üzerine uygulanandan zorunlu olarak hafiftir. Klasik dönem köle sahipleri, Avrupa feodal lordları birer üretim etmeni (ajanı) olarak, üretimin içindedirler.

İşte burada iki tür istilayı sebep ve sonuçlarile birbirinden ayırmamız zorunlu. Bir ayıraca (kritere) ihtiyacımız var: Benim ayıracım istila edenin istilâ edilen topraklarda bir üretim etmeni (ajanı) olarak kalıp kalmamasıdır.

Mesele, kriter olarak üretim etmeni olup olmama yönünden konursa ortaya, istilanın sebep ve sonuçlarında önemli farkları çözebiliriz.

Eski Romalı çiftçi yeni istilalarla: a) Temel üretim aracı olan toprağı genişletebilir. b) Yine bir üretim aracı olan, istila edilen ülkenin inorganik doğasının bir parçası gibi olan ülke halkının (esirlerin) sahibi olur. Fakat, Romalı yeni toprak ve köle sahibi efendi de olsa aslî karakter ile yine çiftçidir; esir emeğini üretimde toprak gibi bir aracı olarak yakından gözetir ve denetir.

Roma'da politika temel üretim aracına sahip olmakla yapılır. Romalı *citizen*'in ikili tanımı burada karşımıza çıkar: Romalı toprak sahibi olduğu için citizendir. Politik toplumun üyesidir; her Romalı mutlaka toprak sahibi olmalıdır. Politika yapmakla, toprağa dayanan politik gücü ile a) Bir yandan esir ile arasındaki hakimiyet ilişkisini üretir; b) Bir yandan da yeni istilalar ve servet farklılaşması sürecinde kendi politik gücünü korumak ve ülkeye yeni katılan halklardan, şehirleşme ile şehirde biriken kitlelerden (plebler) farklılığını sürdürebilmek ister. Plebler politik topluma sızdıkça çoğulcu ilişkiler gelişir. Doğrudan üreticilerin üstünde asilzadeler ve avam çelişkilerinin süreceği politik toplum gelişir. Özetle citizen politikayı hem diğer citizenlere karşı, hem de esirlere karşı hakimi-

yet ilişkilerinin devamlılığı ve yeniden üretim için yapar*. Böyle bir üretim etmenliği kolonizasyonun ekonomik temelidir. Avrupa'-da feodal Lord da nihayet çiftçidir** her ne kadar serfler esire göre daha fazla bir artık üretebilirlik koşulları ile daha hafif bir gözetim ve denetim altında olsalar da (biraz daha hürdür serf). Hakim sınıfın doğrudan üreticiler yanında bir üretim etmeni olarak kalması ve politik gücünün temelinde bu özelliğinin bulunması ile batıda özel mülkiyet ve politikanın hukuki kurumlarının gelişmesi açıkça bağlantılıdır. Batı'ya özgü sivil toplum ve bireysel citizenlik öğeleridir bunlar. Çoklu politik etmenler görece bağımsız ekonomik etmenlerin politika yapan kişileri, sınıfları, grupları olarak gelişebilir ancak. Böyle öğelerle doğacak bir insicam (cohesion) ve hiyerarşi merkezgil üniter bürokratik bir birlikten farklıdır.

Elbette, Asyagil devlet düzeni kurulmadan önce, nomadik yaşantıda özel toprak mülkiyeti olamazdı; fakat bizim burada üzerinde ayrıca durduğumuz özgül durum üst toplumun alt toplumu (doğrudan üreticileri) denetim biçiminden ya da kendini üretim biçiminden doğmaktadır. Burada politik toplumda birlik yukardan aşağıya hiyerarşik bir tebaiet (dependence) ilişkiler ile sağlanır; bu sonuncu nitelik politik toplumun aynı zamanda sivil toplum kurumları, kültürü, değerleriyle gelişmesini engeller. Oysa ele aldığımız nomadik politik-militer aşkın güç, istilâ yapınca kendini üretme süreci, *topak gücün kast*** *gibi korunmasını*, üretim ile ilişkisinin *topak gücün* korunmasının bir fonksiyonu olmasına adeta zorlar

* Roma gen örgütleri ile kendini üretirken politik ilişkiler a) savaş şefleri, b) kabile şefleri konseyi, c) halk meclisi örgütleri ile gerçekleşirdi. Cumhuriyet olarak devlet düzenine geçildiğinde bu kurumlar sırasıyla a) Konsül, b) senato, c) comitiae (halk meclisi)ya dönüşmüştür. İlk ilişkilerle Roma yeniden üretilirken değişime (mutasyon) uğramıştır. Bu kurumlarla politika yaparak politik toplumun yeniden üretimi otokrasi ya da demokrasi arasında değişmiştir.

** Bu özellik Batı'da toprağın bölünmeden üretimde kalabilmesi için ekber evlat (primo jenature) ilkesinin ortaya çıkmasıdır.

*** Hindistan klasik kastların diyarı olarak bilinir. Hindistan'da: a) Hidrolik özellikte bir üretim gücü merkezi politik devlet düzeninin koşuludur; merkez gücün kutsallaşması olağandır. b) Fakat, istilâ edenler bir azınlık olarak merkezi gücün sahipleri ise yerli nüfus mevcut tabaka ve sınıflarıyle kalabalık ise her gelenin istilâ ile kastlaşma eğilimi (kendini üretebilmek için) olur ve c) Eğer istilâ edenler nomadlar ise bununla klasik kast sistemine varılır sanıyorum; yani hidrolik ve nomadik öğelerin geniş ve kalabalık bir kıtada üst-üste gelmesi temel sebeptir; tartışılabilir. Kast sistemi içinde, alt toplumların kendi kendilerine yeterli kapalı üniteler oluşu açıklanabilir olaydır.

(Osmanlı'da çok açıktır bu). İstilâ edenin savaşçı kalması ve üretimin *dıştan* denetimi (vergi ya da haracın gerçekleştirilmesi) ile yetinilecektir. (Bu, doğrudan üreticilerin sırasında sert biçimde cezalandırılmasını engellemez). Üretimin teknik ilişkileri dışında, sosyal üretim ilişkisi, ekonomik ilişki değil politik-militer üretim ilişkisidir; buna uyumlu ideolojik ilişki de bağlanınca üretim biçiminin ekonomik temelinde kavramsal üst yapıyı birlikte görürüz. Bir özgül üretme ve artık sağlama biçimidir bu. Merkezi devlet düzeninin üretiminde, onun fonksiyonu olarak lojiktir. Fakat bu düzen ya da hakimiyet ilişkileri iç ekonomik etkinliği artırmaktan çok bir sınırlayıcılığı temsil eder. Diğer deyişle, sosyal üretim ilişkilerinin politik-militer niteliği: a) Bir yandan *üretime dayalı* yeni politik güçler çıkmasına, yani *politik topluma girerek kendini politika ile üretmesine* engel olur; yani *anti-sivil toplum* öğesidir karşımızdaki engel; bu engel kurumsal olarak yüzyıllar sürebilir (Osmanlı'da olduğu gibi) b) öte yandan da, merkantilist bir gelişme için ortamı uyumsuz kılar. Olsa olsa çaresizlikle bir tür kamusal üretim denenir*. Böylece istila edenler, yerleşik üretim etmeni niteliğini kazanamayınca, üretimin teknik ilişkilerinden kopuk olunca, doğrudan üreticiler esir ve serflere göre, daha serbest olabileceklerdir. Bu kuşkusuz verili tarım teknolojisinde, vergi ya da haraç dışında hâlâ bir artık ürünün kalmasına da sebep olabilir. Fakat, dış belirlenme ile yeterli dış artık sağlanamayınca merkezi düzen iç artığın hepsine, hatta doğrudan üreticilerin kendilerini üretmeleri için zorunlu ürünlere de el atabilir. Bu iç ekonomik temelin de artık üretilemezliğine dönüşebilir.

Bu tür ilişkiler içinde köleci tür bir üretim biçimine sosyo-ekonomik kuruluş içinde yer bulmak güçtür bize göre; her ne kadar hizmetlerde esir emeği kullanılırsa da; hatta istisnai olarak esir emeği üretimde de kullanılır olabilirse de. Bunda, kuruluş içinde ayrı bir üretim biçiminin politik, ideolojik, lojik bütünlüğü sağlama eğilimi yoktur; böyle bir istisna durumu ayrıca ele alamayız.

Üretimden uzaklık, toplumsal ilişkilerin özgül bir yapısını belirtir.

* İlerde devletçilik benzer nedenlerle uygulanacak.

Aradaki kopukluk toplumsal ilişkilerde politik-militer düzenin etkinliğinin işaretidir; kopukluk kurumsallaşır*.

Hakim politik sınıfın üretim etmeni olmamasının son derece önemli olabilecek bir sonucunu şöyle açıklayabiliriz: Doğrudan üreticiler genel olarak tımar (ikta) sistemi ile gözetilip denetlenecektir. Tımar sahibi, köylülerin tasarrufuna bırakılmış toprak düzenine müdahale edemez. Köylü, ailelerine (Osmanlı reayası: Müslüman, Hıristiyan) verilmiş sınırlı toprak içinde *kapalı tarla sistemi* ile serbest çalışır. Oysa Avrupa'da feodal lord kendisi çiftçi olarak geniş toprağını serf aileleri arasında olduğu gibi, ürünler arasında da yeniden düzenleyebilir; açık tarla sistemi. Coğrafyanın da uygunluğu ile Kuzey ve Batı Avrupa bu özellik sebebi ile bir yılda üçlü rotasyona geçebilmiştir. İşte bu yolda, kırsal bölgede meydana gelen üretim artışına tarım devrimi denecektir Avrupa feodalitesinde. Bu, kırsal bölgelerle, şehirler ve dış alem arasındaki merkantil ilişkileri etkileyecektir. Böyle bir rotasyona, üretim sürecinden kopuk bir üretim ilişkisi ile geçmek herhalde olamazdı. Nitekim iktisat tarihçilerimiz, Asyagil üretim biçiminde (hiç değilse Osmanlı sisteminde) üçlü rotasyonun varlığından söz etmemektedirler! Osmanlı'da 18. yy. da malikane sistemi üretiminden kopukluğu devam ettirdiği için işlememiştir**. Malikane sahipleri çiftçi olamadı genellikle.

Yalnız, istila edenlerin bütünü hakim sınıf olarak kalabilir mi? İşte burada nomad istilası ile gelişen yeni ilişkilerin başlıca çelişkilerini ele almalıyız.

İDEOLOJİ VE BİLİM

Hakim sınıfın yeniden üretiminde, ideolojik yapı (ve onun gelişmesi) sınıf ilişkilerinin üretiminde ve yeniden üretiminde toplumsal politik-militer ilişkilerle uyumlu ve onun gereği (sanki ürünü görünümünde) rol oynar. Öyle ki politik-militer ilişkiler

* Bu arada kolonizasyon güçlüğü yaratan bir engelle karşı karşıyayız da.

** Malikâne edinenler, ki büyük kısmı İstanbul'da oturan bürokratlardı, çiftçi olamadılar, yani kapitalist büyük çiftçi (gentry) niteliği yoktu. Bu malikanecilerde parasal rantın kapitalist toprak rantına dönüşememesinde bir engeldir bu tür.

düzenini tanrısal-doğal bir veri diye kabul ettirir. Asya nomadlarının (başlangıçtaki Arap fütühatına rağmen) İslâm dinini benimsemeleri tamdır denebilir. Devlet düzeninde hakim üst toplumun üyeleri yatay ilişkilerinin gelişmemesi, düzenin lojiğinin mükemmelliğini belirtir. Buna tam ulaşan örnek, Osmanlı Devleti'dir (çeşitli etnik Hıristiyan gruplardan devşirme yolu ile kulluk sistemi). Üretim güçleri üzerinde ayrıca bağımsız ya da görece bağımsız politik güç oluşturma kapıları kapatılır; içerde yatay güçler dengesi (balance of power) oluşamaz. Politik toplumda sivil toplum kurumları gelişemez; buna ait hukuki sisteme sürekli nesnel olanak belirmez. İslâmın birliği, merkezi politik ilişkilerle, ayrı yatay ünitelerle değil, üniter dikey hiyerarşi ile sağlanır. Merkezi-düzen meşruluğunu şeriata uygunluk yolları ile sağlamak isteyecektir. Nasıl toplumsal politik ilişkiler üretim sürecinin teknik ilişkileri dışında bir etkinlik sistemi oluşturuyorsa, ideoloji de aynı nitelikte bir sistem oluşturacaktır. İşte bu paralellik ikisinin birbirinden ayrılmazlığını pekiştiregelir. Burada politik otorite ve ideolojik otoritenin üst üste gelişini görüyoruz. Bu, yukardan ilişki, üretim sürecinin kollektif bir hakimiyet ilişkisi olarak, üretimin hem içindedir; kollektif niteliği (bireysel olmayan) dışta kalmaya zorunludur hem de. Bilim adamlığı ya da okur yazarlık hakim üst toplumun tekelinde kalır. Bunların en ileri gelenleri, İslâmın birliği için Aristo ve Eflatun'un metafiziklerinden rasyonel ilişkilerle delil getirdikleri iddiası* kabul edilebilir. Heteredoks sınıfsal tepkiler genel olarak alt toplumdan gelir ve mistisizm yolunda gelişir. Tepkiler politik bir eylemin ideolojisini oluşturduklarında, bunların programı eşitçi (egaliteryan) komünal bir İslam birliğini amaçlayabilir. Farklı etnik gruplar ve yerleşmemiş ve merkeze karşı olan nomadlar da heteredoks mezhepleri seçerler. İdeolojik öğreti ve eylemi, bir yandan çelişkilerin reddini ve sınıfsızlaştırmayı başarırken, alt toplumun bütünü değişmeksizin oradan yukarıya bireysel mobilitenin daimi varlığı, ideolojinin herkesin ideolojisi haline gelmesini sağlar.

* İbni Sina, Farabi gibi düşünürler.

Burada gördüğümüz ideolojik öğreti ile yaşanan dünya arasındaki tek modelli uyumdur; almaşık modeller, üretim biçimi içindeki hiyerarşik ilişkilerin reddi ile dışsanmakta, ya da nötralize edilerek yeni bir bütüne vardırılmamaktadır. Üstelik okumuşların üst toplum üyesi olarak üretimle ilişkisizlikleri ortadadır.

Önemli olan soru, bilimsel gelişme ile üretim biçimi arasındaki ilişkinin türünün açıklanması sorusudur. Yeterli sebep olmamakla birlikte, bilimle üretim arasında karmaşık da olsa bir bağlantıyı var kabul ediyorum. Onun için "bilmek yapabilmektir" görüşüne katılıyoruz. Herhalde bilimsel gelişme ile oradan teknolojik uygulamanın çoklu ya da karmaşık bir belirlenimler düzeyi ile açıklanması uygun olabilir*.

B— ÇELİŞKİLER

1- İstila, topak-militer gücün yeni toprak ilişkilerine girişidir; değişerek kendini üretimidir: a) Yeni yapısal bağlar ve b) yeni toplumsal sınıfsal ilişkiler oluşur. Buradan doğacak yeni çelişkiler istilacılar arasında ve istilacılarla toprakta üretim yapan istila edilenler arasında gelişebilir.

Tarım yapılan bir ülkenin istilası ile politik ilişkilerden, istila devleti düzeninin kurulmasına geçilir. Merkezi güçten hanedan (monarşi) hakimiyeti doğar; böyle bir istila ile toprak ve üreticileri üzerindeki hakimiyet paylaşılamaz. Nomadik güç diğer nomadik güce karşıdır, çünkü onu kontrolü zordur. Bu demektir ki devlet düzeni için nomad beyleri arasında kavga ve nomad kitlelerini yerleşik hale (kolonize etme) getirilmesi koşuldur.

Bir yandan istilacı nomad güç içinde beliren politik toplumda hakimiyet çelişkisinin, öte yandan da politik toplum ile yerleşik doğrudan üreticilerin (istilaya uğrayanların) oluşturduğu alt toplum arasındaki çelişkilerin kontrol edilmeksizin ya da bir "düzen"in

* Batı Avrupa Doğu dünyasından pek çok bilgi ve teknoloji almıştır. Fakat Avrupa'ya üstünlük sağlayan olguda bağımsız ya da yarı bağımlı demokratik ilişkiler içindeki Avrupa *şehirlerinde imalat kesimleri ile birlikte bilgi birikimi*, Rönesans, merkantil ilişkilerde gelişme, savaşlar, okyanus medeniyetine giriş, uluslaşma savaşları birbiriyle bağlantılıdır. Fakat bilimsel gelişmenin nirengi noktası, Kopernicus devrimidir: Yani, somut görüntüye karşıt soyut modelin akılda üretilmesi.

sınırları içinde tutulmaksızın, toplumları üretmenin olanağı yoktur. Buradaki düzen "devlet düzeni" olacaktır. Dikkat edilirse burada devlet düzeni tek toplumdan çıkıp onun üstünde bir yabancılaşma ile kurulmamıştır. Çünkü, klasikleşmiş tanım kısmen doğrudur. Doğru tarafı, fatih nomad toplumunun içinden çıkıp onun da önemli bölümünü alt topluma indirgeyip ona yabancılaşır. Oysa istila edilen alt toplumdan çıkmamıştır; fakat ona önceden yabancıdır; onun üstündedir.

Politik toplumun merkeziyetçi eğilimi, iktidarın (power) bir hükümdarda somutlaşmasına varır. Onun adına politik toplum üyelerince kullanılan iktidar burada selahiyet (otorite) biçiminde görülür. Kaynağını ve meşruiyetini nereden alır iktidar? Çelişkileri sınırlar içinde tutarak kontrol ile çeşitli sınıflar, ya da toplumlar arasındaki hakimiyet ilişkilerini üretebilmekten kaynaklanır. Meşruiyet'in iki dayanağı vardır: a) Bu sınıflar ya da toplumlar arasındaki hakimiyet ilişkileri olmaması halinde, üretimin ve üretim güçleri seviyesinin daha düşük kalması, b) ideolojiden gelen meşruiyet. İkisinin birlikte olamaması yeniden üretimi güçleştirir.

Tarımsal toprakların ikta ya da tımar olarak verilmesi doğal eğilimdir. Bu dağıtımın devamı, merkezi devlet düzeni için, onun yeniden üretim devresi için zorunlu; giderek temel üretim aracı olarak toprakların merkezce yeniden bölüşümüdür. Merkezi düzen işte bu yeniden bölüşüm mekanizmasını devamlı canlı tutabildiğinde, yeniden üretimini tamamlayabilir. Yani, toprakta özel mülkiyet düzenini kurdurmamakla hakimiyetin yeniden bölüşüm yolları kapanabilir*. *Yeniden bölüşüm,* hem yeni fethedilen topraklarla ve hem de daha önce verilmiş topraklarda olabildiği gibi, ayrıca istilacı nomad beylerinin kendilerine ayrılan bölgeleri özel mülk haline getirme eğilimlerine de karşıdır; onlar da salt tımarlı bölgelere dönüştürülecektir**. Görülüyor ki lojik eğilim hem doğrudan

* Asya'da, Ön Asya'da bu mekanizmayı mükemmelleştiremeyen ve ikta verme işlerini kan bağlarıyla yürütmek isteyen hükümdarlıklar uzun ömürlü olmamışlardır. Osmanlıların başarılarından biri de buradadır(kulluk sistemi).

* Fatih Sultan Mehmet'in 20.000 kadar özel mülk halindeki köye ya da malikaneye el koyup tımarlı hale getirişi gibi. **A History of Ottoman Impire**, to 1973, edited by M.A. Cook, Cambridge University Press 1976 içinde H. İnalcık, The Rise of Ottoman İmpire, sayfa: 49.

üreticileri ve hem de yeni fatihlere, giderek mülksüzleştirmedir. Bu eğilim devamlı savaş koşulu ile genelleşir*. Burada sürüyü yeniden üretim için nomadik-politik-militer örgütü üretme yerine, merkezi devlet düzeninin, yeniden üretimi gerekliliği açıktır. Politik ilişkiler nomadik ilişkiler olamayacak; yerleştirilemediği sürece yeni koşullarda nomad üretim biçiminin politik gücü, üstün güç olmaktan çıkarılacaktır; fakat merkezle çelişkisi süregelecektir**. Tımarlı sipahi, nomad gibi hem hayvan üreten hem savaşçı olma gibi özelliği taşımayacak temel ilke olarak toprakla çiftçilik yapmayacak; genel statüsü eğitimle savaşçı kalmasıdır***. Bu Asyagil tımarlı üretim biçimi, hem nomadik üretim biçimi ile ve hem de ait olduğu toplum olarak yerleşik doğrudan üreticilerle çelişki halinde kalacaktır.

Merkezi devlet düzeni, nomadik topak gücün yerini almıştır. Fakat, yeniden üretim mekanizması aynıdır; nomadik gücü üretme sürüyü üretmek demekti: Merkezi devlet düzenini üretmek te hakim sınıfın doğrudan üreticiler üzerindeki hakimiyetini üretmek üzere militer mekanizmayı üretmektir artık. Merkezi devlet düzeninin klasikleşmiş iki temel ögesini hatırlatmakta yarar var: a) İstila ile genişleyen topraklara dayanan ilişkiler, eğer varsa soy sop bağlarının yok olması, b) merkezi ordunun kurulup gelişmesi.

İstilacı devlet düzeninin büyümesi, ulufeli merkezi ordu sistemi (kulluk sistemi ile) eyaletlerin tımar sistemi ile uyumluluğunu yitirip çelişir hale düşülecektir. Birincilerin aylıkları için iç kaynaklar yine doğrudan üreticilerin zorlanarak çıkarılacak artık emekleridir en sonunda; oysa tımarlı sipahi de doğrudan o kaynağa bağlıdır. Merkezi ordunun üretimi giderek tımarlı sipahinin üretimi ile çelişebilir. Bu çelişkilerin açığa çıkması dış belirlenme ile koşulludur. Sonunda politik toplumun bir kesiminin tasfiyesini

* Osmanlılarda olduğu gibi.

* Osmanlı'da nomadlar özellikle Anadolu'nun çeşitli yörelerinde 16. Yüzyıl'da mevcut nüfusun azımsanmayacak bir bölümünü oluşturuyordu. Ö.L. Barkan, **Studies in the Economic History of the Middle East**. Edited by M.A. Cook, Oxford Universty Press, London 1975, içinde. "Ottoman Fiscal Surveys" sayfa: 169,171. Nomad nüfus hem Asya'da, hem de Balkanlar'da etkinliğini uzun süre korumuştur. (Enver Meriçli)

* Barınacak bir evi, geçimlik bir tarlası olmayacak değildir bu.

getirir; ve bu doğrudan üreticilerin uzun dönemli özgürleşme sürecinin başlangıcıdır. Dış belirlenme; a) bütün sosyo-ekonomik kuruluşu yeniden üretiminde dış artığa el koyma, aa) istila, bb) ticaret yollarını kontrol ve gümrük gelirlerini sağlama, b) daha üstün üretim güçleri seviyesindeki üretim biçimi tarafından, aa) savaşla durdurulma ve ticarette yüksek ithal eğilimi ile dışarıya değerli maden akışını önleyememe. Bu güç, Batı'nın merkantilist güçleridir. Dış belirlenme, Batı kapitalizminin endüstriyel sermayesinin yeniden üretim devresinin bu gibi ülkeleri kapsama aşamasında, sosyo-ekonomik kuruluşu yıkıcı olacaktır. Yeterli ve gerekli koşullar kapitalist alem tarafından yaratılacaktır.

Merkezi devlet düzeninin ulufeli kesimi (devşirme genellikle) ile tımarlı kesim arasındaki çelişki; tımarlı sipahi ile yerleşik alt toplum (reaya) arasındaki çelişki, merkezi devlet düzeninin seferî durumu ile bağımlılaştırılmış imalat kesimi arasındaki çelişki; merkezi düzenle, hâlâ yerleştirilememiş nomadlar arasındaki çelişki; nihayet en önemli gözüken üst politik toplum ile alt toplum arasındaki, dikey bireysel mobiliteye rağmen büyük çelişki devlet düzeni ve ideoloji ile mükemmel sınırlar içinde tutulabilir. Ticarette ve yer yer gözüken manüfaktürde gelişmeler nötralize edilebilir. Fakat, bir istila devleti düzeninin dış alemle devamlı çelişkisi ile belirlenmesi kontrol altında iç çelişkilerin uyarılmasına sebep olacaktır. Seferî devletin yeniden üretim süreci ve devresi dıştan kaynaklanan bir yeniden bölüşüm halkasından koparılsa, yeniden bölüşüm halkası içerde aranacaktır kaçınılmaz olarak. Dıştan belirlenme, dışarıyı belirleme mekanizmasını yaratmaz. Nitekim, dış merkezi devlet düzeninin, kendini kaçınılmaz olarak dışa dayanarak alemde yeni bir üstün güç (bilim ve teknoloji ile) oluşursa, üretme süreci duraksar, devresi küçülür, geri çekilir.

Oysa bu aslında sınırlı iç yeniden üretim süreci üzerine ağırlığı ile çöküştür. Gerçekte dış güç, *tarih olarak* Batı'da bilimi, teknolojisi ile merkantilizmin ilişkileri ile belirdi. Ve yukarda sayılan iç çelişkilerin sınırlar içinde tutulma olanağı kalamazdı artık. İşte tarihi olaylar bu sınırlamanın gevşemesi ile köylü ayaklanması (Celaliler), tımarlı sistemin yıkılışı, malikane sistemi,

ayanın ortaya çıkışı (derebeylik), mütegallibenin (ağa, eşraf, çorbacı) fiilen mülk edinme süreci gelişebilir. Etnik çelişkiler su yüzüne çıkabilir.

Böyle bir dönüşümün en önemli çelişkisi, sivil toplumu bulunmayan politik toplum ile alt toplum arasında olacaktır. Bu sürüngen niteliktedir. Merkezi bürokratik devlet kendisi için aygıt özelliğini alt topluma ideolojik birliği ile kabul ettiregelir. Alt toplumun kendini üretim olanakları kalmadığından doğrudan üreticilerin yarıcı, kiracı, bağımsız küçük üreticiler düzeyine gelerek mülkleşmesi kolay olamayacaktır. Bu güçlük doğrudan üreticilerin tasarrufundaki üretim araçlarına sahip olma, bir bakıma özgürleşme sürecine girmelerini engeller. (Bu özgürleşme Batı'da ilkel birikimde gözüken mülksüzleşme olayı değildir).

İşte temel sorun doğrudan üreticilerin özgürleşmesi ve politik topluma girmesidir. Oysa bu çeşit bir devrim sivil toplum öğelerinin kurulması sürecinde varolur. Ve bu başka bir süreçtir.

Bürokratik devrimciler içinde bir grubun merkezi devlet düzenini ele geçirirken onu, alt toplumca kabul edilmiş bin küsur yıllık ideolojiden ayırmaya kalkması son derece olanaksız bir girişimdir. Cumhuriyet'te Jön Türkler'in devrim dedikleri şey budur. Bu alt toplumun yukardan özgürleştirilememesidir. Ve İkinci Dünya Savaşı dünyaya yeni bir ortam getirecekti.

ANT
YAZILARI

YENİ DENGEDE CHP'NİN ROLÜ!

Türkiye ekonomisinde emperyalist koşullar altında tıkanma eğilimi kendini göstermiştir. Ekonomi saplantıya girerken ortaya çıkan huzursuzlukları gidermek üzere emperyalizm gereken tedbirleri arayacaktır. İşte bunun denenmiş ve denenebilir olan almaşıklarını (alternatiflerini) ele alalım:

a) Kapitalizm, 19. Yüzyıl'da, Osmanlılar'da asıl çıkarlarını batıcı-laik kapıkulu ya da bürokratlar eliyle sağladı. *Yönetici bürokratlar, devlet mekanizmasındaki otonomileriyle batı kapitalistleri, finans baronları ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiyi sağladılar.* Şüphesiz bu ilişkilerde levantenler de aracı idiler. Kapitalizm karşısında, Osmanlı burjuvazisi bulamadığından, ilişkilerini doğrudan devletin, artık yönetimine hakim görünen bürokratlar kanalından geliştirebilirdi. Osmanlı toplumunun devlet yapısı, Osmanlı toplumuna nüfuz edebilmenin yolunu, bürokrasiden ancak açıyordu.

Emperyalist ilişkiler, Tanzimat Birinci ve İkinci Meşrutiyet bürokratları ile kurulmuştu.

b) Cumhuriyet'te ise, başka bir almaşık denenecekti. Devletçiliğin ilkel birikimin bir yolu olmasıyla, yerli özel birikim ortaya çıkmıştı. Bu birikim, İkinci Dünya Savaşı sonunda dış ortaklıklara tamamen uymuştu. Politik iç ve dış ilişkiler, artık yerli özel sermaye ve büyük toprak sahibi çevrelerinin aracılığı ile kurulmuştu. Bu ilişkilerin reyle iktidara gelmesi, islamcı-doğucu halk potansiyeli kullanılarak sağlanmıştı. Bürokrasinin rolü ikinci dereceye indirilmişti. D.Parti iktidarında bunu özellikle gördük. Bu ilişkiler 27 Mayıs'a rağmen devam etti. 22 Şubat, 21 Mayıs hareketleri bu arada oldu. Şimdi, A. Partisi iktidarı, özellikle aynı sermaye ve büyük toprak sahibi çevreler adına, yine doğucu-islamcı potansiyeli kullanarak sağlanmıştır. Fakat ekonomi yine dengesizliğe

düşmüştür. Ve bunun sonucu olarak bir süredir gözlenen hareketler, emperyalizmin baş temsilcisi Amerika'ya karşı gelişmektedir. Türkiye'de yeni bir denge bir süredir politik arenada aranmaktadır. *İşte bu* denge arayışı, bürokratik güçleri tekrar ön saf'a çıkarmaktadır.

c) Sol ile islamcı-doğucu halk kitlelerinin arasının açılmasına çalışılırken, başka bir gelişme de olmaktadır. Ekonomik sanayileşme alanında, yabancı sermaye-yerli sermaye-bürokrat ilişkileri adeta ekonomik bir koalisyon olarak geliştirilmektedir. *İşte bu koalisyon şimdi politik alanda da sağlanırsa, Türkiye'de denge kurulur, hesabı yapılmaktadır.*

Türkiye'de denge ve huzur için *yerli ve yabancı sermaye-bürokrat politik koalisyonu*, gereğini, ortanın solunda son bürokrat İ. Paşa iyi teşhis etmiştir. Bizim gibi ülkelerde tarihi devlet yapısında, bu bürokratlar demek hâlâ önemli sanılmaktadır! CHP lideri ya da yakın bir arkadaşı* koalisyona baş olmaya taliptir. İ.Paşa, bu doğrusu büyük oyundaki rolünü güzel oynuyor. Daha önce değindiğimiz gibi kendini iktidardan düşüren güçleri anlıyor, düşürenler de O'nun gerekliliğini anlıyorlar!

Böyle bir işbirliği gelişmesinin, olanaklarının var olup olmadığını, kendilerini uyarmak istediğimiz CHP bazı çevreleri düşüne! CHP'nin bu tür işbirliği CHP'yi böler mi bölmez mi bilemem!

Söz konusu koalisyon iktidarı ya da işbirliği ekonomik tabandan gelmektedir. Fakat Türkiye'nin, Ortadoğu'daki stratejik önemi unutulmamalıdır.

Ekonomik ilişkiler kendine has politik ilişkileri de zorlamaktadır. Bu ekonomik ve politik ilişkilerin savunma sistemi ya da ilişkileri ise, NATO ilişkileri dışında elbette olamaz!

Ekonomik model, politik model, modelin tamamlaşması, hem de emperyalist koşullar altında! İşte hikaye budur.

Kanaatimce, böyle bir koalisyon, belki geçici bir denge kuracaktır; belki, sol gelişmeyi bir süre daha akıllıca marke edecektir. Fakat

* Genel Sekreter Bülent Ecevit bu tarihi oyunun dışında, yalnız bir adam olarak gözüküyor.

üretim güçlerini geliştiremeyecektir. Hatta mevcut gelişmeyi daha azaltacaktır da.

Kendilerine gerçek solcu adı takan dostlar vardır. Bunlar, dünyanın ekonomik gelişmeleri içinde, petrol bölgesinde, Türkiye'nin ekonomik, politik gelişmelerini araştırmalarla, iyice yerine koymadan, 1920'lerin, İkinci Dünya Savaşı öncesinin tarihi kategorik koşulları içinde yazılmış bazı kitapları, çok kere yanlış gözüken bir biçimde ele almaktadırlar. *Türkiye için acele reçeteler vermeden önce biraz değil, çok düşünmelidir.*

İkinci Kurtuluş Savaşı diye ortaya yanlış atılan mesele, aslında gerçek *bağımsızlık ve sosyalizmin tamamlaşan* adımları dışında ortaya konursa ne olabilir? Bu biçimde yapılacak mücadelenin, sonunda sosyalizm almaşığına dönüşülecek bir aşamaya yol açacağını söylemek hiç de kolay değildir. Hatta mümkündür ki, ikinciden sonra, üçüncü kurtuluş savaşı istenecektir! Asıl bağımsızlık ekonomik bağımsızlık, olduğuna göre, ve bunu da *boşlukta* düşünemeyeceğimize göre, ekonomik bağımsızlığın sosyalizmi içinde taşıyarak tamamlaşmadığı bir almaşık da düşünülemez. Bağımsızlık hareketleri adım adım sosyalizmi taşımayacak mıdır?

Dünyadaki gelişmeler içinde, çıkmazdaki Türkiye ekonomisi ve ona bağlı kurumlar niteliğini değiştirecek bir çürüme içinde bütünüyle bir dönüşmeye vardırılabilir. Bu bütünüyle dönüşme bağımsızlığın sosyalizmle tamamlaşan dönüşmesi olabilir, birinin köşe taşı diğerini de taşıyan taş olmalıdır.

Henüz merkezi çekirdeği bile tam belli olmayan bir güç yığınağı, yığınak bile değildir. Dünyanın ortasında gözüken Türkiye'de tarihi gelişmeyi yeterince değerlendirebilen bir merkez nerededir?

Klasik harp filozofu General Carl von Clausewitz, şöyle söylüyor:

> *"Eğer biz düşmanı yenmeyi arzu ediyorsak, gayretlerimizi muhakkak düşmanın direnç güçleri ile orantılı yapmalıyız. Bu direnç güçleri birbirinden ayrılamayan iki faktörün, yani, düşmanın kullanabilir olduğu araçların ve irade kuvvetinin hasılasıdır."*

Evet bir merkez çekirdek etrafında güç yığınağı gereklidir. Fakat

hangi güçler? Ve ayrıca irade kuvveti de, ne istediğini bilmeye dayanan bir irade kuvveti de son derece önemlidir. Kimlerin iradesi?

Bu kitapta bir parça bunu aramaya çalıştım*

1 Nisan 1969 / **ANT**

* Ant Yayınları tarafından bu hafta yayınlanan **Düzenin Yabancılaşması-Batılaşma** adlı kitaptan alınmıştır.

PAŞA'NIN ve AMERİKA'NIN OYUNLARI

Paşa'nın 10 Nisan 1969 tarihli demecinin **Ulus**'ta verilişi şöyledir:

> *"Bazı Cumhuriyet Halk Partililerin Birleşik Amerika'ya davet edilmeleri ve seyahatleri de ele alınarak, Amerika'nın Adalet Partisi'nden yüz çevirip CHP'ye meylettiği yolunda yorumlar yapılması veya CHP'nin bu devletlerden böyle anlamlar çıkardığına dair havadisler yayılmak istenmesi üzerine, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü dün, aşağıdaki demeci vermiştir:*

— Bir müddet *sabrettikten* sonra bir açıklama yapmayı gerekli gördüm.

Biz, politika olarak, milletlere düşmanlık yapılmamasını, sırası geldikçe, adları ile ilan ederiz.

Yabancı devletlerle ilişkilerin iç politikada yatırım konusu olması da, bizim geleneğimize, ilkemize ve davranışımıza uymaz.

Herhangi bir yabancı devletle ilişkiyi iç politikada kullanmak, bağımsız bir Türkiye'nin emniyetine, menfaatine, haysiyetine aykırıdır.

Yabancı devletler davet yapabilirler; imkân olursa kabul edilir veya özür dilenir. Bunların hepsi nezaket hudutları içinde işlemlerdir. Bu yolda temaslar, milletler hayatında olağan şeylerdir.

Türk Milleti'nin bu yoldan o *yabancı devletlere daha yakın veya daha uzak olacağı ihtimalinin ne düşünülmeye, ne anılmaya değeri vardır.*

Bir defa kesin olarak kamuoyuna bildirmeyi ödev saydım."

Aynı Paşa, D.Parti'nin son döneminde şöyle diyordu:

"Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Suçluların telaşı içindesiniz."

Biz şüphesiz tarih kürsüsünden değil de olaylar içinden seyrediyoruz: Subaylara vaktiyle "millet düşmanınız" diyebilen İ.Paşa, Amerika ile iktidar için flörtünün açıklanması karşısında suçluların telaşı içindedir. Kısaca belirtelim:

1- Büyük devletler bu arada Birleşik Amerika, (hattâ tahmin ettiğimize göre Rusya) Türkiye'de açık bir dengesizliğe sebep olabilecek hareketleri istememektedir. B.Amerika, kendi dünya dengesi için gereken hesaplarında Türkiye'yi sabit bir durumda ele almak istemektedir. Amerika'nın Türkiye'nin ekonomik politik ve askeri hayatı üzerindeki ağırlığını bütün partilerin gördüğü muhakkaktır.

2- A. Partisi Hükümet'i bu dengeyi sağlayamamakta, hattâ iktidar olamamaktadır. İstediği bir kanunu gerekli kurullardan geçirmeye, uygulamaya muktedir gözükmemektedir. Millî Bakiye sistemini kaldıran A.P. değil, İ.Paşadır. Paşa istemeseydi, Millî bakiye sistemi kalkmazdı.

3- Tarihi yönetici bürokrasi'nin (kapıkullarının) asıl partisi olan C. H. P. iktidarı, devlet mekanizmasından tam olarak sökülememiştir. (D.P. ve A.P.'ye rağmen).

Türkiye toplumu için, eski değerler sisteminin, islamcı kültürün, irrasyonel mistik şeyler olduğu iddia edilebilir. Fakat, Türkiye halkı için laiklik ve batılaşma akımının daha irrasyonel daha mistik olduğu da bize göre muhakkaktır. Ve bürokratik iktidar laik-batıcı ideolojisi ile büyük ölçüde halkın üstünde ve hattâ ona karşı düşen bir iktidardır.

4- Amerika Türkiye'de istediği gibi bir denge ararken, Türkiye'de iktidar için mücadele eden güçleri kendi masasında sıralamaktadır. B. Amerika C.H.P.'nin iktidardaki yerini görmüştür. Onun ikinci plana atılamayacağını anlamıştır. Doğrusu İ.Paşa da bunu iyi anlatmıştır. Paşa, A. Partisi'nin tecrübesiz politikasını Türkiye'deki huzursuzluğun beceriksiz bir aracı olarak teşhir etmiştir.

5- C.H.P.'nin bürokratik hakimiyetine rağmen seçimle hükümet kuracak ekseriyeti asla alamayacağını varsayıyoruz. A.P. Hükümeti

vardır. Öyle ise Paşa ne ister? Şüphesiz, Hükümetin C.H.P.'nin damgasını taşımasını. Bu nasıl yapılabilir? a) Orta Doğu'da, önemli faktör olan B. Amerika ile bir çelişkisi olmadığını göstererek; b) Anti Amerikancılığa varan huzursuzlukları "beceriksiz" dedikleri A.P.'den daha ustaca durdurabileceğini göstererek.

6- Paşa bu sınavı iyi vermekte, kurduğu iktidar planını, hattâ *C.H.P.'ni de aşan bir iktidar planını* iyi yürütmektedir. Son kongrede Partisini düzene sokmuş onlara iktidar dopingi yapmıştır. Sosyalist olmayacaklarını de kesin olarak belirtmiştir.

Güçlenmek için gerek A.P.'nin gerek C.H.P.'nin nöbetleşe vurdukları T.İ.P. engelini Paşa parçalamıştır. Paşa kendi solunda sivri uç olarak her zaman gösterebileceği T.İ.P.'nin kapanmasını elbet istemezdi. Fakat ayaklarına dolaşmasını da hiç istemezdi. Milli Bakiye sistemi işte bunun için kaldırıldı. Diğer etkenlerden çok, bu etken T.İ.P.'ni bilinen iç kavgaya itti.

Huzursuzluk, anti-amerikancılık doğurduğu öne sürülen öğrenci hareketlerine gelince, Paşa onların da hakkından gelebileceğini göstermek istemiştir. Paşa, bu hareketleri teşvik eder görünüp sonra *kesin dur* emrini vermektedir. Bununla hem A.P. ve hem de sol yıpratılmaktadır. Halka ve Amerika'ya, bunların sebebi A.P. Hükümeti'dir denilmekte; ve C.H.P. çizgisi dışında kalanlar da kesin olarak itham edilmektedir. Nitekim C.H.P. çevreleri ile Ortak Cephe kurmak hayaline kapılanlara, Paşa, Parti Merkez Yönetim Kurulu ve *Danışma Kurulu* aracılığı ile açık bir biçimde durumlarını bildirmiştir. Aslında kimlerle bir cephe kurulabileceğini bilmeyenler, Türkiye tarihinden gelen bürokratik devlet yapısını anlamayanlar, bürokrat-halk çelişkisini yok kabul edenler, C.H.P.'nin bu hareket ile, çok daha vahim hallerde karşılaşabilirlerdi. Ve bunun ziyanı sadece kendilerine olmazdı. Paşa, bu kendisine ters cepheyi bugüne kadar kullanmıştır.

7- Paşa'nın bir süreden beri Amerika'ya yakın olduğu söylenen çevre ve kişilerle temaslarını artırmış olması mümkündür. Burada, Ankara'daki boykotlardan sonra bir kısım öğrencilerin Anadolu'ya yayılarak "*A.P.'ne oy vermeme*" kampanyası açacaklarını gazetelerde okuduk. Bu gençlerle birlikte düşünelim, acaba K. Kurdaş

ile Paşa arasında bir yakınlık var mıdır? vs.

8- Babıâli'nin daha çok A.P.'ni tutan bazı büyük gazetelerinin bir süreden beri A.P.'ni eskisi gibi tutmadıklarını hattâ A.P.'ne karşı sansasyonel iddialar ileri sürdüklerini gözlüyoruz. Neden?

9- Y.T.P.'ne eski Atatürkçüler! diyerek yapılan katılımlarda, D.P.'lilerin rollerini aşan bir bölme saiki acaba yok mudur? Tarihin garip gözüken gelişmesi içinde D.P. Lideri Celal Bayar, bu oyunda İ. Paşa'ya karşı yardım eder gözükmektedir!

10- Demirel'in Associated Press'e verdiği telaşlı beyanat nedendi? vs.

11- Paşa, bazı reformları yapmayacak mı? Bu anti- emperyalist bir hareket olmayacak mı?

Paşa ortada işaretleri olan bir toprak reformu, vs.'yi yapacaktır. Fakat yabancı sermayeyi gerçek yerine kovup karşı koyamayan, Konsorsiyum'u kabul etmiş bulunan CHP, Amerika'nın ve Konsorsiyum'un istediği gibi bir toprak reformunu elbet davul zurna ile ilave edecek ve yapmaya çalışacaktır. Anti-emperyalist nitelikte bir toprak reformunu Paşa ve partisi yapamaz.

12- Amerika denge istiyor, fakat kararını henüz vermiş gözükmüyor. Önce, bölerek AP etrafında mı, yoksa CHP etrafında mı, yoksa AP ile CHP arasında mı bir koalisyon düşünmektedir? Bu olayların gelişmesine bağlıdır. Hattâ Pakistan'dakine benzer bir durumu mu arzu edebilir?

13- Bu olanaklar içinde TİP'in stratejisinde, temel çelişkiden önce ve onu çözmek üzere öne alınacak çelişki tarihi bürokrat-halk çelişkisidir. Seçim kampanyası bu yoldan tezgahlanmalıdır. Bunun dışında ters cephe kurmak isteyenler bize göre yanılmaktadırlar. Onlara bir tavsiye: Bazı çevreler solcunun kim olduğunu iyi tanımlamalılar ya da tanımlamada metodlarını açıklamalılar.

14- Paşa'nın yukarıya aldığımız demecinde *sabrının taşması, kesin ifadeli ödev yapması boşuna* değildir.

Kim suçluların telaşı içinde olan?

22 Nisan 1969 / **ANT**

NİÇİN BU FERYAT VE KÜFÜR?

1. Bu nasıl bir partidir?

5 Mayıs tarihli **Milliyet** Gazetesi'nde, İ. Paşa'nın ağzından çıktığı açıkça belli olan bir yazı yayınlandı. Yazıdaki imza "Metin Toker"'di. Merhum İ. Öktem'in cenazesi olaylarının yoğunluğu sebebiyle bu yazı çok kimsenin gözünden kaçmış olabilir. Oysa, cenaze olayı, İnönü'nün ifadelerini taşıyan yazı içinde rahatça yerine konulabilirdi. Yazıyı okuyalım:

> *"Türkiye'de de "kudret" manasındaki "iktidar"ın gerçek sahibi, tartışma konusu sayılsa yeridir. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, belki 1948 ile 1952 yılları hariç - bu tarihlerin seçim yılları olmadığına dikkatinizi çekerim- Türkiye'yi idare eden sağlam kuvvetler, hep CHP tarafından temsil edilmiştir.*
>
> *Kızılır ya da kızılmaz gerçek şudur ki, başında İsmet Paşa bulunduğu sürece CHP bu özelliğini muhafaza edecektir. "Dünya Devleti" müttefikimiz ve mensubu olduğumuz blokun lideri Amerika'da spekülasyonların CHP'ye birinci derecede yer vermesinin sebebi budur. Türkiye'deki kripto âleminin şimdi bütün toplarıyla İsmet Paşa'ya ve CHP'ye ateş etmesinin sebebi budur Şeriatçı takımın, Celal Bayar'ın son çıkışlarıyla sesini duyurmuş, "alaturka kurnazlık" hatalarının dışında oportünist ve demagog Süleyman Demirel'e kıyasla daima çok daha laik kalmış D.P.'yi iterek taraftarını o AP etrafında kenetlemeye çağırmasının sebebi budur. Öteki "Dünya Devleti"nde, Rusya! da da, Kremlin'in kalın duvarları arkasında, Türkiye seçimleriyle ilgili görüşmelerde CHP'nin gelecek tutumu ön planda ise, onun da sebebi budur."*

Demek ki, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana (belki 1948-1952

yılları hariç deniliyor) Türkiye'yi İDARE EDEN SAĞLAM KUVVETLER'i hep CHP temsil ediyordu. Konuya girmeden hemen soralım. O halde 27 Mayıs'ı yapıp, Adnan Menderes'i de CHP mi astırdı?

Demek, muhalefet, yöneten sağlam kuvvetleri temsil eden "CHP'nin istemediği olmuyor ve zorlayanlar yeniliyor", yani CHP'ye rağmen Türkiye yönetilemez; CHP'nin istemediği kanunlar çıkarılamaz! Bu, CHP'nin temsil ettiği "sağlam kuvvetler" marifetiyle sağlanır. Ve bu sağlam kuvvetlerin istemediği şeyler Türkiye'de olamayacağına göre, rahatça (cenaze olayında sık sık duyduğumuz gibi) "memleketin sahipleri"nden söz edilecektir.

Kimmiş bu memleket sahipleri, batıcı-laik CHP'nin temsil ettiği sağlam güçler? Tarihi Osmanlı-Cumhuriyet Bürokrasisi yöneticileridir, sivil-asker aydın denen grubun önemli bir bölümüdür bu. Ve CHP bunların asıl temsilcisi olarak, aldığı reyler gittikçe azalsa dahi, devlet katlarında iktidardadır. M. Toker'in Türkiye'de CHP yönetiminin hakim olduğunu söylemesi, bizim önce söylediklerimizin bir tekrarından ibarettir.

İşte bu memleketin sahibi sağlam güçler dışında kalanlar ise, Türkiye'de yönetilenlerden ibaret olmuyor mu, mantık buraya götürmüyor mu? Aynı mantık izlendiğinde, bu yönetici sağlam güçler dışında kalan halk kitleleri sağlam değil de yani "çürük güç" mü oluyor? Sağlam ya da çürük olmanın ölçüsü iyi ya da kötü oyla gelenlere rağmen memleketi idare etmek midir?

Emperyalizmin etkisi altında, yöneticilerin durumuna iyi teşhis koymazsak, devlette kimin büyük ölçüde egemen olduğunu anlayamayız, ve devrimin kimlerle kime karşı geliştirileceğini de anlayamayız, ve ters cephe kurarız. Sormak lazım: Türkiye'ye emperyalist etki çürük güçler ya da yönetmeyenler tarafından mı getirilmiştir? Emperyalizmin gelmesine kapıyı açanlar kimlerdir? Yönetici bürokratların durumunu bu açıdan iyi teşhis etmek gerekir. Cephenin kiminle kurulacağı bu soruların cevabı verildikten sonra saptanmalıdır.

2. CHP içinde demokrasi yoktur.

Esas niteliği bürokratik yönetimden alan CHP içinde bürokratik merkeziyetçi gelenek yaşamaktadır.

Memleketin sağlam güçlerine dahil edilmeyen büyük halk kitlelerine karşı, düzen bürokrasisinin tepesinde oturan Paşa, aslında, devlete büyük ölçüde hakim olmakla beraber, a) Yalnız bir adamdır, b) Kendi partisi içinde gerçekten demokratik bir mekanizma çalıştırmamaktadır; çalıştıramaz da... Parti içi hiyerarşide yer alanlar buna ses çıkaramazlar, çıkaranlar tasfiye olur. Vicdanlı bir CHP'linin partilerinde demokratik bir işleyişin var olduğunu iddia edebileceğini sanmıyorum. Nitekim, Paşa en önemli görüşlerini, parti mekanizmasıyla değil de, aileden biri ile, damadı ile açıklamaktadır. Ve bunu yaparken de hemen de bütün parti organlarına hakaret etmiyorsa bile, en azından onları hiçe sayabilmektedir. Şöyle ki, CHP'nin Amerika ile olan işbirliğinin ve koalisyon ihtimalinin ortaya konması karşısında, Paşa planının ana bazı hatlarını M. Toker'in yazısı ile açıklamak zorunda kalmıştır. Bu ne biçim partidir ki, ana konuları bir genel sekreteri ya da parti sözcüleri ya da organları ile değil de aileden biri ile açıklanır. Bu açıklamalardan bir örnek:

"Herkes emin olabilir ki, çoğunluğu sağlamaya yetmeyecek bir A.P. çokluğu ile bitecek seçim sonrasında CHP rahatça AP'ye şöyle diyecektir:

— Kur, hükümetini. Seni destekleyeceğim. Hiç kimseye muhtaç bırakmadan. Fakat benim prensiplerime uymayan hiç bir tasarrufta bulunmayacaksın ve en geç bir sene içinde, halkı yeniden sandık başına götürüp, ondan akla kara arasında tam bir tercih yapmasını isteyeceğiz.

— AP çoğunluksuz çokluk olursa CHP ne onunla koalisyon yapar, ne de kendisi aynı duruma gelirse -sürpriz- her hangi bir partiyle birlikte Hükümet kurar.

— Hele TİP ile?

— Hiç."

Bu açıklama, neden parti organları ile yapılmamıştır? Yoksa bir genel sekreter bunu açıklasa o ciddiye, dikkate alınmaz mı? Durum bu ise ne biçim partidir bu?

M. Toker bunun da bir sebebini açıklarken Genel Sekreter'e hakaret etmekten geri durmuyor.

Nitekim,

"Burada, Türkiye'deki bütün kripto, takımının son aylarda İsmet Paşa'ya, CHP'ye, ve hattâ bir zamanlar ümitlerini bağladıkları ve ayrı tuttukları Ecevit'e niçin en şiddetli şekilde veryansın etmeye başladıklarının sebebi ortaya çıkmaktadır. CHP içinde geçen yılın yaz sonunda bir darbe teşebbüsü olmuştur. Maksat, CHP'yi hiçbir zaman sosyalistleştirmeyecek İsmet Paşa'yı fiilen bertaraf etmek, Ecevit'i şahıs olarak ön plana geçirmek, onu mutlak solcu bir ekiple kıskıvrak çevirerek eski partiyi ele geçirmekti. Çeşitli sondajlarda 'Sen Paşacı mısın, Ecevitçi misin?' " Soruları soruluyordu.

"Teşebbüs boşa çıktı."

"İsmet Paşa kolay yutulabilecek lokma değildi. Evet, aklını başında tutup oyuna gelmedi" denilmektedir.

Gerçekten de Ecevit bir güç olmaya başladığında, Paşa onu arkadaşlarından ayırmayı bildi. Bunun için M. Toker aklı başta tutturan bir yazı yayınlamıştı. Ben Ecevit için "yalnız adam" derken bu gözleme dayanmıştım.

Gelelim açıklanan planın niteliğine:

3. Seçim bürokratın oyuncağı mıdır?

Paşa, Amerika ile işbirliğini, AP oylarının bölünmesi ile birlikte yürütmektedir. M. Toker'in de söylediği gibi, "temsil ettiği sağlam kuvvetlerle" ya da "memleketin sahipleriyle" A. Partisi'ne karar aldırtmamaya çalışmaktadır. Aslında CHP'nin bu yoldaki bütün tertipleriyle Bülent Ecevit'in Ortanın Solu hareketiyle ortadan kalktı dediği "halk-aydın çelişkisi" daha da kuvvetlenmektedir (cenaze olayının da bu çelişkinin kuvvetlenmesinde rol oynadığı muhakkaktır.)

CHP tertipleri ile AP takatsiz bırakılacak ve ona yukarıya alınan ifadelerde olduğu gibi "kur hükümetini" derken aslında :

a) Seni rahat bırakmam,

b) Benim koşullarımı kabul et, benim dediklerimden dışarı çıkma.

Devlet içinde nispeten yalnız kalan hükümetini de bana ver, Teslim et!

c) Sonra, 1970'de tekrar seçime gitmeyi de peşinen kabul et demek istemektedir.

Yani Paşa kendi iktidarı için 1969 seçimini geçici bir oyuncak olarak almaktadır. Peki birbiri ardından, büyük masraflı iki seçim yapmak nasıl kabul edilebilir? Çünkü, Paşa 1969 seçimini bir "deney seçimi" haline getirecek ve deneyi kendine göre başarmak için bütün "sağlam kuvvetlerini" kullanacaktır.

M. Toker'in deyimi ile "içinde bulunduğumuz bloğun lideri Amerika"ya, CHP kendini şöyle takdim etmektedir:

"Toplumun düzenini yeni Anayasamızın ruhuna uydurmak zarureti bugün her zamankinden fazla kuvvetle kendini hissettirmektedir. Bu ne kadar gecikirse ters fikir akımları o işin yerine getirilmesini aynı nispette güçleştirmektedir. Bunu Türkiye'de yapabilecek tek kuvvet ise, AP ile asla bir kanat altına gelmeyecek, buna karşılık türlü isim ve yüz altındaki kriptolardan sıyrılmış bir CHP'dir."

Bürokrat Paşa, kendi dengesi ve iktidarı için herkesle koalisyon yapar, değil Amerika ile, AP ile, bugünkü TİP ile dahi koalisyon yapar (Koalisyonu sadece bakanlıkların bölüşülmesi olarak almıyorum). Yalnız koalisyona giderken, Paşa kendi açısından bunları ağırlıklarına göre sıraya kor ve ağır çekenlerin eğilimine göre koalisyon düşünür. Amerika TİP'i istemiyorsa, CHP, *lider* dedikleri Amerika'nın koşulları içinde koalisyon yapar.

4. AP, seçimi 1970'e bırakabilir.

Demokrat Parti gibi, onun devamı olan AP iktidarı da emperyalist koşullar içindedir. Bürokrasi yönetimi de emperyalist koşullar içindedir. Yalnız, bürokrasinin ekonomideki gelişme hızını kesmesine karşılık, DP gibi AP de üretim güçlerini daha süratle geliştirebilmektedir; ve emekçileri bilinçlendirecek objektif koşulların yaratılmasını daha süratle sağlamaktadır. Bunda tarihi bürokrasiye karşı olan halk kitlelerine dayanmanın önemli bir payı olduğunu kabul ediyoruz. Türkiye sosyalistleri bu çelişkiyi dikkate aldıklarında:

a. AP'nin dayandığı kitleler karşısında ezilmeyecektir;

b. Gerçekten demokratik olamayacak bürokrasinin ayakları altında da çiğnenmeyecektir.

Paşa'nın kısa dönemli iktidar oyununu bozmak üzere AP ne yapabilir?

Eğer emperyalist koşullar içinde ekonominin içine battığı güçlüklerden, bu arada fiili ve kısmi devalüasyonun genel ve daha yüksek bir devalüasyonla tamamlanmasından kaçınabilirse, (yalnız bugünlerde bazı batı paralarının devalüasyonu gerçekleşirse bu iş AP için son derece güç olacaktır), bunlar için bazı tedbirler *(bize göre uzun sürede ekonomik durumu düzeltmeyecek olmakla beraber)* alınabilecekse, o takdirde AP, Paşa'nın 1969 seçimi için istediğini sandığımız tavizleri vermeden bu oyuncak seçimi 1970'e bırakabilir. Her ne kadar AP istediği kanunları meclisten geçiremiyorsa da, bu bir sene uzatma kararına AP çoğunluğunun yanında diğer partiler milletvekilleri de katılabilir.

Paşa her ne kadar 1970'i hedef alıyorsa da, sanıyoruz, aynı anda 1970'e kalmadan acele ile 1969 için belli çevrelerden taviz koparmak isteyebilir.

Seçimin 1970'e bırakılması teşebbüsü karşısına Paşa, aksine zorlayan tertiplere sağlam güçleriyle girerse ne olur ?

O zaman bürokrasinin kapitalist sınıfa dahil olmaya yönelen bir grubunun, şimdi Pakistan'da görülen modeli taklide kalkışması mümkündür.

Paşa bu yolu açacak derecede oyunlara girebilir mi? Paşa bunu ister mi? İktidar arzusu bakımından ben sanmıyorum.

Bununla beraber, Paşa'nın gerçekten bir demokrasiyi savunduğunun belirtilerini görmüyoruz. Demokrasi, Paşa'nın amacı değildir. Nitekim, Paşa'nın, tam seçim platformuna girildiği sırada, cenaze olayı ne kadar vahim adledilirse edilsin, yüksek mahkemelere mensup üyelerin yürüyüşlerine bizzat engel olması gerekirdi. Ve Paşa'nın gücü buna yeterdi. Bu engelleme teşebbüsü yapılmadığına göre, Paşa, demokrasisini, objektiflikten çıktığını çeşitli

çevrelerin açıkça iddia edebileceği kurumlara mı dayandırmak istiyor? Bu ne biçim demokrasi görüşüdür, sual edilmeye değer. Paşa'ya göre, Türkiye'nin dengesi, bürokrasinin, memleketin sahibi olduğu iddia edilen sağlam güçlerin dengesiyle özdeştir. Metin Toker şöyle diyor:

"*CHP Türkiye'nin bozulmuş dengesini yerine oturtmakta başlıca unsur olacaktır*

Hattâ tek unsur."

Yine yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu denge kurulmadığı takdirde, Metin Toker'in deyimiyle:

"*Bu ne kadar gecikirse, ters fikir akımları o işin yerine getirilmesini o nispette güçleştirmektedir. Bunu Türkiye'de yapabilecek tek kuvvet ise türlü izm ve yüz altındaki kriptolardan sıyrılmış bir CHP'dir.*"

Demek, CHP iktidara geldiği zaman izm'lerin gelişmesini engelleyecektir. Çünkü bunlar Türkiye'nin dengesini bozmaktadır. Oysa, CHP'nin takbih ettiği gelişmeler, asıl bürokrasinin dengesini bozmaktadır. Feryat ve küfür bunun içindir.

13 Mayıs 1969 / **ANT**

AMERİKA HANGİ TARAFTA?

1. Suni taraflar:

Hemen söyleyelim, Türkiye'nin yukarıdan ve dışarıdan gelmiş dediğimiz demokrasisinde, son olaylarda Amerika iki tarafı da tutmaktadır. Bu suni taraflar şöyle görünüyor:

Taraflardan biri, İnönü ve CHP'si, diğeri de Cevdet Sunay, generaller ve Demirel'dir.

Bizim demokrasimiz, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri dahil, "*yukarıdan ve dışarıdan*" sıfatlarını taşıyacaktır. Türkiye demokrasisi, emperyalist koşullar içinde, daha çok dışarıdan (batıdan) getirilip Türkiye toprağına dikilen yabancı bir bitki gibidir. Tarihi yapısıyla Türkiye'de demokrasi şimdiki bir biçimde çiçek açabilirdi.

CHP., Osmanlı bürokratik geleneğinin iktidar nimetlerini devşirip çeşitli sınıflardan gelen adamlarına dağıtırken, halkın karşısına düşmüştür. Kendi ifadeleriyle "*festen utandıklarından şapka giyecek*" bürokratlar batı kapitalist ideolojisi içinde politik, hukuki, vs. kurumlarıyla batı emperyalizmiyle işbirliği yapma yollarını açık tutmuşlardır. Çok dikkat edilsin, bu ideoloji içinde sermayenin sömürücü niteliği gözden uzak tutulmaktadır. Gerek parti, gerek devlet yönetiminde halktan kopuk bürokrasinin hiyerarşik düzeni işlemiştir. Bu düzen hiçbir anlamda demokratik olamazdı; sonradan kullanılmak istenen demokratik şekiller dahi, bürokratik yönetimin aracı haline getirilirdi; getirildi de. Soralım: CHP yönetimi öyle değil mi hâlen?

Fakat, seçim kazanamayan CHP hem laik-batıcı bürokrasinin temsilcisi olarak kalacak ve bu arada sırası geldikçe bürokratik iktidar için sivil ve askeri kuruluşları kullanacak ve hem de seçim mekanizması içinde halkın oyunu alacaktı! Bu büyük bir çelişkidir.

Meşrulaştırmak endişesi ile halkın oyuna sunulan 1961 Anayasası, aşağıdan gelen bir halk anayasası değil, bürokrasinin özellikle zabitlerin anayasasıdır. Bu dahi, çelişkiyi, bürokrat-halk çelişkisini büyük ölçüde göstermiyor mu?

Nitekim, Süleyman Demirel, şimdi rahatça "*CHP+Ordu = İktidar propagandası yapılmış... CHP Ordu vasıtasıyla halkı korkutmanın bütün yollarını kullanmış...*" demektedir.

Eskiye gitmeye ne lüzum var. 5 Mayıs tarihli **Milliyet** Gazetesi'nde Metin Toker de bunu yazmıyor muydu?

Demek ki,

a) CHP, bürokrasinin devlet araçlarını iktidar için devamlı kullanacak ve,

b) Hem de seçime girecek.

Bu çelişkiyi Paşa ve Ecevit yeni yeni görmeye başladılar. Fakat batı ideolojisi içindeki Paşa, yani sermayenin sömürücülüğünü kabul etmeyen Paşa eserinin bürokratik demokrasisini batı ile tamamlaştırmak istemektedir. Bu ona, önce de değindiğimiz gibi, Amerika'nın kapısını çaldırmaktadır. Amerika da artık Paşa'nın gücünü ve niyetini bilerek Paşa'nın kapısını çalmaktadır.

Bu durumun açıklanması üzerine Paşa'nın hiddetli ve biraz da çocukça görülen tepkisini bir yana bırakıp kendisini olgun meyva ağacına benzeten elçi Komer'le gitmeden önce hangi konuları konuştuğunu düşünmeye çalışıyoruz. Bize göre Paşa, Amerika ile anlaşmaksızın istediğine ulaşamaz.

2. Amerika Türkiye'de neyi görmek ister.

a) Ortadoğu'da petrol bölgesinde kilit noktasında bulunan Türkiye'de dengesizliği değil dengeyi ister. Bunun için de,

b) Batıcı-laik ideoloji içindeki bürokrasinin (sivil-asker), kapitalist kesim ile koalisyon olanaklarının ne dereceye vardığını görmek ve bunu teşvik etmek ister.

Bayar olayı, subay holdingi vs. bu tamamlaşma süreci içinde yerine konabilir.

c) Son çare olarak, imkân bulursa kullanmayı denemek üzere, zabitlerin emri kumanda zincirinde olup olmadığını görmek ister! Şüphesiz bunun NATO içinde sağlanmasına taraftar olur.

Seçim kazanamayan, değişmeyen, başlangıcından beri ortanın solunda olduğunu söyleyen son bürokrat Paşa, sözünü ettiğimiz bir koalisyon yoluyla kendi kontrolünde bir hükümet kurdurabilmek ve hattâ partiler üstü bir mevkiye gelebilmek için bir fırsat yakalamıştır. Bülent Ecevit'in halka inmek, halka dönmek diye sözünü ettiği yolda bu bir iyi başlangıç sayılmaktadır. Başlangıç Celal Bayar meselesinin çözümündedir. Verilen bu fırsat, kullanılırken, son derece ilginç iki olay birlikte oluşmuştur.

a) Söz konusu koalisyon için AP oyları bölünmelidir. Bunun için bir araç olarak kullanılan Celal Bayar Meselesi'nde bürokratik saflarda çelişkiler ortaya çıkmıştır. Paşa içine itildiği bu meselede bürokratik tutumla hareket ederken bazı bürokratları, hiyerarşik de olsa, haberdar etmemiştir. Aslında etmemesi sahneye konan ve sonra düğümü çözülecek olan oyunun kuralı olarak gerekli idi de... Kaldı ki Paşa'nın kaybedecek zamanı olmadığını da en yakını açıklamıştı.

Diğer bir bürokratik çelişki, Paşa'nın koalisyon oyunu, Paşa'yı partilerüstü hale getirebilecekti. Bu ise, halen Cumhurbaşkanı bulunan Sunay'ı son derece tedirgin ederdi. Vaktiyle rahmetli Cemal Gürsel'i tedirgin ettiği gibi.. Bu da, Cevdet Sunay ve ona yakın çevreleri Demirel'le aynı paralele koyacaktı. Nitekim koymuş da görünüyor.

b) İşte burada birden Amerika'nın çok merak edeceğini sandığımız bir gelişme gözleniyor. Zabitlerin emir kumanda zincirinde olup olmadığının yukarıdan kontrolü .Ve tuhaf bir şey, cumhurbaşkanı ve generallerin vetosuna rağmen Paşa da rahat, Demirel de rahat... Bu rahatlık nereden geliyor? İkisinin de aynı dış dostlara dayanabileceği sonucu kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyor.

Ayrıca Paşa, gayet kati bir ifade ile, bir kaza olursa kısa zamanda bunun düzeltileceğini de üzerine basarak söylüyor.

Bazıları içeride de aynı güçlere mi dayanıyorlar?

Demek ki dış dostları Amerika bakımından Cevdet Sunay, bazı generaller, Süleyman Demirel, Celal Bayar ve Paşa çok farklı bir yerde değillerdir. Kapitalist batı ideolojisi içinde Türkiye'nin kapitalist alemle tamamlaşmasını sağlamanın görevi içindedirler. Bu görünüşü ile asıl kârlı çıkan, Komer marifetiyle Amerika'dır.

3. "*Kendilerini solcu sanan*"lara,"*devrim yobaz*"larına gelince", bu deyimler bir aydan beri Paşa ve Ecevit tarafından kullanılmaktadır. "*Kendini solcu sanan*" deyimini Paşa'nın gayet bilinçle kullandığına kaniim. Bürokratların 1969 dünya koşulları altında hâlâ aklı başında olmayan aşırı bir kanadı vardır. Bunlar kendilerini, bugünkü hükümet bakanlarının çok üstünde görürler. Bunlarda halk dışında *halkta üslenmeden* politik bir savaşı kazanarak iktidara gelebilecekleri kanaati var gözüküyor. Bunlar da aslında Türkiye'yi kapitalist âlemle tamamlaştıracak bazı reformları ilericilik kabul etmektedirler. (CHP'yi bunun için tutar görünüyorlar). Ki bu reformlar 1920'lerden sonra bizzat kapitalist ülkelerde en aşırı şekilleriyle yapılmıştır. Oysa dünya kapitalizmi 1920'lerin koşullarını çok geride bırakmıştır. Kapitalizmi hâlâ 1920'lerde sanarak söyledikleri geniş cepheyi kurmak bize göre ütopist ve romantik bir tutumdur. Paşa, Ecevit, S. B. F. öğretim üyesi Haluk Ülman, bunlara "*devleti kapmak isteyen, bunun için de CHP'yi kullanmaya çalışan, demokrasiyi reddeden aşırı bürokratlar*" olarak bakıyorlar. Biz ise , 1969'da onların iyi niyetlerine "*romantik bürokratlar*" diyebiliriz; açıkça bakan olmaktan söz edenlere de rastladığı için "*romantik ve oportunist bürokratlar*" demeyi yeğ buluyoruz.

Ecevit'in bunlar için neler söylediği **Ulus** Gazetesi 22.5.1969 tarihli sayısında tam metin yayınlamıştır. (Bu konuşma **ANT**'ın son sayfasındadır). Bu sözlere göre, bir sonuca varmak güç. Fakat şu kadarı belki söylenebilir: Ecevit romantik bürokratlara göre daha ileride olma gayreti içindedir. Ecevit'in bu son derece önemli demecini gelecek hafta ele alıp bize göre doğru ve yanlış yanlarını eleştirmeye çalışacağız.

4. TİP Yöneticileri ise:

TİP'in bugünkü yöneticileri ve parlamenterleri, gerek cenaze olayında ve yüksek hakimlerin yürüyüşünde, gerekse generallerin "*Anayasayı sadece biz değiştirebiliriz*" der gözüken son tutumu karşısında hangi anayasayı, hangi çeşit devrimi savunuyorlar? Bize göre iki bürokratın reyini kazanırken kitleleri kaybediyorlar.

Sonuç:

Aslında bütün bu büyük çaptaki oyun içinde gözetilen iki amaç var. Türkiye'yi kapitalist âlemle tamamlaştıran bir dengenin içine bütün unsurlarıyla koymak ve halkla ilintili sağı da solu da tasfiye etmek. Solu yönetenler bunun farkında mı?

27 Mayıs 1969 / **ANT**

C.H.P. KENDİSİNE KARŞI MI?

Ortanın Solu denen hareketin başına getirilen Ecevit'ten önce, Paşa, "*kendini solcu sananlar*" ifadesini kullanmıştı. Bunu, kendileri ile Geniş Cephe kurarak, sözde, bürokratik devlet güçlerini ele geçirme taktiği güden gruba karşı söylemişti. *Tarihi yerlerini tayin etmemiş olanlar*, son olayların bütünü içinde birbirine düşmüş gözüküyorlar. Birbirine düşenler, politik yapıdaki bürokratik Osmanlı ve Cumhuriyet geleneğini anlamadan, eksik-şematik ve dogmatik açıklamalar yapmaya çalışan "kendilerine solcu denen" grup (ki biz bunlara romantik bürokratlar diyoruz) ile bunların ele geçirmek iddiasında oldukları gerçekten de bürokratik fonksiyon ve hiyerarşisi ile CHP ve Paşa'dır. Bu grupların birbirine düşmesinde, bize göre alınacak tarihi önemli bir ders vardır. Bu ders, romantik dostlara yerlerini, belki de hadlerini bildiren bir ders olursa yararlı olur. Bunun için Paşa'nın yönetimi içinde Ecevit'in CHP'liler toplantısında verdiği demecinden hareket edeceğiz.

1. Ecevit'in Türkiye için Marx yorumu:

> "*...bizde oyu pek önemsemeyen, garip bir demokrasi türü bekleyen bazı aydınlarımız vardır. Bir kısım aydınlarımız eski Osmanlı alışkanlığı ile halktan kopmuş insanlardır. Marx Türkiye'de doğsaydı sınır ayırımını proleter ve burjuva diye değil, halk ve aydın diye yapardı. Biz o biçimde aydınlardan ayrılarak gerçek aydın olmaya kararlıyız. Halktan kopmuş ayrı bir sınıf aydınlarla demokratik devlet idaresi yürütülemez.*"*

Gerçekten de, Ecevit'in dediği gibi, Marx Türkiye'de doğsaydı bürokrat (sivil-asker) yöneticilerin halkla ters düşme halinin tarihi süreç içinde oluşmasını açıklamak isteyebilirdi.

* **Ulus** Gazetesi, 22.5.1969

a. Fakat bunu yaparken, kapitalist üretim ilişkileri içinde söz konusu olan proleter ve burjuva ayırımı yapmazdı denemez. Çünkü bugün uluslararası nitelikteki üretim ilişkileri içinde, yani uluslararası kapitalizm içinde Türkiye'nin yerini tayin etmek isterdi. Ve bu arada Türkiye'de burjuvazi gibi bir sınıf varsa, onun yerini özellikle uluslararası ilişkilere göre belirtmeye özel bir itina gösterebilirdi. Ve Türkiye proleteryasını da öylece yerine koyabilirdi.

b. Yukarıdaki hususları yapması, şüphesiz, defalarca söylediğimiz Ecevit'in de şimdi söylediği halktan kopuk bürokrat aydın ile halk arasındaki ilişkileri, daha doğrusu çelişkiyi ortaya koymaya çalışmasına engel değildi. Aksine zorunlu görünür de. Yalnız bu çelişkinin tespitinde bürokratlar karşısında yeralan kitleleri, *sınıfsal, ya da toplumsal yapılarına bakmaksızın herhalde sadece "halk" diye ele almazdı.* Ve ayrıca, tarihi bürokratik yapıyı zamanla, özellikle 19. Yüzyıl başından itibaren kapitalizme ve sırasın-da emperyalizme olan ekonomik ve ideolojik bağları ile de yerine kordu. Tarihi bürokratik-politik yapıya dayanan CHP uzun deney ve gözlemleriyle halkın büyük kitlelerine, bu arada özellikle emekçi kitlelerine karşı düştüğünü görmüştür. Bunu herkesten iyi görmüş olması gerekir. Paşa zaman zaman bundan çok yakınmıştır da. CHP, hiçbir seçim kazanamadığı gibi oyları genel olarak da azalma eğilimi göstermektedir. Fakat hem bürokratik geleneği, hem de onun Türkiye'ye getirdiği kapitalist batı ideoloji kurumlarını temsil ediniz ve hem de belirmeye başlayan sınıf ayrımlarını dikkate almadan oy peşinde "devrim" den söz ediniz. Bu açık bir çelişkidir. Bu yolda bir ortanın solculuğu Türkiye halkı için "batılaşma" kadar mistik bir solculuktur. Sınıf meselelerini gözden uzak tutan bir fonksiyonla, eskiden olduğu gibi bürokrasinin önceden yaptığı gibi halkın bölünmesine ve Türkiye'nin emperyalizmle tamamlaşmasına yardım eder. Nitekim, Ecevit'in yorumlamaya çalıştığı *Marx, bürokratik-politik yapının güçlenmesini, devletin yozlaşması olarak görür.* Politik mücadeleyi yürütebilmek, politik yapı farklarını anlamayı gerektirir. Politik yapı farklarını anlayabilmek ise, bürokrasinin fonksiyon ve hiyerarşisinin cesametini anlamaya bağlıdır.

Bu mekanizma büyüyüp yayıldıkça, devrim olanakları azalır. Ayrıca bürokratik devletin otonomisine, sosyal tabakaların gelişerek sınıflar haline gelemediği toplumlarda rastlanır, denmektedir. **Alman İdeoloji**'sinde şöyle söylenmektedir: "*Bir zümre (sosyal tabaka) değil de, bir sınıf olmasından ötürü, burjuvazi, kendisini mahalli planda değil, millet planında organize etmek ve (fertlerinin) ortak menfaatlerine genel bir form (şekil) vermek zorundadır Özel mülkiyetin topluluktan kopması (sıyrılması) dolayısıyla, devlet sivil toplumun dışında ve yanında yeralan özel bir varlık haline gelmiştir. Ama bu devlet, burjuvaların hem içerde hem de dışarda, mülkiyetlerini ve menfaatlerini karşılıklı olarak korumaları ve garanti altına almaları amacı ile kabul ettikleri (ortaya koydukları) bir organizasyon şeklinden başka bir şey değildir. Devletin bağımsızlığına sadece zümrelerin (sosyal tabakaların) gelişerek sınıflar haline gelmedikleri ülkelerde rastlanmaktadır, bugün. Yani, öteki gelişmiş ülkelerde ortadan kalkmış olan zümrelerin hâlâ bir rol oynayabildikleri, yani karma bir düzenin hüküm sürdüğü ve halkının belli bir bölüğünün öteki bölükler üzerinde hakimiyet kuramamış olduğu ülkelerde rastlanmaktadır. Almanya'nın durumu özellikle bu anlattığımız şekildedir. En modern devlet örneği ise, Kuzey Amerika'da görülmektedir. Fransız, İngiliz ve Amerikan yazarlarının hepsi de, devletin, sadece özel mülkiyeti korumak için mevcut olduğunu ileri sürmektedirler ve böylece, bu kanaat, herkesin kafasına yerleşmiş bulunmaktadır**.*"

Yine **Louis Bonaparte'ın Hükümet Darbesi** adlı eserinde Marx şunları da söylemektedir: "*Şurası hemen anlaşılır ki, yürütme gücünün yarım milyondan fazla kişiden kurulu bir memur ordusuna sahip olduğu ve dolayısıyla, büyük ölçüde menfaat ve hayatı sürekli olarak el altında bulundurduğu devletin, en geniş hayat belirtilerinden en küçük davranışlarına kadar sivil toplumu kapsadığı, denetlediği, düzene soktuğu, gözetlediği ve vesayeti altında tuttuğu, bu asalak yapının, en görülmedik bir*

* **Alman İdeolojisi** (Birinci bölüm), Marx ve Engels, S. Hilav tercümesi, Sosyal Yayınlar, S.109-110.

merkeziyetçilikle, daha çabuk bir hareket yeteneği ve etkinlik kazandığı Fransa gibi bir ülkede, Millet Meclisi, -devlet yönetimini basitleştirmediği, memur ordusunu mümkün olduğu kadar azaltmadığı ve nihayet sivil topluma ve kamuoyuna, hükümet gücüne bağlı olmaksızın, kendi örgütlerini kurma olanağı vermediği için- bakanlıkları elinde bulundurma hakkını yitirdiği gibi, tüm gerçek itibarını da yitiriyordu. Fakat Fransız burjuvazisinin maddi yararı, bu geniş ve karışık hükümet düzeninin ayakta durmasına sıkıca bağlı idi. Burjuvazi, işe yaramaz adamlarını bu hükümete yerleştiriyor ve böylece, menfaat, gelir, onursal ücret adı altında veremediklerini, aylık adı altında tamamlıyor. Öte yandan, politik çıkarı onu, günden güne baskıyı artırmaya ve dolayısıyla, hükümetin araç ve personelini artırmaya zorluyordu."*

Osmanlı üretim ilişkileri kendi içinden büyük ölçüde kapitalist ilişkilere dönüşememişti. Artan nüfus ve işsizlerin bir kısmını devlet istihdam edici olmak zorundaydı. Ve çeşitli zümrelerden gelen kimseler de, bürokrasi içinde bir fonksiyon sahibi olabilmek için devlet kapısında kulluğa namzet oluyorlardı.

2. CHP'nin romantik bürokratlardan ayrılma çabası:

a. Bugün açıkça halka karşı düşmüş gözüken bürokratik yapıyı tarihi köklerinden, ve bu köklere dayanarak halen toplayageldiği nimetlerden ayırmak kabil midir? Bu tarihi bürokrasinin devrimciliği ne olabilir? Bu mesele sınıfsal açıdan bakmadan çözülebilir mi?

b. Sınıf meselelerini gözden ırak tutturucu batıcı laik ideoloji ile şartlanmış bir bürokrasiye dahil olanlar ya da olmak isteyenler devrimci olabilirler mi?

Bu iki soruyu hem Paşa ve Ecevit'e soruyoruz, ve hem de Ecevit'in "*kendisini solcu sanan*" dediği, CHP'yi, daha doğrusu bürokratik mekanizmayı ele geçirmekle devrimcilik yapacağını sanan eksik-şematik ve dogmatik Geniş Cephe'cilere soruyoruz. Bu sonunculara, işte bunun içindir ki "*romantik bürokratlar*" diyoruz.

* **Louis Bonaparte'ın Darbesi**, Marx, A.Acar tercümesi, İzlem Yayınları, S.59-60

Yine Ecevit'in demecine dönelim:

"CHP ile beraber olmayıp da onu kendi amaçları için kullanmak isteyen bizim dışımızda bazı sol çevreler, birkaç aydır bize karşı büyük bir kırgınlık içindeydiler. Çünkü akıllarınca geniş cephe stratejisi içinde bizi kullanıp sonra kozlarını paylaşacaklarını sanıyorlardı. Bu oyuna gelmeyeceğimizi anladılar. Yayınladığımız bildirilerle bu oyuna gelmeyeceğimizi gösterdik. Biliyorduk. Bunu hazmedemeyeceklerdir. Ama o vesile ile karşımıza çıkamayacaklardı. Başka vesilelerle karşımıza çıkacaklardı. Şimdi vesile buldular. Aslında kendilerini bizden ileri sol sayıyorlar. Aslında solcu da değildirler. Gerçek solcu halkın içinde olan, halktan yana olanlardır. Bunların hepsi halka en saygısız ve güvensiz kişilerdir... Halka inanamadıkları veya halkın ayağına gitmeye katlanamadıkları için, bir aydınlar idaresi, aydınlar demokrasisi hevesine kapılan ve bu idaredeki yerlerini hayal eden bazılarıyla aramızda içten içe bir kaynaşma vardı.

"Yine bu dava aydın-bürokrat egemenliğine veya gerçek halk egemenliğine taraftar olanlar arasındaki mücadeledir. Gidenler aydın-bürokrat egemenliğinden yana olanlar, kalanlar halktan yana olanlardır. Böylelikle CHP şimdi gerçek yerine, her yönü ile halk zeminine oturmuş olmaktadır. CHP ile işbirliği yapacaklar, bizim şartlarımıza uymak zorundadırlar. Biz onların şartlarına uyamayız. Bizim omuzumuza basarak bizi kendi peşlerine sürükleyemezler

"Bizim çektiğimiz, halktan kopmuş aydınlardandır. Biz o türlü aydın davranışlarından ayrılıyoruz. Halk zeminine oturuyoruz. Bu sarsıntı, halk zeminine sapasağlam oturma çabamızdan geliyor."

Bunlar gayet açık ifadelerdir. Kimlere hitap ediyorsa, onlar tarafından cevaplandırılmalıdır. Ve bu ifadelere göre, *devrim yobazlığı* tashih edilmiş olmaktadır. Aksine, anlayanlar için, üzerine daha fazla basılmaktadır.

Yalnız Paşa ve Ecevit'e daha önce kitabımızda sorduğumuz sorulardan birini tekrar soracağız:

Bu halkçılığın gerçekleştirilmesinin açık seçik araçları nedir? Partileri araçları niteler çünkü. Bu araçlar, amaçlarla tutarlı bir biçimde CHP'de yoktur. Bunun da sebebi, Türkiye'nin kurtuluşu meselesini sınıfsal açıdan ortaya koymamaktandır. Bize göre kapitalist âlemde CHP'nin fonksiyonu bu karanlığı yaratmak ve yaşatmaktır. CHP bu karanlıktan kurtulabilirse, devrimciliğe yönelebilir. Bu ise, kökleriyle bağlı olduğu bürokrasiye karşı çıkmakla olur. Yoksa sadece, kendilerinin "*aşırı bürokrat*"dediği, bizim de romantik dediğimiz gruba karşı çıkmakla olmaz!

Bürokratlar, dikkat! Tarihi olarak yer tayinini yapınız. Bu yer tayin edilmeden ileri gidilebilir mi? Yer tayini yapmayanlar "*romantik*" olarak kalacaklardır. Sol adına bu yolda direnme, sınıf meselelerinin gerçekte gözden kaçırılmasına sebep olacaktır.

Mütemadiyen Mustafa Kemal sayıklamayınız. Ya da sayıklar gözükmeyiniz. Mustafa Kemal'i artık tarih içindeki yerine bırakınız. Devrimcilik adama tapınma ile olmaz. Hemen soralım: Taktik bazen aşılmaz stratejik duvarlar, tuzaklar yaratılmasına yol açmaz mı beyler?

3 Haziran 1969 / **ANT**

TÜRK-İŞ İŞÇİYİ SOKAĞA DÖKEMEZ!

1. Batı kapitalizminin (Japonya dahil), ulusal endüstriyel birimler halinde geliştiği tarihi bir gerçektir. Çağımızda azgelişmiş diye bilinen ülkelerin, kapitalizmin bugünkü tarihi koşulları altında, ulusal kapitalist birimler halinde gelişme olanağı yoktur.

2. Gelişme, sanayileşme ile özdeştir. Tarih (zaman) ve yer açısından istatistikler bunu göstermiştir. Fakat bu, tarımı ihmal anlamı taşımaz.

3. Oysa, bizim gibi ülkelerde sanayici olmayan burjuvazinin emrine geçebilecek bir birikim (bankalardaki dahil) yeterince sanayiye aktarılmamıştır. Fakat, ithal yoluyla sömürme de, bu sınıf (komprador sınıf) aracılığıyla devam edemezdi. Artan nüfus ve bunun gibi çeşitli etkenlerle cumhuriyet bürokrasisi devletçilik yoluyla anlamlı bir ilkel birikime yol açmış, bununla giderek bir çeşit sanayileşmeye imkân veren birikim sağlanmıştır. Bu sanayileşme batı kapitalizminin vardığı seviyede onunla tamamlaşmak zorundadır. Bilindiği gibi, sanayileşmede alt yapı yatırımları denilen yol, köprü, baraj, elektriklendirme vs. yatırımları yapılırken, bir yandan da imalat sanayii geliştirilmek istenmektedir. Emperyalist koşullar altında, bu imalat sanayiinin ana kesimi, montaj kesimi olmuştur. Başkası olamazdı. Şüphesiz bu sanayi modeli kurulurken bir yandan da işçi sınıfı büyümeye devam etmiştir.

4. Burada Türkiye'de özellikle cumhuriyet dönemi sendikacılığının ne yönde gelişme olanağı olduğu araştırılmaya değer.

Tarihi bürokrasi, cumhuriyet döneminde büyük ölçüde kapitalist ilişkilere giren eşraf ile egemenliğini ortaklaşa yürütmek zorunda kalmıştı.

Osmanlılar'da yeniçeri ocağının kaldırılmasından beri bürokrasi egemenliği artarken, kapitalist bir sınıfın yaratılmasından önce

batıdan, kapitalist mülkiyet ilişkilerinin biçimlendirdiği çeşitli hukuki kurumları alagelmişti. Bu alış, devrim adına cumhuriyet döneminde zirve noktasına varmıştı. Burada karşımıza şu meseleler çıkmaktadır:

a. Sınıfsız bir toplum yaratma meselesi: Bürokrasi içinde yaşadığı çağda, sivil batı toplumuna özenirken, ya da özendirilirken, batı toplumundaki sınıfları ve sınıf meselelerini Türkiye toplumunda görememiştir. Bu durumu gözleyen yönetici bürokrasi, Türk toplumunun sınıfsız bir toplum olduğu tezini öne sürecektir. Şüphesiz, sınıfların batıdaki gibi açıkça ortaya çıkmadığı bir tarihi süreç içinde dahi Türkiye toplumu sınıfsızdır denemezdi.

b. Sınıf sömürüsünün reddi meselesi: Yukarıda söylenildiği gibi, istenildiği halde, emperyalist koşullar altında yeterince kapitalist bir düzene geçilemez iken, batıdan alınan mülkiyet ilişkileri (özellikle medeni kanun) sermaye ile emek arasında bir ayırım yapmamıştır; sermayenin sömürücü bir niteliği olabileceğini kabul etmemiştir. Böylece hukuki, politik ve eğitime ait ve bunun gibi batı kurumları ile aslında kapitalist ideoloji alınırken, herhalde bilmeyerek, tarihi gelişme süreci gözlenemeyerek bir çeşit *modern kapitülasyonlar* kabul edilmişti. Bu yoldan *sermaye ile emek* sadece birer üretim aracı olarak ele alınınca ve sermayenin sömürücü niteliği yok kabul edilince, bu kanunlar ve kurumlar, *sınıfsız toplum* hikayesiyle birbirine tamamen uyuyordu. Yeterince sanayileşip işçi sınıfı büyüyemeyince, sermaye-emek çelişkisi rahatça gözden ırak tutulacaktı. Bu koşullar altında üniversitelerde okunan iktisadın, hukukun ve politikanın ne biçim olacağı kolayca tahmin edilebilir. Ve bunun yanında nasıl bir sendikacılığın kurulacağını tahmin etmek de güç olmayacaktır.

5. Yine bilindiği gibi milli mücadeleden bu yana politika yahut devlet yönetimi, başlangıçta bürokrat-eşraf egemenliği ile yapılırken, yukarda söylendiği gibi, devletçilik ile büyüyen, ilkel birikim ve devrim adına gelen kapitalist mülkiyet ilişkileri içinde, yani üstün kapitalist batıya açık mülkiyet ilişkileri içinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yabancı sermayenin gelişi, ikili anlaşmalar, NATO ve bu yoldan zamanla sanayileşme, emperyalizm

ile Türkiye'yi tamamlaşma sürecine iyice sokmuştur. Ve bu yolda bürokrasi Türkiye politikasında ağırlığından kısmen kaybetmiştir. Ağırlık, tarihi bürokrasi karşısında kurulmuş doğucu-islamcı cepheye dayanarak, onu kullanarak rey sağlayabilen sermayedar ve büyük toprak sahibi sınıflara kaymıştır.

Yukarda çizilen özet tabloya göre, sınıfsız bir toplum olma hikayesi ve sermaye ile emek arasında bir çelişki değil, üretimde sadece tamamlaşma olduğu iddiası karşısında, politika da, işçi sınıfı dışında bürokrasinin (zamanla ağırlığı azalsa dahi), büyük toprak sahiplerinin ve yerli-yabancı sermayenin oyunu olarak kalacaktır. Yani, devlet bunlara ait olacaktır. Bu durumda kurulacak sendikaların niteliği de açık seçik ortaya çıkar. Başlangıçta bürokrasi, küçük de olsa, işçi sınıfını kontrol altında tutmaya çalışır. Sınıfsız denilen Türkiye toplumunda, bu sınıfsızlıktan dolayı sınıf çelişkileri de, sınıf hakimiyeti de olamayacağı için, ve alınan kanunlarda sermaye ile ekmek arasında bir ayırım yapılmadığı ve eğitim de buna bağlı olduğu için, sendikalara ait meşhur "Amerikan ilkesi" ortaya çıkacaktır. Bu, *sendikaların politika dışında kalması* ilkesidir. Bu ilke, Paşa'mn ve Ecevit'in artık işçileri ve sendikaları, CHP'de sözüm ona devrimci ilkeler ile politikaya çağırmasına kadar, Türk-İş'in genel ilkesiydi. Bu ilkenin bilimsel olduğu, aksini iddia edenlerin ideolojik iddia sahibi kimseler olduğu söylenegeldi. Aslında bu iddialarının kendisi, işçi sınıfının haklarını aramak, sömürüyü önlemek, ülkesinin bağımsızlığını sağlamak üzere yapacağı hareketlere engel olucu bir ideolojiyi temsil ediyordu. Kısaca "sendikalar politika dışında ya da üstünde" gibi iddialar, bunu taşıyan sendikacıların, aslında kendilerinin de bildiği üzere, politikanın tamamen içinde, hem de uluslararası bir politikanın içinde olduğunu göstermektedir. Türk-İş, seyahatinden eğitimine, lüks binalarına kadar yabancı sermaye ile birlik olmuştur. Tıpkı bürokratların yabancı sermaye ile gereğinde birlik olduğu, tıpkı daha sonra doğucu-islamcı cephenin reylerini kullanarak işbaşına gelen DP ve AP gibi yabancı sermaye ile işbirliği yaptığı gibi...

Politikadaki, aslında yukarıdan ve dışarıdan yönetimde gözüken gelişmeyi, aynen Türk-İş bünyesinde de görmekteyiz. İdeolojik

olarak, ekonomik olarak, politik olarak bu yönetim, kapitalizmin istediği çerçeve dışına çıkamamıştır. Şüphesiz bu hususta dalgalanmalar olmuştur, fakat yine de emperyalist çizgi içinde kalınmıştır. Sendikacılık çeşitli usullerle bu yörüngede gelişirken, elbette yörüngenin çıkarına uygun olarak işçi sınıfı Avrupa'da gözlenen sendikacılık gelişim çizgisinin dışında tutulacaktı. "Sendikaların politika dışında tutulması" ilkesine senelerdir karşı çıkan kimselerin maruz bırakıldığı baskı, tehdit ve tasfiyeler herkesin malumudur. Şüphesiz bu baskı ve tehditleri yapanlar, bunun mükafatını, Türk-İş'in devamlı surette başında kalarak ve onun getirdiği olanaklardan yararlanarak almaktadırlar. Türk-İş'de veya herhangi bir sendikada değişmez lider kadrosunun varolması, aşağıdan yukarıya ciddi bir gelişmenin olmadığının, yani sendika içinde bürokratik bir oligarşinin yukarda ortaya atılan ilkeyi yürütmek fonksiyonunu başardığının kesin delilidir. Bu ilkeyi kabul etmeyen Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu dahi, maalesef, emperyalizmin tehditleri altında büyük ölçüde bürokratik bir yönetime kaymıştır. Onlar da artık aşağıdan yukarıya bir gelişmenin gerçekçi yollarını bulmak zorundadırlar.

Türk-İş'in tarihi sınıfsız toplum hikayesi, sermaye ve emek arasında bir çelişki bulunmadığı, yani birbirini tamamladığı hikayesi, böylece sınıf mücadelesinin gereksizliği iddiasına varmaktadır, ve bu çerçeve içinde "sendikaların politikanın dışında kalması" olarak özetleyebileceğimiz genel ilkesiyle, Türk-İş yöneticileri, Türkiye işçi sınıfının yerli ve yabancılar tarafından sömürülmesinden, Türkiye'de sosyal maliyeti son derece yüksek emperyalist montaj sanayiinin kurulmasından, bizim hesapladığımız üzere işsizliğin gittikçe artmasından, imalat kesiminde çalışan işçilerin nisbi fakirleşmesinden hatta bazı kesimlerde mutlak fakirleşmeden tarih önünde sorumludurlar. Bugünkü düzen içinde Türk-İş'in başkan ve genel sekreteri, bürokratların temsilcisi sendikacılar olarak "kol kırılır yen içinde kalır" sloganıyla yerli ve yabancı sermayenin istediği yörüngede kalmışlar ve böylece politikanın dışında kaldıklarını sanmışlardır. Fakat bundan kısa bir süre önce Paşa ve Ecevit kendilerini, sanki içinde değillermiş gibi, partilerine

ve politikaya çağırırken buna neden karşı çıkmadılar? Şimdi CHP paralelinde sokağa dökülmekten sözetmek neye? Türk-İş'de şu an bir koalisyon mevcuttur. Bu CHP ve AP taraftarı sendikacılar koalisyonudur. Bu koalisyon bizim bir süreden beri sözünü ettiğimiz ekonomide mevcut, politikada da şimdi kurulmaya çalışılan koalisyondan çok önce teşekkül etmiştir.

Süleyman Demirel ve Seyfi Öztürk endişe etmesinler. Türk-İş'in bugünkü işbirlikçi yöneticileri işçileri sokağa dökemez. Dökerse de, bu bir CHP tertibinden ibaret kalır. İşçi sınıfı sokağa dökülürse, kendi devrimci eylemi içinde ve tarihi sorumlulukları açık olan işbirlikçi sendikacıları bertaraf ederek dökülür!

17 Haziran 1969 / **ANT**

STRATEJİK KÖRDÜĞÜM VE CHP

Bugün Türkiye'de ısrarla içten ve dıştan örülen bir kördüğüm vardır. Bu, sınıf mücadelelerinin karmakarışık edilmesiyle örülmektedir. Bilindiği gibi, Frikya Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen Gordius'un araba oku ile boyunduruğu bağlayan karışık bir düğüm yaptığına ve efsaneye göre bu düğümü çözenin Asya'nın fatihi olacağına inanılırdı. Yine bilindiği gibi, İskender düğümü çözememiş ancak bir kılıç darbesiyle kesmişti.

Türkiye'deki kördüğüm tarihi olarak belirmiş, bunda emperyalizmin büyük rolü olmuştur. Bu ekonomik statüleri, sınıf yapıları ve ideolojileriyle birbirlerinin yanında olmaları güç gözüken grup veya sınıflar tarafından ve Türkiye'ye has ters bir gelişme içinde elbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Elbette bu düğümün tam çözümü bir devrimle olabilecektir. Fakat bu, devamlı bir mücadeleyi gerektirir; yoksa çözüm, kılıcı elinde bir İskender darbesinde değildir.

Durumu açıklayabilmek için, CHP tarafından ileri atılan ve birbirleriyle ilk bakışta uyuşmaz gözüken iddiaları hareket noktası olarak almakta yarar vardır:

1. Aslında İsmet Paşa'nın kaleme aldırdığından şüphemiz bulunmayan bir yazı 5 Mayıs 1969 tarihinde **Milliyet** Gazetesi'nde Metin Toker imzasıyla çıkmıştır. Son derece önemli olan bu yazının başlangıcını tekrar hatırlatalım:

> *"Türkiye'de 'kudret' manasındaki 'iktidar'ın gerçek sahibi tartışma konusu sayılsa yeridir. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana... Türkiye'yi idare eden sağlam kuvvetler, hep CHP tarafından temsil edilmiştir."*

Bu ifade, gerçekten, tarihi olarak doğru gözüken temel bir varsayımdır. Sözü edilen sağlam kuvvetlerin durumuna, ANT'ta

daha önce değinmiştik. Bu güçlerin en üstünde açıkça bürokratik yönetici klik ya da şebeke yeralmaktadır. Daha aşağıda ise, küçük burjuva kategorisine sokulacak memurlar büyük ölçüde yer alır, hattâ öğrencilerin önemli bir kısmı da buraya girerdi. Aslında sağlam güç denilen hiyerarşik, karmaşık ve tarihi güç, esas güçtür. Ve CHP, büyük ölçüde işte bu gücü ve onun ideolojisini temsil etmektedir.

2. a) Fakat, bunun yanında, yukarıdaki ifadelerle uyuşmaz gözüken, yeni bir rol vardır. Bu, Paşa'nın genel sekreter Ecevit'e verdiği bir roldür. Nitekim, Bülent Ecevit, ısrarla hem aydın-halk ya da bürokrat-halk çelişkisini kabul edip bu çelişkinin halen devam ettiğini söylemekte, hem de sık sık sömürüden söz etmektedir. Mevcut düzeni de "*sömürü düzeni*" kabul ederek bu sömürü düzenini değiştireceklerini ilave etmektedir.

b) Bize göre, "*sağlam güçleri temsil*" ile daha da uyuşmaz gözüken ifadeleri, son zamanlarda CHP'nin yayın organı **Ulus**'ta çıkan iddialı yazılarda bulabiliriz. Tutarsız da olsa, bu yazılarda marksist terimler de kullanılmaktadır. Nitekim, 13 Temmuz 1969 tarihli **Ulus** başyazısında:

> "*Batılı sol uç partilerin akımların önderleri ciddi adamlardır. Genel marksçı-leninci öğretiden esinlenmekle beraber, hiçbir zaman yaşadıkları ülkelerin gerçeklerini gözden kaçırmayan adamlardır. Birkaç yüz öğrencinin bir iki şehirde çıkardıkları karışıklıkla iktidara gelemeyeceklerini, gelseler bile bir sınıfa dayanmadan bu iktidarı yürütemeyeceklerini bilen adamlardır. Hele hele, yapıları icabı sağda olan bazı güçlere ümit bağlamayı, akıllarının kenarından geçirmeyen adamlardır.*"
>
> "*Kendilerini solda sandıkları halde üst-yapı kurumlarının korunmasını devrim olarak nitelendirmekte; alt-yapı değişikliğini savunanları, bunun için gerekli yolları açmaya çalışanları karşı-devrimcilikle suçlamaktadırlar. Bunun adına radikal sol değil, çocukluk ve cahillik denir. Hem de, sonunda zararı bütün Türkiye'ye dokunacak bir çocukluk*

ve cahillik. Elmalarla, armutları, Lenin'in öğretileriyle Marcuse saçmalıklarını, devrimle karşı-devrimi, vatanseverlikle satılmışlığı birbirine karıştırmamaları için, artık biraz okuyup da büyümek zamanları gelmemiş midir?" denilmektedir.

15 Temmuz tarihli **Ulus**'ta ise, "*Maskelilerin, iki amacı da gerçekleşmeyecektir!*" adlı çerçeve içindeki yazıda ise:

"*Türkiye, sanki 1940'ların Çin'idir ve Japon işgaline benzer bir Amerikan işgali altındadır. Sanki Mao'nun yaptığı gibi, önce işgalciye karşı savaşmak zorundadır.*" denilmektedir.

Fakat aynı yazıda, CHP'nin sınıf partisi olmadığı, geniş halk kitleleri partisi olduğu da açıklanır. Yukarıda 1. ve 2. maddelerde yer alan ifadelerin uyuşmazlığının sebebi nedir? Paşa, CHP'nin hiçbir zaman seçim kazanamadığını ya da oylarının oranının düştüğünü bilir. Hayatınca gözlediği bu gerçeği 1969'da artık iyice dikkate almak ister. CHP, Türkiye toplumunu çelişik olarak burjuva ideolojisi içinde sınıfsız bir toplum olarak görmek ister. Fakat bunun böyle olmadığı da artık anlaşılır hale gelmektedir. Aslında CHP'nin, *sözde devrimlerinden* çok eskiden beri taviz vermesinin sebebi, kendilerinin temsil ettiği bürokrat klik ile halk çelişkisini görmüş olmasındandır.

Osmanlı bürokrasisinin Tanzimat'tan sonra Jön Türk hareketiyle kapitalist ideoloji aktarmalarına devam ederken, bir yandan da burjuvazi yaratmak istediği artık bilinmektedir. İleride bu yeni sınıf, komprador olarak ya da sanayileşmede emperyalist ülkelerle tamamlaşarak bürokrasiye karşı ağırlığını gittikçe artırabilecekti. Yeteri derecede egemen iç sınıflar olamayınca, Osmanlı bürokrasisi, gavur ideolojisi yanında otokrasiyi de temsil eder olmuştur. Burada tarihi kördüğümün sıkılaştığını görüyoruz. Bürokrasi, bir yandan tarihi otokrasiyi, bir yandan da batılaşma ya da yabancılaşmayı temsil yolunda iken, fakirleşen üretim aracı sahipleri, fakir köylüler, bilindiği gibi, islami değerler sistemi içinde toplanmıştı. Bu kitleler, kimin yanında, kimin karşısında olabilirdi? Böyle bir safhada, henüz yeterli bir bilinçle yerli ve

yabancı sermayeye ve büyük toprak sahiplerine karşı olamayacaktı. İşte burada meşhur sözü hatırlayalım:

> "*İşçiler, örgütlenmemiş kitleler halinde iken... proleterya kendi düşmanına karşı değil, fakat düşmanına karşı değil, fakat düşmanının düşmanına karşı döğüşür...*"

Yani, endüstriyel burjuvaziye karşı değil de, onunla çelişen mutlak monarşinin kalıntılarına büyük toprak sahiplerine, endüstriyel olmayan burjuvaziye, küçük burjuvaziye karşı döğüşür.

Bugün Türkiye'de mevcut proleterya, fakir köylüler ve yarı proleterler, tarihi gelişmenin sonucu, kendilerini önce tarihi bürokrat otarşisi karşısında buldular. Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti gibi kuruluşları örgütleyen bürokratlar, bu gerçeği değerlendirebilmişlerdi.

Türkiye bürokrasisi, geleneği icabı gavurlukla özdeş düşürülmeye açıktır. İdeoloji olarak aktarılan batı kanunları, özü gereği giderek emperyalistlerle işbirliği yapmaya, tamamlaşmaya mecbur yerli sermayedar sınıfın, toprak ağalarının işine daha çok yaramıştır. Nitekim, bürokrasinin yitirdiği sendikacılık, genel olarak "*sarı sendikacılık*" olmuştur. Şüphesiz bütün bunlara rağmen proleteryada, fakir köylülerde yer yer meydana çıkan kıpırdanmalar, temel çelişkilerin bilincine götürecek anlamda işaretlerdir. Sol kuruluşlar bu olaylara öncelik vermelidir. Bugün parçalanmış görünen solu ancak bu gelişmeler birleştirecektir.

İşte bu gelişme ortamında, ilk çelişmeyi, yani bürokrat-halk çelişkisini Paşa daha iyi görmesin, mümkün değildir. Bu çelişkiyi ele alan Ecevit partinin *sözde halkçılık* ilkesine sarılmaktadır. İşte burada sömürüden söz edilmekte, yukarıya aldığımız ifadeler kullanılmaktadır. Fakat hemen gözleneceği gibi, bunlar mistik, metafizik sloganlar halindedir. Yoksa:

a) Paşa- ya da Ecevit- o halde, sözünü ettikleri sömürüyü tanımlamalı, buna bir ölçü bulmalıdırlar;

b) Bu sömürüyü kaldırmak için *tutarlı araçları* açıklamalıdırlar;

c) Ecevit, asıl kendilerinin devrimci olduğunu söylüyor. CHP,

devrim yapmadı. Sadece sözde devrim yaptı. Aksi iddia ediliyorsa devrimi tanımlamalıdır;

d) **Ulus** başyazısında ifade edilen alt-yapı ve üst-yapı ne demektir? Bunlar arasında nasıl bağlantı vardır? Belirtilmelidir. Hem bunlardan söz edin, hem de biz sınıf partisi değiliz deyin. Bu bir oyun değilse, CHP'nin perişanlığının işaretidir. Eğer yukarıdaki ifadelerde samimi iseler;

Sömürülmeyi sağlayan üretim ilişkileri tarihi olarak değiştirilmeye açık bir olgunluğa varmış mıdır? Bu değiştirmeyi gerçekleştirecek devrim kimler tarafından yapılabilecektir? Ya da sömürülen sınıfların Türkiye'deki durumu nedir? Belirtilmelidir.

İktidara ortak bürokrasinin bir kanadında yer alanları "kılıç" diye kullanmak isteyen, kendilerini İskender sanan eksik şematik ezberciler ile CHP arasında bir dalaşma var gözüküyor. Aslında CHP'nin temsil ettiği bürokrasinin olayları değerlendiremeyen aceleci bir kanadı, CHP ile bir metod tartışması yapar gözükmektedir. Aslında ideolojileri ve gelenekleriyle bunlar arasında biz fark görmüyoruz. Bürokrasi ahtapotu aynada fazla oynak bir kolunu görmekte, onu hizaya getirmeye çalışmaktadır. İktidara ortak bu güçler, ne metodu kullanırlarsa kullansınlar, mayaları aynıdır. İktidarı paylaşır haldedirler. Paşa bunu biliyor. Amerika da, Rusya da biliyor. Fakat hükümeti de paylaşmak istiyorlar. Bürokrasi hükümeti kaybetmişti. Bunu geri istiyor. Paşa bu geri almada kendi usulünü anlamayan aceleci evlatlarını çocuk gibi azarlıyor. Durum bu olunca, aceleci ya da sabırlı olanlar, kördüğümü sıklaştırma fonksiyonunu görüp görmedikleri sorusunu kendilerine sormalılar, Bu bir...

Amerika ne istiyor? Onu da kendi kendilerine sormalılar, bu da iki.

22 Haziran 1969 / **ANT**

KAYSERİ'DEKİ OYUN VE OYUNCULAR!

Bir yıldır, tekrar ve tekrar anlatmaya çalıştık. Artık ortada gayet açık belirlenmiş tarihi bir oyun var. Bu oyun Türkiye halkını bölücü ve birbirine düşürücü niteliktedir. Bu oyun, uzun süredir, emperyalist kapitalistler için Türkiye'de bir strateji uygulamasıdır. Emperyalistler bakımından gerçekçi ve başarılı da yürütülmektedir: Mesele şudur:

1. Emperyalist merkezlerin merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde, büyük tekelci merkezileşme, sadece büyük ve ileri teknolojisi ile ekonomik alanda değildir. Onunla tamamlaşmak üzere askeri ve politik alanda da olmaktadır. Yani bu üç alanda alınan ve yürütülen kararlar, büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri'ne ait merkezlerde alınmaktadır. Bu eğilim, marksist açıdan gayet rahatlıkla gözlenebilir. Her üç alan karşılıklı ilişkilerle birbirine bağlıdır. Ve bu tamamlaşma, dünya yüzünde yayılmaya, "*tırmanma*"ya devam etmektedir. Fakat açıkça gözlendiği gibi, bu yayılma gittikçe büyüyen kendi hastalığını da birlikte getirip büyütmektedir.

2. İstanbul'da geçenlerde toplanan Dünya Ticaret Odaları temsilcilerinden Mr. Watson, emperyalizmin beynelmilelci, ulus tanımayan gerçeğini meydan okurcasına açıklamıştı. Bu sadece diğer kapitalist ülkelere değil, azgelişmiş bizim gibi ülkelere de hitap eden, meydan okuyan bir sesti. Sesin hırçın tonu, kapitalizmin büyüyen hastalığından ileri gelse gerekti.

3. Şüphesiz, azgelişmiş diğer kapitalist ülkeler yanında, Türkiye gibileri de daha fazla bağlı kılmak için, karşı çıkan ve potansiyel olarak çıkabilecek güçleri bölmek gerekecektir.

4. Türkiye'de tarihi ve çaresiz bir bölünme olmuştur. Artık ürüne el koyabilen bürokratik (sivil asker) otokrasi ile halk arasında geniş

ölçüde bölünme olmuştur. İçeride üretim aracı sahibi olan ya da olmayan bir sınıfın ağırlığıyla bürokrasiyi tamamen emrine alabilen bir ekonomik ve politik gelişme olamamıştı. Osmanlı ve cumhuriyet döneminde artık ürünü masseden iktidar, zaman zaman ağırlıkları değişen ortaklıklar (koalisyonlar) ile yürütülmüştür. Şimdi artık bürokrasi, hem ideolojik ve politik olarak, hem ekonomik, hem de askeri olarak üretim aracı sahipleriyle (iç ve dış) tamamlaşmakta, hattâ bir kısmı kapitalist sınıfa dahil olma eğilimini ortaya koymaktadır. Söz konusu tamamlaşma, şüphesiz, karmaşık (kompleks) bir biçimdedir.

İşte burada, bizdeki bürokrasinin tanımlayıcı önemdeki tarafını ortaya koymak istiyoruz. Osmanlı ve cumhuriyet bürokrasisi:

a. Toplumda mevcut bütün sınıflara açık yukarı seviyede yönetici bir kliktir. Yani aşağıdan köylü, işçi, memur, büyük toprak sahibi vb., sınıf ya da gruplardan bürokratik kliğe girmek kabildir.

b. Bu debdebeli, merasimli, adeta barok görünüşlü kliğe girince, halktan, gelinen sınıflardan genel olarak kopulmaktadır.

c. Öyleyse küçük memur (sivil-asker) kadroları, bu yönetici ve tarihi özellikleri olan bürokratik otokrasiye girme olanakları çok açık olmakla beraber bu bürokratik otokrasiye dahil saymayacağız. Fakat hiyerarşik bürokrat yöneticiler tarafından kullanılmaları da çok kolaydır. Çünkü,

d. Memurlara eğitim yoluyla verilen ideoloji, ana hatlarıyla batıcı-laik, kapitalist ideolojidir. Ve bu, Türkiye'ye tamamen yukarıdan ve emperyalist zorlamalarla aynı zamanda *dışarıdan* gelmiştir. Ekonomik taban değişmediği, hattâ zaman zaman geriye doğru bir gidiş gösterdiği için bu *yukarıdan ve dışarıdan* gelen ideolojik (hukuku ve politikasıyla) değişim, *halka yabancı* düşmüş, bir *yabancı gibi ondan alıcı, istismarcı gözükmüş* ve halk kitlelerince öyle değerlendirilmiştir.

Gerçi bu ideoloji içinde dahi temel çelişkileri açıklama olanağı veren bazı açık kapılar bulunabilir. Fakat nesnel (objektif) koşullar, *tarihi ters düşüşü teşvik edici durumdadır maalesef.* Batıcı-laik ideoloji ile devrimcilik adına yola çıkıldığında, ters düşmeyi teşvik

edici bir mücadeleye giriliyor ve emperyalistlerin istediği bölünme daha da keskinleşme eğilimi getiriyor. Bu yoldan meselelerin çözümü için ileri mutlak bir adım atılabilir belki ama, acaba dünya seviyesinde nisbi olarak geri gidilmiyor mu? İşte soru!

Gerçi bu mücadele, emperyalist koşullar altında çıkmazdaki ekonomiyi daha da çıkmaza sokabilir. Bu ağırlaşan çıkmaz, sınıf meselelerinin ortaya çıkmasına yarayabilir. Fakat, bir yandan da çıkmazın sebebi, laik, batıcı-ileri "devrimbaz" hareketlere kolayca yüklenebilir. Bunda bir gerçek payı da vardır. Ki bunu, emperyalistler, İslamcı-doğucu değerler sistemine sığınmış halk nezdinde başarıyla yürütmektedirler. Öte yandan da, emperyalistlerin, değişen dünya koşulları altında şimdi kendi paralelinde olan ve olabilecek koalisyonları Menderes'in durumuna da getirmemek isteyecekleri rahatça düşünülebilir.

Temel çelişkilerin açıklanmasını ve bunun mücadelesinin yapılmasını engelleyen bir koalisyonu yoğunlaştırma çabaları halen mevcuttur. C. Bayar'ın politikada yüzde 97'lik koalisyonu büyük ölçüde kurulmuştur. A.B. Devletleri'nin ilk istediği, bürokratik kliğin ağırlığı ile katıldığı bu koalisyondur, bu tamamlaşmadır.

İşte bu arada tarihi bölünmeyi teşvik etmeye ve hem de gavurun en gavuru olarak sosyalistleri gösterip onları tecrit etmeye dönüşen oyun, Kayseri'de de fütursuzca apaçık oynanmıştır. TÖS'ün toplantı yeri olarak seçtiği Kayseri, Orta Anadolu'nun sanayi ve tüccar şehridir. Küçük esnaf ve sanayicinin gelişmekte olduğu, ileriye ait ümitlerinin yoğun bulunduğu bir yerdir Kayseri; yani sözü edilen bölünmeye uygun bir yer.

İ. Paşa, üniversite öğrencilerinin sınavlarının eylülde yapılmasını seçim için sakıncalı bulur, fakat seçim sonrası Türkiye çok mu rahat olacak? Paşa için önemli olan, A.P.'yi bölerek sağlanacak koalisyonlu iktidar ekimde gerçekleşmezse, 1970'de yeni seçim için Türkiye'yi kendinden başka bir hakemin yönetemeyeceğini ortaya koymaktır.

Türkiye'de halen bir cunta hareketi için ortam katiyen yoktur.

Fakat koalisyon kurulursa, bu Demirel ekibinin tasfiyesi, hattâ Reisicumhur C. Sunay'ın nüfuzunun azalması demek olacaktır.

Ve Kayseri'de olay çıkabileceğinin iktidarda olanlar ya da yakın olanlarca bilinmesi gerekir. Öyleyse istenen nedir?

Paşa, Demirel yönetiminin çamura battığını ispatlamak ister. Demirel de bölünen reyleri toplamak ister. Fakat en güzeli, laikilerici ile islamcı bölünmesini Amerika'nın istemesi olacaktır.

Bu kadar açık ve basit tertip nasıl olur diye sormak gereksizdir. Çünkü, olayın bu kadar basit seviyede sırıtırcasına olması, bundan emperyalist çerçeve içinde olan bütün güçlerin yararlanacağı hesabında olmalarıdır.

Halen, karışık hesap ve korku ile bazıları, sanki bağımsızmış gibi, bir kısım bürokratların halktan kopuk bir nitelikte bir hareket kampına katılırlar! Böylece bölünme işini teşvik etmiş olurlar. Hem de "devrimciyiz" diye diye...

Yalnız, büyük emekçi kitleler "*yanlış bilinçlendirme*" (Engels) içine atılınca, bu egemen sınıfları (iç ve dış) da yanıltıcı olmayacak mı?

Türkiye'de elbette, "*nesnel koşullar nasıl ve ne kadar gelişecektir.*" sorusu bütün olarak sorulup cevaplandırılamaz Fakat, mevcut saptanabilir ve yakın gelecek tahmin edilebilir. Politika gerçek devrim için bir araçtan ibarettir. Bu aracı Türkiye'de emperyalistler büyük ölçüde doğru kullanıyor. Ters düşen kendini gerçek sol sanan ve kolay yolu seçen oportünistlerdir bize göre...

15 Temmuz 1969 / **ANT**

BAYAR, ANAYASA VE ORDU MESELESİ

C. Bayar geçen hafta sözünü ettiğimiz yazısında, kendilerine karşı düşmüş ve devlete ortak olmuş iki grubu ortaya koymaktadır: Ordu ve aydın Bunların yerini: a) Osmanlı politik yapısında, b) 1924 Anayasası'nda, c) 1961 Anayasası'nda belirtmektedir. DP lideri doğru gözüken birçok hususu kendi açılarından açıklamaktadır. Her ne kadar C. Bayar "*DP'nin savunmasını yapmıyorum*" diyorsa da, gerçekte bu açıklamanın birbiri içinde iki özelliği vardır. Biri, 1969 Türkiye'sinin politik koşulları ve bilgileri içinde DP geçmişinin yeniden değerlendirilmesidir. İkincisi de, bu değerlendirmeye dayanarak, DP'nin savunulmasıdır. Yalnız bu işi yaparken, Türkiye toplum düzeni sanki statik imiş gibi alınmakta, özellikle ekonomideki gelişme süreci hesaba katılmamaktadır. C. Bayar eğer üretim güçlerinin Türkiye'deki gelişme sürecini ve bu arada gelişme ile insanlar arasındaki iç ve dış ilişkileri dikkate alarak analizini yürütebilse idi, gerçeğe yaklaşma olanağını daha da artırabilirdi. Çünkü, üretim güçlerinin gelişmesi ile politik yapı arasındaki bağlantıları, karşılıklı ilişkileri açıklamak, gerçeğe inmek için kaçınılmazdı. Bu yapılmayınca, analiz eksik, bir bakıma soyut kalır. Nitekim Bayar bunu yapmadığı için gerçeği kısmen açıklamış olmaktadır. Bu sebeple bizim eleştirimiz söz konusu ettiğimiz bağlantı açısından olacaktır. Bununla beraber Bayar'ın yazısı, tekrar edelim, son derece ilginçtir.

C. Bayar, "*fiili durum*" dediği 27 Mayıs hareketinde, "*Demokrat Parti'ye karşı düşmüş ve devlete ortak olmuş iki grup vardır*" der. Bunlar ordu ve aydın gruplarıdır. Ordu ve aydını şu kısımlara ayırmaktadır:

"*Anayasanın karakterine bakarak bu yeni ortakları ORDU*

ve AYDIN diye niteleyebiliriz. Ordu, Milli Güvenlik Kurulu ile; Aydın, Anayasa Mahkemesi, Üniversite, TRT, Planlama ve hatta Senato'nun seçim dışı gelen üyeleriyle devlet ortaklığına girmektedir. Bu ise bir bakıma bin yıllık devlet yönetimi geleneğimize de uygundur, denilebilir."

Bu yazıda, Devlet yönetimine halkın yanında ortak olan Ordu'nun yeri üzerinde Bayar açısından duracağız. Gelecek yazıda üniversite meselesini ele alacağız.

C. Bayar, politik meseleyi Osmanlılar dönemi için şöyle ortaya koymaktadır:

"*Mademki 1961 Anayasası, Devletin bin yıllık geleneğine uygun görülebilen bir düzen getirmiştir, nasıl oluyor da on yıllık iktidarınız zamanında bu müesseseleri içine alacak bir anayasaya karşı çıktınız? Cevap vereyim: Ben, Adnan Menderes ve öteki arkadaşlarımız, Osmanlı'daki Saray, Medrese ve Ordu üçlüsünün, Devleti şeklen yönetir göründüğüne, gerçekte Ordu ve Medresenin, tabandan gelen yönetiminin temsilcileri olduğuna inanıyoruz. Ne Yeniçeri, ne onun yerine gelen Nizam-ı Cedit, Sekban-ı Cedit ve Osmanlı ordusu, bir sınıf ordusu değildi. Medrese de bir sınıfın elinde tekelleşmemişti. Çünkü Türk toplumunda batı anlamıyla sınıf yoktur. Ordu ve Medrese, halkın içinden gelen, bilgiye ve savaşa elverişli kimseler topluluğudur. Ordu ve Medrese, biat etmeden bir padişah tahta çıkamayacağına göre, bunlar bir çeşit "Müntehib-i saniler," ikinci seçicilerdir.*"

"*Atatürk, bu temel gerçeği görmüş ve 924 Anayasası'nı bu gerçeğin tefekkürü üstüne oturtmuştur. Yani ordu'yu ve aydın'ı devlet ortaklığından çıkarmış, bu görevi Halk Tefekkürü'nün mümessilleri sayılabilecek müntehib-i saniler'e ikinci seçicilere kaydırmıştır. Atatürk Anayasası'nın en derin özelliği budur!... Saray'ın kanun yapma ve yürütme yetkisini Büyük Millet Meclisi'ne vermiş, Ordu'nun ve Medrese'nin denetim gücünü seçim mekanizmasına bağlayarak ikinci*

seçicilere kaydırmış, böylece Devleti, en kısa yoldan halka götürmüştür."

"*Halk tefekkürüne aracısız dayanan yönetim biçimi, bugün de bütün insanların varmak istediği merhaledir. Batı toplumları, sınıflara dayanan bünyelerinin icabı olarak henüz buna ulaşamamışladır... Biz, bu noktaya devrim yolu ile gelmiş bulunuyorduk.*"

"*Bizim görüşümüz budur! Yani, Devlet ağacını kayıtsız şartsız milletin hâkimiyeti ile aşılayan ve bu hâkimiyetin kullanılmasını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne veren Atatürk'tür*"

Ve Bayar DP'nin tahkikat komisyonunun, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu kabul etmiş 1924 Anayasası içinde kurulmuş olduğunu varsaymaktadır. Oysa, meclisin azınlık kanadı, komisyonu ve yetkilerini "*Anayasa ihlali*" olarak değerlendirmişti. Bunun üzerine:

"*Bilfiil yönetim dışında, fakat bilkuvve yönetim içinde bulunan üniversite ve ordu güçleri derhal harekete geçmiştir Bu güçlerin, 1924 Anayasası'yla yönetim ortaklığından çıkarılması sırasında, Atatürk'ün şahsına duyulan büyük güven sebebiyle buna itiraz etmedikleri, yönetim haklarını tekrar ele geçirmek çabasına girmedikleri, fakat sosyal bir miras olarak haklarını nefislerinde muhafaza ettikleri açıkça görülüyor*"

Şimdi bunları eleştirelim:

a) Önce Osmanlılarda egemenliğin saray, ordu, medrese arasında bölüşülür gözüktüğüne katılmamak mümkün değil. Burada medrese ile ulema ve öğrencileri kastediliyor olmalıdır. Fakat, bu bölüşme aynı zamanda hiyerarşik bir niteliktedir. Bunlar egemenliğin hiyerarşi içinde ortaklarıdır. Sarayın kapusu kullarıdır. Osmanlı sarayından birine biat etmek zorundadır. Bu bakımdan ikinci seçmen gibi görülmezler. Belki, Birinci Millet Meclisi seçimini hariç tutarsak, sonraki seçimlerin Ankara ya da C. H. Fırkası yöneticilerince yukarıdan belirtilmeleri ile bir benzerlikleri

bulunur. Yoksa, bu tarz seçimi halk egemenliğini sağlayabilir bir mekanizme olarak göremeyiz.

b) Osmanlı Ordusu içinde yeniçeriler, onyedinci yüzyıldan beri esnaflaşmıştı. O zaman sanayi gelişmemiş ya da önemsiz kaldığından sanayici değil de esnaf haline gelmeleri, mevcut ticaretten haraç almaları kendilerine açık bir yoldu. Bu niteliğin kazanılması ile yeniçeri-esnaf-ulema cephesi saray ve onun yönetici kullarına karşı çıkabilmişti.

c) Yeniçeri-esnaf-ulema cephesine, yenilik, ıslahat adı altında sınıfsız "*devleti kurtarma*" çabaları karşı düşmüştür. Bu karşı düşüşün birbiriyle ilişkili iki görüntüsü vardır. Biri ideolojik görüntü, ki islam ideolojisine göre yenilik gavurlaşma sayıldı. Bunun bağlandığı ikincisi, ekonomik statülerin, çıkarların yeniliklerle çelişmesidir. Bu bakımdan, yeniçeri-esnaf-ulema cephesi (ki bu islamcı cephenin çekirdeğidir) saraya ve onun yönetici bürokrat liderler kliğine karşı düşmüştü. Yeniçerilik kaldırılınca, militer-bürokratik mekanizma bütünleşti. Bu bütünleşme, bugüne kadar ana hatlarıyla süregeldi.

d) Mustafa Kemal, Osmanlıların son döneminde zabitlerin birbirine karşı kavgacı iki gruba ayrıldığını görmüştü. İttihatçılar bir ara diğer bir zabit grubu olan "*Halaskar Zabitanlar*" tarafından iktidardan düşürülmüştü ve suikastler olmuştu. Bunun gibi olayları gözlemiş olan Mustafa Kemal, Osmanlı'dan gelen militer-bürokratik devlet yönetimini 1924 Anayasası ile ikinci seçicilere kaydırmamıştır. Militer-bürokratik yönetimin ordu ve medrese kanadını emri kumanda hiyerarşisinde arkasına almıştır. Muzaffer olduğu için de bu hiyerarşiyi zaferden sonra kolayca kurabilmiştir. Eğitim, bir yabancılaşma olarak, halka islami ideolojiden de daha mistik gelen batılaşma ideolojisi içinde koşullanmıştır. Bu ideoloji ile halk tefekkürü arasında bağlantı değil, kesiklik vardı. Bunu bugün çok açık olarak anlıyoruz.

Kısaca, 1924 Anayasası ile, Osmanlı Sarayı bir tarafa itilmiş olarak, bürokratik-militer mekanizma hiyerarşik düzenini tam bulmuştur. Bu mekanizma ile gerçek bir devrim olabileceğini

gerçek solcular bugün düşünemez artık. Bu politik gücün önemini inkâr anlamına gelmez elbette. Nitekim bugünün CHP'si de bu gerçeği görmüş, bunu itiraf etmiştir. CHP, henüz kendisi için var olan ve "*kendisi için mücadele eden*" sınıfların yeterince yokluğunda sadece halk denilen kitleler ile işaret ettiğimiz bürokratik (sivil-asker) aydın arasındaki çelişkiyi açıkça kabul etmektedir. Ve CHP liderleri ve organı **Ulus Gazetesi**'nde yazı yazanlar halksız, sınıfsız devrimin olamayacağını da 1969'da kabul etmektedirler.

e) "*Liberal Devlet*" teorisinden gelen, doğal hukuk doktrininden gelen azınlık hakları, tarihi gelişim süreci içinde, özellikle, burjuvalar için istenen haklar olmuştur. Kısaca burjuva ideolojisi içinde bir bölüm olmuştur. Bu azınlık hakları, serbest ticaret ve burjuvaların mallarına mutlak monarşik krallar ve hala dişli kalmış feodal bazı lordlar tarafından el konmamasını sağlayacak ve böylece sermaye birikimini kolaylaştıracak haklardı. J. Locke'da tepe noktasında gördüğümüz mülkiyet hakkı, bu burjuva azınlık haklarının özetidir.

Demek ki,

a) Batıda burjuva ile birlikte gelen yeni üretim ilişkilerine dayanan mülkiyet ilişkilerinin, düzenin, azınlık haklarının kaynağı, sermaye birikimidir.

b) Oysa bizde, 1924 Anayasası'nda, "*hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir*", ilkesine rağmen, muzaffer M. Kemal, bürokratik-militer mekanizmanın lideri idi. O zamanki üretim güçleri seviyesinde M. Kemal ve arkadaşları, kanun koyucu olarak kendilerini azınlık haline düştüklerinde koruyacak, C. Bayar'ın "*Batıda örnekleri olduğu gibi muhtar kuruluşlara*" ihtiyaç duyamazdı. Bürokrasi ideolojisi ile ayan kalıntıları, eşrafın çıkarları büyük ölçüde çatışmıyordu. Eşraf büyük ölçüde C. H. Fırkası içinde idi. Halka karşı çıkarlarını, üstteki bürokratik çıkarlarla onun hiyerarşisine dayanarak savunuyordu.

c) Ne zaman ki devletçilik ve harp içindeki enflasyonla birlikte ilkel birikim gelişti. Bu birikimin, daha da gelişmek için kendi yollarını açması, temizlemesi gerekiyordu. Kendisinin büyümesine

yardım eden bürokratik mekanizma ile artık çatışır hale gelmişti. Bilindiği gibi, DP, bu birikimin partisi olacak ve bürokrat-militer mekanizmanın tarihi olarak karşısına düşmüş, eski reayadan gelen halk kitlelerini, onların islami ideolojisini de kullanacaktı. Demek ki DP, iki yere dayanacaktı. Biri yeni sermaye çevreleri, diğeri islami cephe. Bu gelişme, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonunda tekelci kapitalizmin gelişme çizgisine tam uygun bir biçimde olacaktı. CHP, "*devletçiliği de tenkid ederek*" aynı yola saparken bu hususta yaya kalacaktı.

DP, 1950'nin 14 Mayıs'ında seçimi kazanınca, devletin hükümetini kurmak anlamında bir iktidar oldu. Ve dayandığı iki ayağı dikkate alan DP, CHP'ye göre "*sol*" bir parti idi. DP hükümeti ya da idaresi, kaçınılmaz olarak tarihi bürokratik-militer mekanizma ile çatışacaktı. DP hareketini, sermaye birikiminin Türkiye'de izlediği seyirden ayıramayız.. C. Bayar da ayırmamaya çalışırsa, gerçeğe yaklaşacaktır. İşte bu noktada Osmanlı ve Türkiye üretim biçiminin Batı üretim biçimleri gelişmesine ters düştüğü bir noktayı çok açık olarak görüyoruz. Nitekim:

d) Yukarıda işaret ettik ki, Batı'da azınlık hakları, burjuvalar tarafından kendi ideolojileri içinde istenmiş ve geliştirilmiştir. Ve giderek, işçi sınıfı ortaya politik bir güç olarak çıkınca, verilen mücadelelerle, C. Bayar'ın değindiği ve bizde 1961 Anayasası'nda yer alan diğer denge kurumları doğmuştu. Şaşırtıcı olan odur ki, bizde durum tamamen tersinedir. 1950-60 arasında azınlık haklarını garantilemek üzere teklif edilen tedbirler, gelişen burjuvaların azınlık hakları olarak istedikleri tedbirler değildir. Onların, genel olarak DP'den şikâyeti yoktur. Onların ideolojisi, Tanzimat ricalinden beri meşrutiyet ve Halk Fırkası ricali bürokratlarca sağlanmış gözüküyordu. 1950-60 arasında azınlık haklarını isteyen bürokratik-militer mekanizmayı büyük ölçüde temsil eden CHP idi, işte bizde tarih bu noktada da Batı'ya göre terstir. Türkiye'nin klasik Batıcı anayasa uzmanları, bu noktalara eğilmeli ve Batılı uzmanların etkilerinden çıkmalıdırlar. Tıpkı, marksistlerin başka gerçek koşullara ait bazı şemaları kullanmamaları gerektiği gibi! Bu dönemde, büyük ölçüde horlanan bürokrasiye ait bazı

çevrelerdi. Ve bu arada bürokratik-militer çevrelerin ekonomik çıkarları, özellikle M. Kemal dönemine göre büyük ölçüde daralmıştı. Denilebilir ki, bu gruplarda sadece nisbi değil, mutlak fakirleşme görülmüştür.

Demek ki, azınlık hakları sermayeye karşı bürokrasinin kendini savunma hakları olarak teklif edilmiştir. Bu hususta işçi sınıfının 1950-60 arasında anlamlı bir rolü olmamıştır; mevcut koşullarda olamazdı da... Fakat, bürokrasinin özellikle militer kanadı, 27 Mayıs'tan sonra sermaye (iç ve dış) ile anlaşmaya itilmiştir. Bu grup, mutlak ve nisbi fakirleşmeden kurtulmanın yolunu bulmuştur. Bunu, Ordu Yardımlaşma Kurumu ya da subay holdingi ile sağlamak istemektedir. (ANT, sayı: 136) Bu yoldan, Osmanlı'da yeniçerinin esnaflaşmasının 1960'lardaki benzerini, subayların her yıl büyüyerek devleşen kapitalist sanayici kurumu ile görüyoruz.

C. Bayar, 1961 Anayasası'nda bürokratik güçlerin ilave haklar elde etmelerini, bu yoldan halk egemenliğine ortak oluşlarını, 1924 Anayasası'na göre Osmanlı'ya geri dönüş olarak kabul etmektedir. Bir bakıma bu iddiaya katılmamak güçtür. Bize göre de, 1961 Anayasası bürokrasiyi güçlendirmiştir. Bürokrasiyi güçlendirme, politik yabancılaşmayı arttırmaktadır. Kanaatimize göre, 1961 Anayasası sosyal adaletçi denge kurucu bir anayasa olarak uygulandığında, gelişme daha da yavaşlayacaktır. Bürokrasinin güçlenmesi, DP'nin ve AP'nin izlediği kapitalist gelişme sürecine bir almaşık (alternatif) değildir. Aksine, onu yavaşlatıcı, engelleyicidir. Bunun içindir ki, emperyalist koşullar altında geliştirilmek istenen üretim güçleri gelişmesi yavaşlayınca, bu defa düzeni yamama, ıslâh etme çareleri Batılı ideoloji içinde daha bilinçli olanların elbirliğiyle aranmaktadır. İşte koalisyon ve af meseleleri bundan doğmaktadır.

Üretim güçlerinin yeterince gelişememesiyle, diğer bir hareket de uç vermiştir. Bu da, gelişme alanları büyük şehir işadamlarına göre daha da daralan, Anadolu esnaf ve sanayicilerinin islami cephe içinde, şehir işadamlarıyla çelişkisini ortaya koymasıdır. Birbirine kişi olarak yakın olmasalar da, Erbakan-Bilgiç grupları bu hareketi temsil etmek istemektedirler.

Bürokratik mekanizma, 1961 Anayasası ile güçlendirilmiş olmakla beraber, kapitalist yolda gelişim süreci içinde büyük ölçüde kapitalistlerle tamamlaşmaya yöneltilmiştir. Bu tamamlaşmaya bürokraside bir karşı çıkma görülmemektedir. (C. Madanoğlu hariç) . İşte bu arada, af meselesine ordu karşı çıkmış değildir. Bu yukarı seviyede kişisel iktidar oyunundan ibaret gözükmektedir. Ayrıca, romantik bazı bürokratlar, affa karşı olarak kullanılmışlardır Onun içindir ki, C. Bayar, gayet anlamlı olarak "*ordunun affa karşı olduğunu sanmıyorum*" diyebilmiştir.

23 Eylül 1969 / **ANT**

DEVLET ve HÜKÜMET BİRLİĞİNE DOĞRU...

C. Bayar ve İ. Paşa, son buluşmaları üzerine birbiri ardından beyanat verdiler. C. Bayar Türkiye için asıl tehlikenin *aşırı sol* olduğunu bildirdi; İ. Paşa da "*aşırı uçlar*" dediği hareketleri tekrar kınadı. Bu beyanların dayanağı daha önce ikisi arasında yapılan bir anlaşma, bir belgedir; iki tecrübeli politikacının arasındaki eski ve devamlı çatışmanın bir bakıma artık önemi kalmadığının bir belgesidir. Tarihi süreç içinde bu iki insan, artık aralarındaki devlet görüşü farkına rağmen, birbirlerine karşı döğüşmeyecekler, fakat *özellikle* aşırı dedikleri sola karşı aynı cephede yer alacaklardır. Aslında bu iki politikacıyı bir araya gelmeye iten (iç ve dış) sebepler vardı. Bunu genel seviyede şöylece ifade edebiliriz:

Türkiye'de emperyalist çerçeve ya da kıskaç içindeki üretim güçlerinin gelişmesi yine yavaşlamaya, hatta duraklamaya doğru gitmektedir. Bu güçlerin gelişmesine, mevcut birtakım gruplar, müesseseler engel olmaktadır, kısaca mevcut üretim ilişkileri üretim güçlerini geliştirici bir uyumluluk içinde değildir. Emperyalist çerçeve içinde kapitalist üretim biçimine uygun bir gelişmede bu uyumluluğu bulmak esasen güçtür. Güçtür ve memleketin anahtarlarını batılı kapitalistlere teslim eden bir süreç izlemektedir. Sosyalist mücadele ise başka bir üretim biçimi getirme mücadelesidir. Ve bu yoldan üretim güçleri aynı zamanda milli nitelik de kazanacaktır. Sözünü ettiğimiz uyumsuzluk, mevcut düzeni sarsmaktadır. İçinde bulunduğumuz buhranın esası da budur. İşte bunun için bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Bu tedbirler a) hem reform adı altında düzeni tamir edici, b) hem de özellikle aşırı denen solu bölücü, onu kendi içine dönük bir mücadele ile tahrip edici tedbirler olacaktır. Kapitalist metropol-

lerle ekonomik olarak tamamlaşmaya yönelmiş ya da yöneltilmiş Türkiye ekonomisindeki bu gelişme, politik alanda değişmeyi zorunlu kılmaktadır. İşte bu zorunluk Paşa ile Bayar'ı bir araya itmiştir. Paşa temsil ettiği düzeni kurtarmak ve "*devletle hükümeti bir araya getiren*" bir iktidar olmak üzere davranmaktadır. Bununla birlikte, iki yaşlı politikacının Türkiye'deki gelişmenin ne derece de bilincinde oldukları bilinemez (yalnız Celal Bayar'ın kısmen doğru gözüken ilginç görüşleri var, bunu tartışacağız). Tarihi gelişme sözünü ettiğimiz birleşmeyi mümkün kılmaktadır. Kısaca devlet ile, seçimle gelen parlamentolardan kurulan hükümetler arasında sürüp gelen bir iktidar bölüşümü ve çatışması vardır. Bunun için Adnan Menderes sık sık "*hükümet bizde iktidar Paşa'da*" der dururdu. Şimdi Türkiye'de gözlediğimiz tarihi gelişme içinde, Paşa'nın büyük ölçüde temsil ettiği ve devlet iktidarını halen önemli bir derecede elinde tutan bürokratik güçlerle hükümetin birleşmeye itildiği gözlenmektedir ve bu itilme yavaş yavaş Türkiye Devleti'nin sınıf yapısında yeni gözüken bir aşamaya yol açacaktır.

Özel ellerde birikimin gelişmesi, Osmanlı bürokratik geleneğini temsil eden CHP ile DP ya da AP'nin (şahıslar dışında) koalisyonuna yol açmaktadır. Başka deyimle, Osmanlı'dan gelen devlette halen sınıflardan ayrı bir ağırlığı olan bürokratik güçler ile kapitalist biçimde gelişen sınıfların ekonomik, politik, askeri alanda iç ve dış ortaklığı zorunlu olmaktadır.

Devletin şimdiye kadar gelişen ve bundan sonra gelişecek sınıfsal yapısının doğru anlaşılması, bizi doğru devrim stratejisine getirecektir. Türkiye'nin somut şartlarını doğru görmek ve bundan somut analiz yapmak zorundayız. Aksi takdirde, metafizik bir yol tutmuş oluruz.

İşte bu gelişmeyi anlayabilmek için, İ. Paşa ile C. Bayar arasındaki anlaşmayı ve bu anlaşmanın ortaya koyduğu devlet görüşlerini görmek gerekir. Söz konusu anlaşmanın psikolojik, vb. sebepleri bir yana bırakılabilir. Fakat, anlaşmanın *ilk şartı* son derece önemlidir. Bu husus olayların yarattığı şaşkınlık içinde gözden kaçırılabilir. Klasik anayasa uzmanlarımız buna değinmek iktidarını

kendilerinde bulamamışlardır dahi. Ve böylece önemli bir gerçek kamuoyundan adeta saklanmış, tarihin belgeleri arasına terkedilmiş bulunuyor. Biz bu yazıda anlaşmanın ilk şartını ortaya koyacağız. Aslında iki lider tarafından söylenenleri tekrarlayacağız. Gelecek yazıda ise C. Bayar'ın, M.Kemal, Ordu, Üniversite (Bayar'ın deyimi ile bugünkü medrese) meseleleri üzerine görüşlerini tartışacağız.

Bu hususta elimizde iki canlı kaynak var. Bunlardan biri İ. Paşa'nın, af meselesi ile ilgili olarak CHP ortak grubunda yaptığı tarihi diyeceğimiz konuşmasının tam metnidir. Bu 16 Mayıs 1969 tarihli **Ulus** Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Diğer kaynak da C. Bayar'ın (Başvekilim A.Menderes) yazı serisinin başlangıcında devlet görüşünü 27 Mayıs'ın ne olduğunu, üniversitenin yerini açıklayan son derece ilginç bulduğumuz bir yazısıdır. Bu yazı **Hürriyet** Gazetesi'nin 29 Haziran 1969 tarihli sayısındadır. Bizce bu da tarihi bir belgedir. İşte bu iki yazıyı yanyana getirdiğimizde, iki liderin anlaştığı ilk şartı rahatça görmekteyiz.

Anlaşmada İ. Paşa şunu kabul ediyordu: Demokrat Parti 1924 Anayasası'na aykırı hareket etmemiştir, Öyle ise, C. Bayar ve arkadaşları anayasaya göre suçsuz idiler. Öyle ise asılanlar haksız yere asılmışlardı. Bu "*öyle iseler*" zincirini devam ettirebiliriz. Hatta diyebilirler ki, 27 Mayıs hareketi, Mustafa Kemal anayasasını ihlaldir!

Şimdi Paşa'nın konuşmasının bize göre en önemli kısmını birlikte okuyalım:

> "*Biz, eski Anayasa ile, Teşkilatı Esasiye Kanunu ile, bir Anayasa düzeni içinde idik. O Anayasa düzeni, Meclisten çıkacak kanunların Anayasaya uygun olması lazımdır, kaydını koymuştu. Herkes bu kayda riayet edecektir;* ama Meclisten çıkan bir kanunun Anayasaya uygun olup olmadığına da gene Meclis karar verecektir. *Masum bir hükümdür bu... Çünkü, biz, o zaman Anadolu İhtilali'ni yaptığımız zaman, Vahdeti kuvva taraftarıydık. Bütün dünyaya ilan etmiştik. Öyle kazai hakim kararı ayrıdır, icra*

ayrıdır, öyle şey olmaz; millet vardır, seçilmiş Meclis vardır; karar onundur; bütün hak onundur; o ne derse doğrudur... Böylece inandık, ihtilali yaptık, geçti... O zaman ben hatırlarım, Lozan'da da mütefekkirlerle, filozof politikacılarla görüştüğüm zaman, bizim vahdeti kuvva nazariyemizle, yarı şakaya getirerek alay ederlerdi; görürsünüz, görürsünüz, derlerdi bana... Neyi görürüz, şimdiye kadar mükemmelen tatbik ettik, bundan sonra da ederiz, diye düşünürdük...

"Teşkilatı Esasiye Kanunu'na göre, eski Anayasaya göre, anayasa hükümleri dahilinde hareket edecek mutlak selahiyetli devirlerin neler yaptıkları anlaşılmıştır."

İlaveye lüzum yok. Durum gayet açıktır. Demek ki Celal Bayar'ın Mustafa Kemal Anayasası dediği 1924 Anayasası'na göre üç kuvveti de kendinde toplayan Meclis, aynı anayasaya göre meşhur tahkikat komisyonunu da kurabilirdi. Aldığı kararın anayasaya aykırılığına kendi karar verirdi çünkü. Öyleyse, o anayasayı ihlal etmiş olmak da söz konusu değildi.

Şimdi de Celal Bayar'ın söylediklerinin bir kısmını okuyalım. "*Türkiye'de demokrasi*" 'Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve bunu millet bizzat kullanır.' *ilkesinden hareket edilerek mi uygulanacak, yoksa Batı'da örnekleri olduğu gibi muhtar kuruluşlara ve kurullara dayanan 'yumuşak bir halk hakimiyeti'* esasına bağlı olarak mı yürütülecektir?... Demokrat Parti iktidarı birinci fikre, İnönü ikinci fikre sahip çıkmıştır. İnönü de, biz de demokrasiyi bin yıllık geleneğimizin içinden gelen devlet anlayışının temellerine oturtmak düşüncesindeydik. 1961 Anayasası, Sayın İnönü'nün 1950'den bu yana açıktan savurduğu fikirleri ihtiva eder. Öyle ise, bu anayasanın genel karakterine bakarak İnönü'nün Türk demokrasisine bakışını değerlendirmek mümkün olacaktır.

"*Atatürk Anayasasına göre:* 'Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin yegane ve hakiki mümessili olup, millet namına hakkı hakimiyeti istimal eder.' 1961 Anayasası'nda '*hakimiyet kayıtsız şartsız millete*' bırakılmıştır. Ama kulla-

nış biçimi değiştirilmiştir. Yani anayasaya göre: '*Millet Egemenliğini anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.*' Demek oluyor ki 1961 Anayasası, ulusal egemenliğin kullanılışına, yeni ortaklar getirmektedir. Vatandaş oyunun kuracağı Millet Meclisi'nin bu egemenliği iyi kullanabileceği noktasında kuşku vardır. Bu ulusal egemenliğin kullanılışını güvenle yerine getirmek için müesseseler ihdas edilmiştir. Senato, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu, Muhtar Üniversite, Muhtar TRT, planlama vb.

.....

"*Esasen önemli olan bu değildir! Önemli olan, devletin gerçek sahibi olan milletin yanına getirilen, yeni ortaklardır! Anayasanın karakterine bakarak bu yeni ortakları* ORDU VE AYDIN *diye niteleyebiliriz. Ordu, Milli Güvenlik Kurulu ile; Aydın, Anayasa Mahkemesi, Üniversite, TRT, Planlama ve hattâ Senato'nun seçim dışı gelen üyeleriyle devlet ortaklığına girmektedir. Bu ise bir bakıma bin yıllık devlet yönetimi geleneğimize de uygundur, denilebilir*

"*1924 Anayasası'nın, güçlerin birleştirilmesi esasına dayanmasının sebebi de budur. En doğru tefekkürün, halk tefekkürü kaynağından geleceği düşüncesinden hareket edilerek, 'müesseselere' itibar edilmemiş ve bütün kuvvet, Büyük Millet Meclisi'nin şahsında toplanmıştır.*

"*Fakat ne hazin bir ihmaldir ki, 10 yıl boyunca ne sayın İnönü, Devlete getirmek istediği ortaklarını açıklamış, ne de biz, Devlet yönetimi ortaklığından çıkardığımız sosyal müesseselerin, neden yönetim dışı kalması gerektiğinin gerekçesini söyleyebilmişizdir. Biz, Atatürk Anayasası ilkeleri içinde bulunmayı bu görüşümüzün izahı saydık. Sayın İnönü ve arkadaşları da* 'çift meclis', 'muhtar idareler' *istekleriyle ortaklarını açıklamış sayılacakları kanısını benimsemiş olacaktır.*

"*Bu teşhisten çıkarılacak sonuç şudur: 1924 Atatürk Anayasası, Ordu ve aydının devlet yönetimi ortaklığını reddeder. 1924'ten 1960 yılına kadar da bu ortaklık bilfiil işlememiştir. Fakat* 'bil- fiil' *işlemediği halde,* 'bil kuvve' *yaşadığı ortaya çıkmaktadır Nitekim, Büyük Millet Meclisi'nin bir* 'Tahkikat Komisyonu' *kurması ve buna bazı yetkiler tanıması, Parlamento'nun azınlık kanadı tarafından* 'Anayasa İhtilali' *olarak değerlendirilince, bil-fiil yönetim dışında, fakat bilkuvve yönetim içinde bulunan üniversite ve Ordu güçleri derhal harekete geçmiştir. Bu güçlerin 1924 Anayasası'yla yönetim ortaklığından çıkarılması sırasında, Atatürk'ün şahsına duyulan büyük güven sebebiyle buna itiraz etmedikleri, yönetim haklarını tekrar ele geçirmek çabasına girmedikleri, fakat sosyal bir miras olarak haklarını nefislerinde muhafaza ettikleri açıkça görülüyor.*

"*Başka bir deyimle, Hükümet ve iktidar, Anayasa'da yazılı ödev ve görevlerini yapmadığı için değil,* Anayasa'da yazılı olmayan, fakat var sayılmış *birtakım ödev ve görevlerini yapmadığı için suçlanmaktadır! Bu sözlerimin hiçbirini, 27 Mayıs'ta sona eren Demokrat Parti iktidarını savunmak için söylemiyorum. Böyle bir savunma söz konusu değildir. Benim iyice belirtmek istediğim, 1924 Anayasası'nın Devlet yönetimi ortaklığından çıkardığı Üniversite'nin, bil-fiil yönetime katılmamakla beraber, bil-kuvve yönetime katıldığı ve bu medreseden elde ettiği mirası, 27 Mayıs'ta bil-fiil kullanmağa başladığıdır.*"

Ve Bayar'ın ithamı

Bayar, bürokratik güçlerin halk egemenliğine Osmanlı biçiminde yeniden ortak edilmesini bir geri dönüş olarak nitelemektedir. Yani, 1961 Anayasası halkın egemenliğini bürokratik güçlerle kısıtlayan bir geri dönüş anayasası olmuştu. Nitekim, bunu Celal Bayar yazısında açıkça şöyle belirtiyor:

"1924 Anayasası, bir devrim Anayasasıdır. Referandumla değil, iktidar gücü ile yürürlüğe girdiği için Devlet yönetimini özlenen yere getirip koymuştur. Fakat toplumun temel güçleri, 36 yıllık bir zamana rağmen, bu sınıra kadar ulaşamamış ve Osmanlı Devleti'nin üç ayaklı yönetimine 'yumuşak halk egemenliği' *demokratik sistemi ile dönüşülmüştür. 1961 Anayasası da işte bu karakteri taşımaktadır."*

Celal Bayar'ın söylediklerini gelecek yazıda eleştireceğiz. Fakat açıkça görülen bir nokta var ki, o da, İnönü ile kendisi arasındaki devlet görüşü farkını ortaya koyarken, kendilerinin suçsuzluğunun kabulünde İnönü ile anlaştıklarıdır. Ayrıca, vaktiyle karşı karşıya gelmiş olan bürokratik güçler ve onun dışındaki güçlerin, büyük bir ölçüde politik bir koalisyonla kısmen aşırı sağa ve özellikle aşırı sola karşı düzeni yamamak üzere bir cephe kurmaya gittikleri de anlaşılmaktadır.

16 Eylül 1969 / **ANT**

Yeni Gündem
YAZILARI

Demokratik Misak'a gerekçeler *

LİBERAL DEĞİL, SİVİL TOPLUM

*"Zincirin en tehlikeli halkası itaattir."***

Ülkemizde tartısız terazi ile yola çıkanları yadırgamamak gerekli; olağan ve normal olan budur. Size söylemediklerini söyletmeleri işten bile değildir. Kritik akıl önce kendini. ürününü sürekli karşısına almakla, kendisiyle diyaloğa girmekle işler. Kimsenin elinde bütün zamanları ölçecek bir zaman terazi yoktur. Yani *bütün zamanların dışında kalarak* zamanı ölçecek bir terazi yoktur (şüphesiz dinler hariç). Böyle bir terazinin varolma koşulu, *ölçeğinde nihai zamanı da kapsamasıdır!* Zamanların değişimi (metamorfozları) kendisi için değişmeksizin açıklayan mutlak kapsamlı nihai terazi. Öyle sanıyorum ki lojik olarak çelişki de buradadır. Geçen yüzyılların aksine çağımız doğa bilimleri böyle bir ölçekli teraziden uzak düştü.

Bu yazıyı neden yazmak istedim? Daha önce yazdıklarımı biraz daha vurgulamak için; bir süre önce SODEP Üsküdar İlçesi'nde sivil toplum konulu bir konferansımda parti dışından gelmiş grupların açtığı tartışmada ölçü görememiş olduğum için.

FELSEFESİZ TOPLUM

Felsefesiz bir toplum, sivil toplumun yokluğunun hiç değilse önemsizliğinin bir göstergesidir. Gerçi her toplumun, her kültürün kendine göre bir düşünce düzeyi elbette vardır. Ancak Greklerden itibaren Batı'nın klasikleşmiş ve 17. Yüzyıl'da modern denilen

* *Demokratik Misak'a Gerekçeler* adlı yazı dizisinin ilk makalesidir.
** The Dialectics of Liberation Kongresi'nde 15-30 Haziran 1967 Londra. Zikreden Dr. R. Laing

çağını açmış felsefe (ilimle birlikte) Doğu dünyasında genel olarak yoktur. Bu arada İslam'a bakabildiğimizde, belli bir dönemde, İslam düşüncesinin bazı kesitlerinin Batı felsefesi ile organik bir bağ içinde olduğunu gözlüyoruz. Bu özellikle *meşai* grubu için doğrudur. Daha önce bir yazımda değindiğim gibi bağın sonu ve en önemli halkası İbni Rüşd'tedir. Bu konuda ileride yayın yapacağım. Ülkemizde, coğrafyasından gelen kültür mirası ile eski felsefelerden etkilenme elbette olmuştur. Bu arada Grek felsefesi etkisi de olmuştur. Tek-tanrılı dönem koşullarında bu etkilerin dinî formlarda hayatını heretik olarak sürdüregeldiğini biliyoruz. Fatih devrinde İbni Rüşd tekrar haksız (?) bulunmuştu. Bunun nedenini anlamak bizim için güç değil. Ve 15. Yüzyıl felsefenin yasaklandığı yüzyıldır. İstanbul'un fethi büyük bir tarihi olgu. Fakat bizde felsefe düşünce üretimi için yeni bir boyut ya da imkân getirmez. Üstelik bizde hep söylenegelmiştir: İstanbul'un fethi dünyanın yeni çağlarını başlatan olgudur diye! Kimin yeni çağı? Burada tarihin bir *ironisi* mi var yoksa?

Aksiyonları inanca dayalı, zaman (önceyi ve sonrayı) aşan dinler klasik anlamıyla felsefe değil. Bu arada tasavvuf insanın arınmayla bir yücelme yoludur; kişiyi ulvi katlara vardırabilir. Ama toplum ve dünya dışına çıkma, tecrit yolunun ağırlığıyla (bir kaçış mı, bir zikir ve rıza yolu mu?) Evrenle vahdetin huzurunda, *ülke içi saldırı* önlenmek istenir. Fakat bu huzur ideolojik kullanımda, kulun kulluğunda vahdete dönüşebilir. Kaynakların tekrar bölüşümü olarak politika buradan yürür; *kültürün otonom yanı* örtülür, ideolojik kullanımı ağırlık kazanır. Aydının kulluk koşulları böylece gelişir.

Fatih dönemi, kulluk ve özellikle devşirme sisteminin zirveye tırmandığı dönemdir. Bir tür Osmanlı *Shogun*'u gibi olan eski Türk ailelerinin (Çandarlı vb.) tasfiyesi yapıldı bu dönemde; yirmi bin kadar köy ve mezranın saraya bağlanması gerçekleştirildi yine bu dönemde. Bu gelişmenin getirdiği iki yönlü sonuç vardı: Madalyonun bir yüzünde iç saldırıyı yasaklayan bir iç sulhun olanaklarıdır. Bu iç sulh topak bir güç oluşturur. Bu ise fethin ön koşuludur. Bu bapta Lord Acton'ın bir sözünü hatırlatmalıyım.

Der ki Acton "Modern Avrupa devletlerinin kuruluşu Türkler'in Batı'yı vurması ile başlar!"

Gerçekten de Avrupa'da milli devletlerin kuruluşu ile feodalitenin çözülüşü bağlamlıdır. Fakat madalyonun öte yanında da zafiyet unsurunu görüyoruz. Düşüncenin dayanabileceği denge güçlerinin yokluğudur bu zafiyet. Bunu aşağıda açıklamaya çalışacağız.

Toplumlar ideolojisiz yaşayamazlar. Ama ideolojileri de derleyip toplayacak, birini öbürüyle ikame edebilecek, üst düzeyde bir ideoloji olarak, felsefe geleneği gerekli değil mi? Üst düzeyde genel ilkeler üreten *akıl ürünü* felsefenin varlığı ya da yokluğu önemli bir göstergedir. Belli bir felsefi düşünce düzeyi yapılaşma ile sürebilir. İlimler felsefeden otonomi kazanmışlarsa da felsefe onlarla bağını koparabiliyor mu? Çağdaş doğal bilim kurucuları, bildiğim kadarıyla, felsefenin dışında görmezler kendilerini; zaman zaman ortak toplantılarına felsefeci de çağırırlar. Felsefe ilim dışında kalamıyor, onunla epistemolojik seviyelerde bağını sürdürüyor en son. Filozofları "*yorumcu*" kabul edebilirsiniz. "*Değiştirmeci*" görüş de felsefe düzeyinin bir halkasıdır. Unutmayalım ki değiştirmeci görüşün sadece bir yorumcusu olarak kalmak da var. İşte bu hal imkânları (ki hürlük koşuludur imkânlar) reddettirecek kertede bir tuzağı, dogmaya bağlılığı da içinde taşır.

Düşüncenin değişimi olmadan, toplum değişmiş olur mu? Toplumu değiştirelim de düşüncesi sonradan mı gelsin! Bizde felsefe gelene-ği yok dedim ve ilave ettim ki bu yokluk sivil toplumun yokluğu-nun da bir göstergesidir. Şimdi buradan sivil olanın çekirdeğindeki *yapısal* bir özelliği izole etmeye çalışalım. Gerçi normal olarak insanı hayvandan ayıran özellik, insanın eylemden önce güdülerini aşarak *düşünce sürecini araya koymasıdır.* Bu aralık koyma giderek çevreye uyum sürecinde bir değişken olan kültürü yaratacaktır. Bilindiği gibi hayvanlarda kültür yaratma yok (arı ve karınca toplu-mu salt genetik programlanmadır, değişmez). Sivilli has yapısal bir *aralık* vardır ki farklı bir nitelikte belirir. İşte bunu politik toplumun *türüne* bakarak açıklayabiliriz. Politik toplum, hakim olanların kendilerini, maddi koşullarıyla birlikte sürekli yeniden üretebilmek üzere gerektiğinde zor kullanabilen,

kararları alan toplumdur. Şüphesiz iktidar bu topluma aittir. Ancak bu politik toplumun bir "*Populüs*" (halk) niteliğinde olup olmadığı önemli bir ayraçtır. *Populüs* eşitlerin ya da birbirinin emsali olanların oluşturduğu bir toplum türüdür. Özü site devlette belirlidir. Burada maddi koşullarla hayatın sürekli yeniden-üretimi eşitlerarası aralı-ğın ve otonomilerin sistematik bir tarzda korunmasına dayanır. -Bana göre Aristo'gil *Oikos* kavramının yeri burasıdır-. Greko-Romen dünyasının yurttaşı (*Cives*) bu aralık türü ile varlığını korur üretir. Halk meclislerinde yerini alır, iktidarın bir bölümüne o da sahiptir. Doğrudan demokrasi insanlararası hayat ilişkilerinin *doğ-rudan bu insanlar tarafından* düzenlenmesi için gerekli bir koşul-dur*. İnsanlararası düzen koyma, yukardan bir otoritenin ya da Tanrı'dan inen kaidelerle düzenleme değildir. *Yurttaşlar*, politik toplumun iktidarını somutlaştıran *zor* ve varlıklarını otonom olarak düzenleyen kaideler (hukuk) ile kendilerini korurlar demiştim. Dışarıdan buraya katılmaya şiddetle karşı çıkarlar.

Aksi halde politik iktidarla bağımlı olan maddi koşulların yeniden bölüşümü sahneye gelir. Yeni katılma girişiminin anlamı eski Grek ve Roma site devletlerinde politik mücadele olarak iktidarın genişlemesi ya da sınırlanması mücadelesidir ve onunla paralel olarak hayatın her türlü maddi üretim koşullarının yeniden bölüşümü mücadelesidir (benim kabul ettiğim görüş halen budur). Yurttaş otonomisinin koşulu olan sivil aralığın korunması *populüs* meclislerinde kabul edilen kaidelerle formlaşır. İnsanlararası ilişkileri yansıtarak düzenleyen *insan yapısı* hukuk (Greko-Romen hukuk) doğu dünyasında yoktu. Sivil aralıklarıyla *populüs*'e dahil olan eşitler, aralıklar içinde birbirini dengeleyen güçlerin sahibidir. İktidarın bölünmüşlüğünü ve *sorumluluğun karşıtlığını* simgeler bu güçler dengesi. Sürekli hayat ve eylem planında bu tür bir politik toplumu daraltma ve genişletme için zorlayan iç ve dış güçlere göre değişegelir bu dengeler; ama bölünmüşlük düzeyi değişse de dengeler süregelir. İşte bu bölünmüşlük ve onun aralığı

* Isparta'nın Militer Politik yapısında, Plato'nun devletine rağmen daralmış da olsa sivil aralık vardır.

diyaloğun çaresiz koşuludur. Öyle ki diyaloğu geniş anlamıyla kabul ediyoruz, hem politik toplumda diyalog hem de düşünce düzeyinde diyalogdur söz konusu olan. Her iki yerde de diyalog karşıtların, aykırılıkların fiilen varlıklarını ve onların temsilcilerinin varlığını varsayar. Aksi, diyaloğun yokluğudur. Karşıtlar yoksa, fark yoksa bilgi de üremez; *fark bilgidir*, tekrar bilgi değildir. Bilgi birikimi farkların birikimidir. Temelli farklardır ki bilginin strüktürünü değiştirir (asıl ilerleme). Yani aykırı güçler aykırı düşünceyi barındırabilir; zıtlardan birlik kurabilecek, *zıtlardan olumlamalara* ya da senteze gidebilecek yol onların varlığına bağlı değil midir?

Sivil aralığa dayalı otonomiyi anlamaya başladığımızda Greko-Romen yurtlar tipolojisini ve ondan çağımıza inen mirası-salt kalıntı (residue) değil, yaşanan mirası anlayabiliriz. Söz konusu aralık bize segmanter bir toplum strüktürünü verir. Sivil aralık politik toplumda kral (Rex), magistra (diktatör, konsul, vb.) gibi ileri çıkan liderler emsalleri (eşitler) arasında birinci olanlardır *(primus in'ter pa'res)*. Bölünmeye açık yapıda, öyle gözüküyor ki, zımnî *(virt uel)* olarak varolan bir öge, anarşik ögedir.

İşte bu bölünmüşlüğü segmanter niteliği anlamadan paralel bir düzeyde, Greko-Romen dünyasının tanrılarında anlayamayız; Tragedia'yı* sanırım anlamak ordan başlar. Bölünmüşlük ve otonomi Grek tanrıları düzeyinde de gözlenemiyor mu? İnsanlar gibi davranan, kavga eden, saldıran, sevişen Grek tanrıları benzersizdir. Evrendeki bütünlükten çok ayrışıklığı sergiler; onların düzeni Grek insanına has özellikleri ile tanrıların hem kendi ve hem de ölümlüler arası ilişkilerde oynayış tarzı üzerinde durur. Tragedia. Ve doğuda *Tragedia* yoktur. *Tragedia*'da tanrılara rağmen karşı duran, karşı çıkan güçler var; belli sonları kendileri başka iradelerle birlikte hazırlar. Grek dini Zeus'un paternal görüntüsüne rağmen segmanter bir din çıkarır karşımıza. Sonuca gidişe has hiyerarşi, *simetrik* (yarışmacı) güçlerin girişimi ile ürün olur. Burada kullandığım simetriyi *G.Bateson*'gil** anlamda kullanı-

* İnsanın bu oynak acımasız tanrısal yaşama tepkisi, bir yandan Neo-Platonculuğa öte yandan tragedyanın Grek dünyasında bitişine, aslında Greklerin tarih sahnesinde yaşayan insanlar olarak çekilişine giriş gibi.

** Sibernetik kurucusu antropolog, biyolog.

yorum. Olimpik bir simetridir. Ağırlık simetrik güçlerde, *tamamlayıcılıkta* değil; doğuda tersine bir ağırlık! Hemen söyleye-lim ki krizlerde muhtemel çözüm, ağırlıkların görece değiştirile-bilme sanatındadır. (Tarihin kıvrım noktaları?)

Burada, önceki yazılarımda da belirttiğim birinci çalışma hipotezini tekrarlamalıyım: Greko-Romen ve ondan kaynaklanan (genesis) Batı dünyasında iktidarlar çeşitli düzeylerde daima bölünmüştür; bölünmeye açıktır (segmanter). *Virtuel* anarşik ögesi ile. Bölünmüşlük derin strüktürdedir, tarih devinse de, asıl olan budur. Doğuda tersinedir; bölünmüşlük strüktürel değil geçicidir; asıl olan eğilim iktidarda tekliktir! Simetri yok, *tamamlayıcı* organik bütün var* ideolojik, düşünsel düzeyler bununla bağlam içinde**. Kısaca, politik toplum çok dar ya da tek kişiden oluşur; sivil aralık açılamaz; ya da cılızdır yetmez, bunun ideolojisi kültürün üzerine abanır.

Konumuza bir gösterge olarak felsefenin yokluğundan girdik. Gerçekte onaydır (consensus) asıl sorun. Düşünce seviyesinde kabulden geçer değiştirme; yoksa yukarıda da söylediğim gibi önce değiştir düşünce seviyesinde, onay sonradan gelsin (ki geçmişimizdeki karmaşa buradan geliyor) diyemeyiz. Onaysız değişimle (?) hayat için çağ içine giriş (bir tür metamorfoz) paradoksaldır. Çünkü, geçmişte yer almış bu gibi deneylerde tamamlayıcı "asıl ilişkiler" de çözülür; üstelik simetrik olana giremeden; bugüne bakın? seçen de, seçilen de gerçekten "sahip"ler olarak iktidarı bölüşmüş oluyorlar mı?

İşte burada; ikinci çalışma hipotezimizi tekrarlayayım; Toplumlar hayatın üretiminin maddi koşullarını, onların koyduğu sınırlamalar içinde, yapısal eğilimlerine göre örgütlerler.

Hegel, doğusal hükümdarlıklarda bir kişi hürdür der; hükümdardır bu, benim anladığım hürriyet değildir bu hürriyet; başkaları ile aralıklı otonomilerle tanımlanabilir, yani başkalarının simetrik varlığı ile. İşte burada yeni bir iddia ve tanıma giriyoruz.

* İbn'i Haldun'u burada yerine koyabiliriz.
** Biyosferde eko-sistem içinde genetik somatik-mental ilişkiler bütününde belirlenimleri açıklama burada gerekli değildir.

Özgürlük≡eşitlik

Bir özdeşlik tanımı bir ideal görüntüsü taşıyabilir; bir erek yönü bulunabilir. Oysa sivil aralığı ile politik toplumlarda geçmişte yaşanan budur. Grek ve Roma dünyasında politika. mücadele eşitlik≡özgürlük çizgisinin üstünde ve altında sürmüştür. Orada eşitlerin özgürlüğü içindeki mücadelesi çizgi altında kalan esirlerin, yeni politik topluma dahil olmayanların da mücadelesi ile karışır. Roma'nın özelliği pleblerin çizgi üstüne çıkma mücadelesi ile anlamlıdır. Çizgi çağımız için de geçerli; hem ülkeler içi ve hem de ülkeler arası düzeylerde.

Roma Hukuku'nun önemi ve kültür mirası

Kısmen tekrar olacaksa da. Batı insanının derin temeldeki çizgisini bugüne taşıyan, Batı'nın soyut portre ya da soyut desenini veren mirasın aktarılışına kısaca değinelim.

Zora dayalı politik toplum kime karşıdır sorusunu tekrar soralım; politik toplumdakilerin hakim sınıf olduğunu söylemiştik.

Sivil toplumun yurttaşlarından (eşitlerden) oluşurdu bu toplum. Sivil özellik önce kendi aralarında kendilerini yeniden üretim olanaklarını düzenlemede yansır. Bu, sivil hukukun kuruluşudur.

Kamu hukuku ise bu sivil hukuk temeli üstünde yükseltilir. Yeniden-üretim maddi koşulları içerisinde yer alan çoğu kez doğrudan üreticiler ise bir nesne(mal) gibidir. Özne yurttaş değil. Esirlerin durumu budur; yani Greko-Romen Batı'nın "sivil" kavramı, "esaret" kurumu ile çelişmez. Batı tarihî gelişimi içinde, daha sonraki serflerin ve endüstri devrimi ile beliren ücretli işçinin politik ve sivil toplumun karşısındaki yeri farklılaşacaktır. Libere olma yolundaki değişim yeni tarihlerin açılış sayfalarıdır.

Romalıların *Civitas*'ı (Greklerin *Polys* klasik site devletidir. Sivil ve politik toplumun iç içeliği ile ekonomi bunlara ait aralıklar içinde işler; buradaki politik mücadele özgürlük eşitlik özdeşliği çizgisinin üst ve altında olmak üzere üç yanlı sürer: A- Yurttaşlar arasındaki mesafeyi (yeniden-üretim koşuludur) korumak; B- Politik toplum dışında kalan, site içinde ya da duvarları dışında

biriken ve esir olmayan yığınların politik topluma girme girişimleri. Yani Roma *Popülüsü*'ne dahil olma; yani seçme ve seçilme, dolayısıyla savaşla elde edilen topraklardan, kamu arazisinden pay sağlanan; C- Esir olanların da libere olma mücadelesidir. Roma *plebleri* bu zorlu mücadeleyi *patrisyenlere* karşı dayata dayata kazandılar; böylece halk meclislerine ve senatoya girme, *magistra* (konsül ve bunun gibi) olabilme ve bunların koşulu olarak toprak sahibi olma haklarını aldılar. Bu mücadelenin 5. Yüzyıl'daki ünlü ürünü, *Teamülleri* de dikkate alarak 12 Levha Kanunu'dur. Roma teamül ve hukuku Roma'nın kuruluşundan itibaren (MÖ 754) laik karakterdedir. Roma hukuku laik karakteri "*Jus civile*" olarak yansıtır. Sistematik genel prensipleri ile insanların yarattığı hukuk.

Plebllerin yurttaş olmaları, Roma popülüsüne girme mücadelelerine paralel olarak toprak edinmeleri, Roma'nın saldırgan militer yayılmasının gerekçesini oluşturur ki Greklerin başaramadığı budur. Makedonyalı İskender'in yaptığı Roma'nın yaptığının benzeri değildir.

Roma'da Magistraların seçimi, görev süreleri, adedi, yargılanmalarına (hesap) vermelerine özelliklere eğildiğimizde, kanunların yapılış tarzına baktığımızda, doğrudan demokrasiyi buluyoruz karşımızda. Roma büyüdükçe, hakimiyeti altına giren bölgelerde Roma modeline benzer otonom yönetimler kuruldu ya da kabul edildi. Otonom eyaletler, krallıklar belediyeleri ile şehirler gibi. Bunların kendi meclisleri de oluştu. Bunlar Roma'ya *foedus* bağı ile bağlı *foederati* devletler topluluğu oluşturuyordu, yani Roma'nın müttefikleri ve yardımcıları olan toplumlar. 500 yıl süren Cumhuriyet'ten sonra meclislerin bir kısıtlama içine girmiş olmalarına rağmen özünde Roma sivil hukuku gelişti. Hatta ünlü zalim Caligula, Roma yurttaşlığını bütün imparatorluk ahalisine yaydı. Roma hukukunda yansıyan sivil ve politik ilişkiler segmanter niteliği ile uzun yüzyıllar süregelmiş Roma hakimiyetiyle ya da Roma sulhüyle, Batı'nın hayat tarzını temelde çerçeveleyecektir; ona ait embriyolojik karakter daha sonra Avrupa orta ve yeni çağına miras kalacaktır. Embriyolojik devamlılık değişimlerle

gelişir; Batı'nın bu soyut portre ve deseni ortaçağın parlamentoları, etajanaroları, otonom lonca ve şehir meclisleri gökten zembille inmedi. Roma süregeliyordu ve Roma hukuku ortaçağda *Jus commune*'dur. 11. Yüzyıl Avrupa üniversitelerinde Roma hukuku araştırmaları gelişir.

Burada özenle dikkat edilecek ilişki şudur: Ortaçağ'ın bağımsız meclisleri ile bağımsız şehirleri, feodal lordlardan biri olarak kral ya da imparatorluğun yine *primus in'ter pa'res* karakterinin gözlenebilmesi, Hıristiyanlığın kiliseleşmesi ile (Yani, Hıristiyanlığın Roma'ya girişini sağlayan St. Paul'ün deyimiyle "Sezar'ın hakkını Sezar'a" verme ilkesi dönüşerek Hıristiyanlık kiliseleşmiş böylece Papalık politik toplumda Sezarları sınırlayan bir yer almıştır- Hannah Arendt.) Bir Avrupa senatosu hüvviyetindeki papalığı, kısaca "aristokratik anarşi"siyle bölünmüş iktidarıyla onların dengesini anlamadan sadece ve sadece Batı'ya has feodaliteyi anlamak mümkün mü? Çarpıcı bir örnek verelim: Bu dengeler içindedir ki güçlü papa, Wycliffe'i Oxford Üniversitesi'nden yargılamak için koparıp alamamıştır (1370'ler). O Wycliffe ki, 14. Yüzyıl'da bütün Avrupa'yı saran köylü isyanların önde gelen doktrincisi olarak kabul ediliyordu. Ve yine bu bölünmüşlükteki dengeleri anlamadan Kopernikus'un güneşi sistemin merkezi varsayan, yani gözlemci güneşe yerleştiren iddiasının ortaya çıkışını anlayamayız; yine bu dengeleri anlamadan İslam dünyası için bir ölüm ve bir çıkmaz sokak, Batı içinse başlangıç noktası kabul edilen İbni Rüşd felsefesinin Batı'da dramatik olgularla kabulünü anlayamayız ve yine bu dengeleri anlamadan Batı'nın felsefede ve onunla bağlı olarak ilmin yapacağı modern sıçramayı (kopmayı) anlamak, kısaca Descartes ve Galileo gibileri anlamak mümkün mü? Bu sıçrayışla paralel olarak Batı'da politik ve sivil toplumun modern görüntüsünü anlamamız gerekiyor. Söz konusu kavramları Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Hegel, Marx, Gramsci gibilerinin ele alışlarını, ülkemizin politik kültür mirası karşısında yerine koymamız zorunlu. Bunu, çağdaş uyumu, varlığımızı, üretim ve zayıf halkamızı teşhis etmek üzere yapmalıyız. Metamorfozun kaynağını belirlemeliyiz.

Hemen altını çizmeliyim ki, Batı düşüncesi sivil aralığın içinde ve onun ürünü olduğu halde onu analiz etmez bildiğim kadarı ile, onu aşikarlığı içinde zımmi olarak varsayar; Oysa bizim için bir ayna oluşturur o özellik. Sanıyorum aydınlarımız bu zımmi kavrama rastlamadıkları için onu aktarmamış gözüküyorlar. Aşikâr olduğu halde gözükmeyen bu aynada kendimize iyi bakalım.

1-15 Mayıs 1984/ **Yeni Gündem**

Türkiye'de sol liberal olabilir mi?

PROGRAM İLKELERİ

"Bizim muhtemelen akıllar, mizaçlar ve eğilimlerden oluşan bir bileşime ihtiyacımız var. Fakat şunu diyeceğim ki, en tehlikeli politika yapıcısı cevabı önceden bilen kimsedir, çünkü o, cevabı teorisinden harfi harfine çıkarabileceği anlayışındadır."

John H. Williams

Olmalı diye bir norm önermek bana göre güç değil. Hatta öneri, tarihi bürokratik-politik mirasın çözümü ya da reddine dayandırılırsa, *demokratik misak* çağrısı olabilir. Bu *birinci* ilkedir. *İkinci* ilke, söz konusu çözümün çalışan çeşitli sınıfların sivil bir toplum kurma ya da geliştirme süreciyle, kendi sivil yurttaşlıklarını oluşturma sürecini birlikte yürütmeleridir. *Üçüncü*yse, ilk iki (metod) ilkeye bağlı olarak, değişim ve yeniliklerle bir kopma belirlenecekse, bundan sonrası için ilkeleri (sistemi) şimdiden bütünüyle teleolojik biçimde ortaya atmamaktadır. Diğer deyişle gayeyi şimdiden sebep haline getirmemektir.

İki insan tipi: iki lojik düzey

Bu derginin üçüncü sayısında yeralan konuşmamda politik kültür mirasımızın tanımını yapmıştım. Bu miras, politik ilişkiler düzeyinin üretime ait ilişkiler düzeyiyle çakışmasıdır. Yani politik ilişkilerin üstyapı değil alt yapı olarak belirdiğidir. Konuşmamda üretim ilişkileri için somut kriterler de vermiştim. Burada politik mirasın nasıl bir bütünlük oluşturduğunu yeterince vurgulamalıyız. Sözkonusu üstüste gelişle uyumlu ideolojik bağlayıcı normlar diğer, kısmen otonom, kültür alanlarına salgılanmış ve din dahi

bu bağlam içinde değerlendirilip kullanılabilmiştir. Burada bürokrasiyi tanımlayalım: Bana göre, bürokrasi bizim türden bir toplumda sözünü ettiğim mirasta özetini bulur; iki ilişki türünün üstüste gelişinin (ayrışmamışlığının) oluşturduğu bütüncül yapı ya da sistemdir. Şüphesiz gayrı-şahsidir. Bu bütünlük diğer kültür kurumları içindeki ideolojik salgılarıyla gelişir. Bugün biz dahi bürokrasiyi içimizde benliğimizde bulabiliriz. Farkında olmasak da yaşantımızda ona uyarız ya da uydururlar bizi. Bunda bir tür ayin niteliği de vardır. Böylece sınıflar saydamlaşır. Bürokrasinin gücü de, zaafiyeti de bir bakıma buralardadır. Basit deyimiyle kulluktur bu. Kime kulluk? "*İlk sahip*"in yerini almış bir kulluk; devlete kulluk adına insanlara kulluk. Her tür devlet, toplumun yaşantısından doğar, fertleri aşar. Bununla beraber ayrışık iktidar sahiplerinin birbirleriyle denge sistemleri üstünde kurulu batılı bir devletle, ayrışık iktidarları ilke olarak dışlamış bir devlet farklı türlerdir. İkinci tür devletle iktidar, ünlü deyimiyle "*tecezzi etmez*" kısaca ayrışmaz*. Bu devlet, yapısı ve tanımı gereği omnipotentdir: Her şeyi bilebilir ve yapabilir. Burada ulema da devletindir, profesör de devletin profesörüdür. Herkes mevcut ideolojiye (daima tektir) biat etmeye zorlanır. Bütüncül ideoloji daima ortodokstur, karşıtlığı (heterodoksluğu) reddeder. Yeni sentezlere karşıdır. Kendisiyle olan yeniye evet der. Gücünü kendini tekrarlatmaktan, üretmekten alır. Tekrara dayalı politik toplumda, düşünce, yaşama ve gelişme olanağı bulamaz. Tarihi, olguların geçici izni olsa da tekrar tarihsizleşmedir, silinmedir. Bu nitelikleriyle belli bir tarih kesitinde omnipotent gibi gözüken devlet gerçekte, giderek bu görüntüyü de kaybeder.

İslam düşüncesindeki gelişme, antik ve batı felsefesi içindeki organik bağıyla oluşmuştur. Bu gelişme "*Felsefenin ölüşüyle ruhum ölüyor*" diyen *İbni Rüşd*'ün ölümünde sadece durmadı, gömüldü de. Gömülen islam'ın akıl çağıdır**. Osmanlı'da 15. Yüzyıl'da felsefe yasaklandıysa, bu politik yapı gereğiydi. Felse-

* *Montesquieu* Batıya has iktidar ayrışıklığının sadece bir aşamasına işaret etmiştir.

** Eğer yeni, akılcı bir islam düşüncesi başlayacaksa *İbni Rüşd* yeniden değerlendirilmelidir. "*Üç Tehafüt Meselesi*" çözülmelidir. Ben kendi hesabıma bir çözüm önerebiliyorum.

feyle aklî gerçekler ve dolayısıyla ilim de giderek engellenmiştir. Aklî diyalog hem insanlar arasında, hem de düşünürün kendisiyle, ürettiği düşünce arasındadır. İşte bu diyalog erimiştir geçmişte. Biz cumhuriyet nesli, böyle bir mirası devralmış bir ortamda doğduk. Bu mirasın belirlediği bir çerçeve (context) vardır. Toplum ve fert buna göre bir mana taşır. Bunun kendi içinde tutarlı bir düzey oluşturduğunu tartışmıyorum. Oysa yapısı ayrışıklığa dayanan, bütünlüğü ayrışıkların birliğinde oluşabilen diğer bir lojik düzeydeki anlam ve yaşam tarzı farklıdır. Böylece iki lojik düzeyin insanlarının tutumu da onca farklıdır.

Politik ve sivil toplum ilişkileri

Bu ilişkilere girmekte yarar var. Politik toplum, politikanın yapılıp üretildiği toplumdur. Sivil toplum* en basit tanımıyla ihtiyaçların giderildiği toplumdur. Ama nasıl? Ancak, politik toplum ayırımıyla anlaşılabilir. İhtiyaçların giderilmesi için yapılan üretim ve bölüşüm olduğunca mübadelede varolan üretim ünitelerindeki bütün insanlar politik toplumda yer almazlar. Ancak, Grek-Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde bu ünitelerde (otonom) yeralan toprak sahibi çiftçiler yurttaş olarak politik topluma dahil oldular. Çiftçi yurttaşların (citizen) aralarında ve toprakla onun ürünleriyle ilişkileriyle ilgili *hükümler sivil* ya da *özel hukukun,* insanlar tarafından yapılan hukukun temelidir. Ülke ya da kamu yönetimi bu sivil taban üzerine kuruludur. Gelişme, yurttaşlık statüsünün daralıp genişlemesi biçiminde olmuştur. Batı'da sınıfların, grupların bilinen geçmiş politik mücadeleleri bunu göstermektedir. Gerçek yurttaş politik toplumda yer alır. Bu özünde iktidarın ayrışmışlığıdır. Burada Roma hukukunun oluşumu ve çağımızda da süregelişi hatırlanmalıdır. Onda batıya has *iktidar bölünmüşlüğü* içinde, *politik ve sivil toplum* ilişkilerinin normlara dönüşmüş izdüşümleri gözlenebilir. Modern sivil toplum sürecinde, düşünce düzeyinde iki ünlü ayrıştırıcı olarak *Descartes* ve *Locke* yerini bulur. *Locke* düşüncesinde beliren, toplum içinde politik ve sivil toplumun ayrıştırılmasıdır**. İki toplumun

* Salt militer karşıtı anlamında değil.
** İlk modern ayrışma İngiltere'dedir ve ilk sanayi devrimi de İngiltere'de olmuştur.

ayrışıklığı madalyonun bir yanıdır, öbür yanı da burjuvazinin yurttaşlığı ya da iktidara ortaklığının belirlenmesidir. Önce *Hegel* Devlet görüşüyle, ondan sonra *Marx,* bu iki yüzlü madalyona karşı çıkarlar, eleştirirler. Şüphesiz farklı gerekçelerle*. İkisinde de sivil toplum, ihtiyaçların giderildiği *piyasa sistemine dayalı toplumdur.* Düşüncelerinde piyasa sistemi veridir. Onun üzerine kurarlar düşüncelerini. Genellikle doğu toplumlarında** yukarki anlamda, ayrışık anlamda iktidar (konsey ve parlamentolar...) oluşmadığından, sivil-politik toplum ayırımı olmamıştır. Bizde özellikle!

Bundan 16 yıl önce, "*Düzenin Yabancılaşması*" adlı eserimizde*** sivil toplumun kurulamadığını belirtmiştik. O zamandan beri, bana göre en önemli sorun, insan sorunu oldu. Genel olarak Doğulu-Batılı insan ayırımının kriterlerini aradım****. Bürokratik politik mirasımız içinde doğal ve lojik olarak politik toplum daima dar kalmıştır. Bizde ilginç ve doğal olan, politik toplumun darlığının sivil toplumun da darlığı olmasıdır. Diğer deyişle otonom ihtiyaç toplumu yoksa ya da çok sınırlıysa, politik toplum da dardır. Yani, sivil toplumun yokluğu bütün toplumun politik toplum olduğunu göstermez. Demokrat yurttaşlık geleneği hemen hiç oluşmamış, bütün Doğu toplumlarında durum budur. Burada apaçıktır ki devletin bilgi düzeyini, halkının bilgi düzeyinden soyutlayamayız. Devlet ve birlik adına almaşıksızlık boyutsuzluğa dönüşebilir; her şeyi böyle değerlendiren toplumun bilgili omnipotent devleti, sözde omnipotenttir. Osmanlı İmparatorluğu böyle çöktü*****. Değerlendirme, bilgi ve almaşık seviyeleriyle doğru orantılıdır; irade de o zaman sözkonusudur. Tek boyutla irade ve seçim olamaz. İradenin yokluğunda sorumluluk da yoktur. Demokratik meşrutiyet buradan irdelenebilir. Bürokratik Ortodoksluk karşısında kişilerin, grupların, sınıfların sağlıksız ve çok defa gerçekdışı almaşıklara yatkınlıkları yadırganmamalıdır.

* *Hegel*'in politik yazılarında sivil toplumun savunulduğu da görülür.
** Japon Adası'nın kapitalist ilişkiler öncesi çok istisnai bir durumu vardır. (Sogun, Daimyo, Samurai gibi kurumlarıyla.)
*** Yeni kitabımızla birlikte yayınlanacak, ne tuhaftır ki kitabın ismini koyan rahmetli *Kamil Kırıkoğlu*'ydu.
**** İster istemez biyoloji içinde de cevap aradım.
***** Belli bir dönemde Osmanlı sulhünün varolduğunu reddetmiyoruz.

Bizde batıdaki anlamda bir sivil toplum hiçbir zaman oluşmadı ve onun çeşitli tarihi kategoriyle bağlamlı ayrışık politik toplumu da belirmediyse, ondan yararlanarak bir düzenleme ve değiştirmeye girebilmek için kendimizle onun arasındaki farkları iyi bilmek zorundayız. Ayrı lojik tarihi kategorileri birbirine indirgeyemeyiz. Batı'ya ait kurumların indirgenebileceği ortak unsurlar bulunsa dahi, farklı bir kültürü reddedip ona indirgemek nasıl bir gerçekçiliktir? Osmanlı Batı'yı etkilemiş* ve ondan etkilenmiştir. Ama sözünü ettiğim politik bütüncül miras özünde değişmemiştir. Onun içindir ki bütün düzenlemeler, Tanzimat ve sonrası, yüzeysel kalmıştır. Onun içindir ki Osmanlı'da iç kavgaların gerçeği, dar ve ayrışmaz bürokratik iktidara karşı, dini formlarıyla birlikte, çeşitli seviyelerde halk tabakalarının mücadelelerinde aranmalıdır. Demokrat Parti bu mücadelelerin bir tür mirasçısıdır. Büyük yanlışları ve dolayısıyla 1946 Ruhu'nu redde varan tutumuysa, ayrışmaz bürokratik miras karşısında, iktidar olabilmek için her çevreye verdiği tavizlerin kayganlığındandır. Ne demişti rahmetli *Menderes; "Biz hiçbir zaman devlete hakim olamadık"*

Bu bağlamda kısaca kimlikler

İdeolojik özdeşleştirme kriteri: Doğu ve Batı'nın ayrı karakterlerini ayırdedemeyenler, bunlarla bağımlı hatalara düşerler. Toplum hayatımızın acıları yanında, bazı sevimli görüntüler de buradan kaynaklanır. Politikacıların ve sanatçıların büyük çoğunluğu bu yanılgı içindeydiler. Halen de öyledir. Ayrışıklığın asıl olduğu düzeyin ürünü kurumları, tek boyutlu bütüncüllüğün üzerine monte ederek çağdaş bir sivil toplum kuramazsınız. "**Düzenin Yabancılaşması**"nda anlatmak istediğim bu yanılgıydı. *Yakup Kadri*'nin "**Yaban**"ı Anadolu halkının gerçek bakışını ve iki yanlı garipliğini sergiler, *Falih Rıfkı*'nın "**Zeytin Dağı**"nda bürokratik İttihatçıların İmparatorluk ve Anadolu halkına bakışını şiir dolu yakınışlarla verişi beni duygulandıran, düşünmeye de yönelten ilgili ürünlerdir. Sonra, "**Çankaya**", "**Ankara**" Ve Demokrat Parti, bu yanılgının sisini dağıtmak isterken kendini dağıtan parti!

* Tarihçi *Lord Acton* şöyle der: "Modern batı tarihi Türkler'in, Batı'yı istilasıyla başlar"

"*İş adamları*" mız: Devletin türettiği rantiyelerdir*. Burjuva demek yanılgıdır. Japon kapitalistine de burjuva diyemezsiniz. Burjuva Avrupa'ya hastır (üniktir). 24 Ocak kararlarını alan zamanın Başbakanı; "*biz artık piyasa sistemine geçmeliyiz, buna mecburuz*" dememiş miydi? Demek ki bizimkisi piyasa sistemi değilmiş. Esasen Özal da "*biz kuracağız*" demiyor mu? Olmayan piyasanın iş adamına burjuvalık nereden gelsin ki! Bizim iş adamları ve onu tutan yazarlar bir ideoloji üretemezler. Olsa olsa geçmişin kültürünü ideolojik amaçla kullanmak isterler, yazıktır bu kültüre. İş aleminin çıkarlarını milli çıkarlar diye göstermek ne demektir ki? İş alemimiz ideoloji üretemez; ama buna ihtiyaçları da yok. Neden mi? Şundan: Onlara gerek olmadan Batı'daki her tür kültür ve haberleşme aracılığıyla ve ustalıkla, hèr seviyede (ilimde sanatta vb.) kapitalist ideolojik ağ örülüyor (çağımız haber üreten çağ). Bununla özet olarak, kârın savunuluşu milli bir savunuş niteliği kazanıyor. İdeolojik özdeşleşme budur işte. Bugün Türkiye'de alınan tedbirlerin çoğunluğu özüyle kârın kotarılmasına yöneliktir. Bu doğal gözüküyor. Bu doğallığın çarpıcı bir örneğini vereceğim şimdi: ANAP Hükümeti'nin aldığı kararlardan en çok yararlanan komisyoncu bir firma var (sermaye şirketi diyorlar şimdi de), bunun kurucu üyesi firmadaki çıkarlarından soyunmamış bir Bakan'dır. Hem de Maliye ve Gümrük Bakanı! özdeşleşme o kadar etkili ki, muhalefete de bu doğal geliyor! Politik moral seviyemiz bu işte!

Sendikalar: Devlet sendikalarıdır. Geçmişte karşıt görünüm vermiş sendikalar da vardı. Ama otoriter, bürokratik, anti-demokratik sendikalardı. Bunu çok iyi bildiğimi sanıyorum.

Soldaki politikacı ve düşünürler: Bunların katlı yanılgısı var. Yanılgı birbirine bağlamlı olarak iki katlıdır. Birinci yanılgı, bürokratik çakışmayı yokmuş saymaktan, ikincisiyse, insan sorunundan kaynaklanır. Bürokratik çakışmayı kabul etmeyenler sanki sivil

* Son on beş yıl için bir rant hesabı yapmak istesek; şöyle ki sadece dövizlerin sanayicilere gerçek değerlerinin altında satılışıyla, tahvillerin anaparasının ve faizlerin aşınmasıyla, bankalardan alınan kredilerin bedava faizleri ana kredinin aşınmasıyla sağlanan rantları bulsak, acaba kurulu sanayiin değerinden az mı çıkar?

toplum kurulmuş mu sayıyorlardı. Sözde ileri ortodoks soldan, sosyal demokrata (?) kadar politikacıları görüyoruz burada. Bunlar arasında Ankara'nın (havası, suyu vs.) politik ekolojisi içinde olanlar başta geliyor. Onlar daima devletçidirler. Kendileri çakışmanın ürünü olduklarından, sol adına bu devletçilik ileridir, halk yararınadır, sosyal adalete uygundur diye kabul ederler. Bana göre bu bir tür tutuculuktur. Plancıdırlar. Planlama mevcut çakışma içinde kalarak bir tür rasyonelliktir. Bunlar *H. Williams*'ın değindiği, cevabı önceden bilenlerdendir (karşıtları T. Özal gibi). Bunlara *Ankaralı iktisat politikacıları* diyorum.

İkinci grup sol, sivil toplum gerçeğine yakındır. Fakat, Batı kültürünü tek dünya kültürü alan ve oradaki sosyal demokratları model kabul edip, onlara ait kitap öğretisini aktaranlardır. Bunlar sendikaların, işçilerin sosyal demokrat partilerde kurucu vs. olmalarını önerirler. *İstanbullu* diyelim bunlara da.

Her iki grubun ikinci yanılgısı, insan üzerine, Anadolu insanı üzerinedir. Her iki grup da ANAP politikasında insanın yeri olmadığını iddia edebilirler. Etmediler mi? Çakışma içinde yeralan insan, bürokrat dahil, ne tür insandır acaba? Alelade *Lamark*'cılıkla ya da *Pavlov*'culukla insanların ekonomik koşullarını değiştirdiğimizde, bu insanlar değişecekler mi? Binlerce yılda oluşmuş kültürü yoksayma eğilimi, insanı dikkate alan bir davranış mıdır? Modern genetic'in, ethology'nin (sosyo-biyoloji) vb. anlamaya çalıştığı insan nedir ki? Yoksa Anadolu insanı için hep *yabancısınız* ve hep *azınlıksınız*. Hükümet olsanız da. Formüller insan adına insansızdır. Tıpkı "*halk adına halka rağmen*" de olduğu gibi. İkinci grup için de, *Williams*'ın sözünü hatırlıyorum. Ve bir soru soruyorum: Varsayalım ki ekonomi büyüdü, işsizlik biraz azaldı, enflasyon aşağılara çekildi; yurdumuz insanının varolma sorununa ışık getirilmiş olur mu? Yoksa her krizde bir Baba arayış yazgısı değişir mi?*.

Osmanlı'nın kızıl elması dışarıda değil, kendi içimizdedir. Onu, yani kendimizi fethedelim.

* *Freudgil* bir regresyon.

Sol parti program ilkeleri

Birinci ilke: Demokratik Misak oluşturma ilkesidir. Metod üzerine anlaşmadır bu. Bu, devleti, tarihi miras bürokratik ağından çıkartmadır. Politik ilişkilerin ekonomik ilişkilerle çakışmasını çözmek içindir. Bu basitçe kanunla ikisinin ayrıştırılması demek değildir. İkisini gerçekten birbirinden mümkün olduğunca libere etmektir. Sadece KİT'leri politik etkiler dışında tutalım demek bir şey değildir. Her nasılsa varlıklı olmuş sınıfların ağırlık koyduğu bir politik toplumla da bu olamaz. Politik toplumun gerçekten de demokratik genişlemesi sağlanmalıdır. Tekrar ediyorum; enternasyonal ideolojik özdeşleştirmeden kurtulma olanağı sağlanmalıdır. Yoksa, "*halk karar verir*" demek, sözde ve meşkuk bir deyim. Burada libere etmek sorunu, özel ve kamu mülkiyeti sorunun üstündedir. Demokratik Misak, çakışmadan çıkma sözleşmesi ya da andıdır. Gelecekte milli bir koalisyon olacaksa, o buna dayandırılabilir. Dünkü partilerden ve bugünkülerden demokratik özlem taşıyanlar buna katılacaklardır. Bunu yeni bir yol arayışında olan SODEP de kabul etmelidir; programında iğreti ve tanımsız duran sivil toplum kavramına açıklık getirmelidir. Yoksa bana göre, gerekten demokratik yol dışında kalır.

İkinci ilke: Birinci ilke, ikinciyi belirlemekte bir araç olacaktır. Çakışmadan libere olmak, belli bir kişi, grup ya da sınıfın ipoteğinde olamaz. Ama, özellikle emek sarfeden sınıfların dışında da olamaz. Emek sarfeden (çalışan) grup ve sınıfların sivil toplumu kurma sürecini, kendi kişiliklerine gerçek bir yurttaş kazandırma süreci olarak yürütmeleriyle gerçekleşebilir. İşte, onlara ait örgütlerin demokratiklik ilkesi bu olmalıdır. Yoksa çevrisel döngü tekrarlanır, başkalarına ait türküler kendilerine kolay öğretilir. Unutmayalım ki bu grup ya da sınıflar nüfusun çoğunluğunu oluşturur. KİT'lerin ve politikanın genel olarak libere oluşunun gerçek yolu budur. Bana göre, modern sivil toplum bu ağırlıkla kurulurken getirilmek istenen piyasa sisteminin sınırları ve onun aşılış biçimi ancak böyle belirlenir.

Üçüncü ilke: Bir bakıma Anadolu insanına yöneliktir ilk iki ilke, Bu birinci ve ikinci ilkeye uyularak toplum durumuna göre değiştirilip, sağlıklı dönüşüm mekanizmaları üretilebilir. Eğer bu yapılacaksa üçüncü ilke şu olur: Geleceğe ait önerileri şimdiden bütünleyip (nihaileştirip), teleolojik biçimde ortaya atmamak. Diğer bir deyişle, gayeyi yaşantının bütününe salgılayıp, sonucu şimdiden sebep haline getirmemek Geçmişin yanılgılarındaki tutsaklıktan kurtulma, geleceğe ipotek koyan yeni bir demir kozayı örmemeye bağlıdır. Açıklığa ihtiyacımız var.

Bitirirken, bugünün bir gerçeğini son bir söz olarak vurgulamak istiyorum. Buna dayanarak gelecek üzerine bir tablo çizebiliriz. Bugün, mutlak yoksul evlerde milyonlarca çocuğun, sinirli, hırçın, problemli yetiştiği bir ülkedeyiz. Ben geleceğe o evlerden de bakmaya çalışıyorum. Siz bakmıyor musunuz? ve *Yakup Kadri* üstadın '**Sodom** ve **Gomore**'sini tekrar okumaya gidiyorum.

Politika nedir?
Politika, kaynakların yeniden bölüşümünü sağlayan karardır, eylemdir. Ve,
GÜNDEMDEKİ PLATFORM POLİTİKTİR

"...dogmacı kişi, bir varsayımı, olguları açıklayabildiği sürece elde tutacağına, varsayımına uygun olgular ister."

"Eğer yasanın hesaba katmamış olduğu bir takım yeni olgular ortaya çıkarsa, bu durumda değiştirilmesi gereken şey olgular değil, yasadır." Aragon*

İki hipotez:

1- Politik İlişkilerle Üretim İlişkilerinin Çakışabilirliği

2- Kültürün Otonomisi

Türkiye'de politik düşünce ve eylem boyutlarını görebilmek ve değerlendirebilmek üzere politik platformu belirlemeliyiz; öncelik buradadır bana göre.

Bugün içinden geçmişe, bir dereceye kadar da geleceğe bakabiliriz. Burada araştırıcının yaklaşımı dünden bugüne süregelmiş benzerliği eğer varsa farkı, izole etmek ve böylece tanımlamak olabilir. Dünden bugüne süregelen ilişkiler yapı birliğini, fark ise ayrılığını gösterir. Fark yaratmayan sürekli bütüncül uyarlılık, ölümcül niteliktedir. Dün'e ait ilişkiler bugünü, sınırlayarak,

* **Çağımızın Sanatı**, Gerçek Yayınevi.

koşullayarak belirlemişse bir yandan da süregelmiştir de. Bununla beraber bugün, dünden belli değildir, yarının bugünden belli olmadığı gibi*. Burada iki süreci birbirinden ayırmalıyız. Şöyle ki: Dünkü insanların bugünü, bugünkülerin yarını ilmi olarak bilemezliklerine karşın biz, bugüne gelmiş verilerle geriye bakarak ilmi bilgi kurabiliriz. Yarınkilerin de, bugün ve dünler için yapabilecekleri gibi; yalnız bunlar farklı görüşler (hipotezler) olarak; çünkü gelecekte hipotezler olacak. Öte yandan toplumda bugünden, geleceğe ait tahmin ve sezgilere ilmidir diyemeyiz; onları gerçek diye alamayız, sınamada gelişebilir ilişkiler gelecektedir çünkü; onları bütünüyle biz programlayamayız. Bugünün verileriyle programlama yarının verileriyle programlamadan çok farklı değil mi? Biyolojik tarih için olduğu kadar, toplumsal tarih için de öyle gözüküyor. Bilimsel veriler üzerine geleceğe ait çıkarsamalar (tekil ya da almaşıklar halinde) oluşturulabilir. Bunlar tahmin ya da sezgidir, onları gerçek diye kabul yanlıştır. İlmen bilinemez gelecekteki gerçeği, bugüne indirgemek galiba kimsenin haddi değil! Bununla beraber, sınıf ve gruplar kendi çıkarları, ideolojileri ile ve opinionları ile sonuç almak üzere politik platformda eylemde bulunabilirler. Sonuç önceden belli mi?

1—ÇAKIŞMA

Bu dergide daha önce verdiğim tanımları ve üretim ilişkileriyle politik ilişkilerin çakışabilirliğini tekrar ele alalım ve sonuçlarını irdeleyelim. Bu yoldan, Türkiye'de politik platformun türü ve nerede olduğu belirlenebilecektir. Üretim ilişkileriyle üretimde sınıflararası hakimiyet ilişkileri belirir denilir. Bu başlıca üretim aracı ya da gücü etrafında oluşur. Hakimiyete göre ürün *bölüştürülür.* Çoklukla "artık" hakim sınıflara gider. Bunun için üretim ve hakimiyetin somut kriterlerini, örnek olarak kapitalist piyasa sisteminde verelim. Kapitalist firma kârını belirleyebilmek ve birikimi arttırmak için üretimde hangi emtiayı, hangi metodla ve ne miktarda üreteceğini kararlaştırabilme iktidarında olmak ister.

* Rastlantısal (Random) unsur ile stoechastic nitelikte süreçte sınırlayıcılık üstünde fark yaratır.

Gerçekten de Amerika'da işverenlerin, işçi sendikalarına, bu iktidardan hiç bir tavize razı olmadıklarını biliyoruz. Ayrıca ekonomik iktidarı, politik iktidarla bölüşmezler; onların yukarda sayılan kararlara karışmalarını istemezler. Üretimdeki bu hakimiyeti Batılılar *hür girişimin* asli koşulu sayarlar. Pek açıktır ki, üretimdeki hakimiyet politik ve hukuksal ilişkilerle çelişmesin istenir. Bütünlük buradan, ideolojileri buradan kaynaklanır. Böyle bir sistemde bölüştürme nasıl olabilir? Piyasada belirlenen fiyatlara göre mi? Kısmen evet, kısmen hayır. Bu tür toplumda birey ve sınıfların geliri bir yandan önceden belirlenmiş verili üretim araçları miktar ve niteliğine, diğer yandan da piyasada belirlenen fiyatlara göre olacağı kabul edilir. Üretim araçlarının önceden bölüşümü sorunu, politik düzeyin sorunudur. Politikanın genel tanımı da burada karşımıza çıkar. Başlangıçta sivil toplumda (burada piyasa) yer aldığı halde, piyasa sistemi içinde, birikiminin artabilmesi için başka güçlerin birikim sürecini engellememesi zorunludur. Sermayeye sınırsız bir birikim ortamı sağlanmalıdır. Kapitalizm'de *kapital açısından* bunun adı liberalizmdir. Bu nedenle sanayi devriminde sermaye ilişkileri politik ilişkilere girip iktidara önce ortak olmak istemişti; oldu da. Nedir bununla sağlayacağı politik platform? Başlıca kaynağın kendisinde birikimi ve bu yoldan kaynakların yeniden bölüşümünü sağlamak. Nedir politika? Politika, *kaynakların yeniden bölüşümünü sağlayan karar ve eylem.* Platform bunların oluştuğu süreç. *Kaynaklar*, ister savaş ya da istila ile, isterse piyasa sisteminde kapitalist birikimi engellememesi ile devamlı yeniden bölüşülür. Genel olarak iki yanlı görünümü var politikanın; a) var olan kaynak bölüşümünü sürdürerek artırmak, b) değiştirmek. Bunların ikisi birlikte *sürdürme ve değiştirme* çelişkili bütündür. İkisi arasındaki ilişkilerin yoğunluk ve dinamizmi aradaki çelişkilerin derecesini yansıtır. Milyonlarca yıl örgütlü avcı topluluklarında kaynakların (gıda, alet-silah, elbise, soy-sop üretimi için kadınlar) yeniden bölüşümü düzeyidir politika. Bu genel tanımın altında, tarihi-kültürel alt kategorileri var politikanın. Batı tarihinde site devletten beri gelişen politik ilişki ve kavramlar, Doğu'da yoktur. Benim sorunum da bu farktan kaynaklanıyor.

Eğer kapitalist piyasa sisteminin hesap sistemi içinde: Neyin üretileceği, nasıl üretileceği ve ne miktarda üretileceği firmalar tarafından kararlanıyorsa, ve buna bağlı olarak fiyatlar piyasa hesap sisteminde kararlanıyorsa, politik ilişkilerle, üretime ait ilişkiler ayrışmış sayılır; aralarında dolaylı bağlama rağmen. Yok eğer yukarki kararlar doğrudan politik platformda alınıyorsa yani ikisi çakışıyorsa (üstüste geliyorsa) çeşitli sonuçları birden gözleriz. a) Sözde piyasada (çarşıda) hesap sistemi yoktur ya da çok sınırlıdır. b) Sürekli rant dağıtan yeniden bölüşüm vardır. İş burada kalmamaktadır, karşıt (Feedback) lerle başka boyutlara ulaşır. c) Çakışma ile uyumlu düşünce sistemi, ideoloji ve insan tipi belirir. Benim bürokrasi dediğim, bunların çakışmasının zamanla oluşturduğu sistemdir; daha önceki yazımda da tanımladığım gibi. Çakışmanın bana göre bir anlamı iki ilişkinin gerçekte tek düzeye indirgenmesidir. 18. yy. da Batı'da klasik sivil toplum tartışmasında iktidar bölüşümü arka planda verilidir. (Ki bu Batı'da siteden beri hep vardı, bana göre) Tartışmada önce ekonomik düzey-politik düzey ayrılığına dayanan sivil toplum-politik toplum, sonra da sivil toplumda yer alanların politik toplumda da yer alışıyla özdeşleşmesi*; hatırlatayım iki düzey ayrışıktır bu özdeşleştirmeye rağmen. Batı literatüründe politik düzey üst yapıda, üretim ilişkileriyle *onunla örgütlü* üretim güçleri alt yapıda yer alır. Sebebi yukarda açıklandığı gibi ayrışıklığa v hakimiyete dayanır. Peki iki düzeyde çakışma olursa ne diyeceğiz? Politika alt yapı mıdır yoksa üst yapı mı ya da tersi? Çakışma varsa politika alt yapıdır ya da politik üretimli tek düzey.

Oysa bir tür hesap sistemi olarak piyasa sistemini çeşitli seviyelerde iş-bölümü içinde onunla gelişen finans sistemi vardır ki, bunun bir yanında para piyasası ve bankacılık, öteki yanında sistemin kalbi durumunda olan sermaye piyasası yer alır; hassas hesaplaşmanın özetlenme ve yön belirleme yeridir bu piyasa. Doğu toplumlarında geçmişte Batı anlamında piyasa sistemi ve onun sermaye piyasası hemen de hiç olmamıştır. (Batı kolonileri ve etki çevreleri

* Batıda sivil toplumun doğuşu (genesis)nu açıklamanın yeri burası değil.

dışında). Politik kurumlar olmadığı gibi. Doğuda ister nomadik* ister büyük nehir yatakları çevresinde gelişmiş yerleşik (eski dünya uygarlıkları) toplumlarda, politik düzey merkezi-hiyerarşik biçimlerde örgütlenmiştir; ayrışık (segmanter) üniteler geçici eğilimdir, sistemleşmemiştir hiç. (Bunun sebeplerini açıklamanın yeri burası değil). Fakat hemen belirteyim ki, bütüncül merkezi politik yapı ile piyasa sisteminin gelişmemesi yakın bağlantı içindedir. *İdeolojiler,* eğitim sistemi bu bağlamda olup genellikle topyekün (total), holistik niteliktedirler. Merkezi hiyerarşik mekanizmanın gelişmesi ile yukarda tanımladığım anlamda bürokrasi, iki öne çıkan belirgin karakter kazanır. a) Sistem insansız (inhuman) laşır, insan duyu ve davranışlarından soyunmuştur. Ofis ya da makam vardır, bürokraside hizmet insana ya da halka değil makama, ofisedir, bizdeki deyimiyle "*devlete hizmet*"tir. Ve bununla insancıl girişkenlik (inisiyatif) ve sorumluluk kalkar, Batı anlamında girişime karşıt bir davranış belirir. b) *İnsansızlık*'la bağlamlı diğer karakter bir tür kültür olarak bürokrasinin *otonomi kazanması*. Burada sivil toplum ilişkileri aramayınız. Bizde devlet halkın dışında otonom değil mi hâlâ! Resmen öyle sayılmıyor mu? Bu bağlamda nomadik originden miras "Ordu Millet" deyimini de hatırlayalım.

Tekrar hatırlatayım ki, bende bürokrasi salt merkezi hiyerarşik sistemi değil, iki düzeyin çalışmasıyla beliren sistemdir. Bunun insansız, otonom karakteri bunda yer alan kişilerin inisiyatifini tamamen yok etmezse de sınırlar anti-birey eğilimdir bu. Burada karşılaştırmalı bir örnek vereceğim: Batı'da 14.yy'da önemi büyük bir tarım devrimi oldu. Nedir olan? Kısaca nadasın kalkması, toprakların üçlü, dörtlü, hatta beşli dilimlere, ayrıştırılarak çeşitli ürünler arasında devamlı rotasyonun sağlanmasıdır bu devrim; sonuç büyük ürün artışıdır. Bu ise mübadele için "fazla" nın yaratılmasıdır**.

Osmanlı Devleti'ne baktığımızda, gerek tımarlı sistem ve gerekse

* Nomadic toplumlarda işbölümü tarzı esir kullanmayla bağdaşmaz; bu sebeple bu nomadic originli toplumlarda Batı'daki anlamda esaret kurumu oluşmamıştır.
** Üniversitede derslerimde bunu çok sık vurgularım. Oysa nadasa karşı tutum son yıllarda ortaya çıktı! Arada 6 yy var.

ondan sonraki malikane sistemi inisiyatif vermekten uzaktı, üretimin nev'ini, metodunu değiştirmek mümkün değildi. Bunlar ve fiyatlar emirle politik hiyerarşinin içinde belirlenmişti; piyasa sistemine karşıt mekanizmalar. " *24 Ocak kararları ile piyasa sistemine geçiyoruz*" sloganı önemli bir gerçeği yansıtmıyor mu? Cumhuriyet'te de ekonomik kararların, fiyatlar dahil büyük ölçüde politik düzeyde kararlandığı doğru değil mi? Bu ilişkilere iktisat politikası değil, doğrudan politika demek yeğdir*.

Soyut anlatımda çakışmanın ve ayrışıklığın varlığına karşın pratikte çatışma ağırlıklı, ayrışık ağırlıklı haller olabilir.

2— KÜLTÜRÜN OTONOMİSİ

Geniş anlamda kültür, çeşitli bilgi birikimini massetmiştir; teknik, ideolojik, sanatsal ve ilmi bilgilerde birikimdir bu. *Politik Miras*, hukuki, ideolojik mirasla içiçedir, verili teknik seviyelerde üretimde hakimiyet ilişkilerinin *örgütlenme tarzı* oluşur. Bu örgütlenme tarzının belirlenmesi politik-hukuksal mirasla bağlamlıdır. Konumuz açısından politik miras yanında çok önemli bir miras daha vardır. *Epistemolojik* miras diyorum buna. Kısaca, nasıl öğrenip nasıl düşündüğümüze ve nasıl karar verdiğimize bakınca (ki epistemolojinin konusu budur) bu tür mirası açıkça görürüz.

İbni Rüşd'den itibaren İslam'da felsefe durdu mu durmadı mı? Ve 15. yy'dan itibaren felsefe yasaklandı, bu yasaklanmadı mı? Yani akli gerçeklerle uğraşma, üretme bağı koptu mu, kopmadı mı?** Cumhuriyet'te de belli dönemler dışında da bu sürdü mü sürmedi mi? kısaca bu ülkede yukarısı düşünür bilir, aşağısı karışmaz! Aşağısını düşündürmeyen bir eğitim sistemi (üniversiteler dahil) yukarısını da düşündürmez. Sürekli gözlenegelen bir olgu değil mi bu? Yukarının, varsa ideolojisi öğrenilmeli rehber olmalı! Bürokratik ideoloji resmen bu; insanı insanlıktan soyunduran insana değil, makama hizmet ettirir. Bürokratik iktidarların gelişimi

* Anlattığım anlamda bürokrasinin origininden beri geçen, değil yy.'lar binlerce yıldır. Bunun *genetic nüfus haznesine* katkısı olup olmadığı ayrı bir sorudur. Lamarcgil yanılgıya girmeden.

** Akli gerçek koşuldur onsuz olunmaz, kavramsal düşünme sürecinde akıl gelişir, ama yetmez, onların testinin gerekliliği sonraki sorundur. Aklın sınırları şimdilerde bir sorun.

ile soyut düşüncenin sınırlanması arasındaki güçlü bağı inkar edebilir miyiz? Epistemolojik mirası, politik miras içinde yerine korsak ilginç bir görüntü karşımıza çıkar; politikada nasıl öğrendiğimiz, düşündüğümüz (?) ve nasıl karar verdiğimiz de açıklığa kavuşur. İsterseniz buna politik epistemolojimiz diyelim. Bu miras içinde doğan nesiller, öğrendiklerine eleştirisel bir yaklaşım içinde olamazlar. Belki öğrenmeye acıkmışlıklarından her öğrendiklerinde var olan gerçeği evrensel sanma eğilimindedirler; inanılır öğrenilene militan gibi. Bana göre bu sorun ele, alınan teori ya da formülün yanlışlığı ya da bunlar için aranan materyalin doğmatik seçiminden önce gelir. Bizde bir yanlışlık vardır; şöyle de diyebilirim, bizde eleştirisel düşünceyi beceremememek doğmatizmin bir ön koşulu değil midir? Ki mirastır o!

Batı'nın kültür mirası içinde politik ve hukuki mirasını doğru anlamaya çalışalım. Daha önce de değinmiştim. Batı kültür ürünü olarak iktidarlar, köleci toplumlardan bugüne kadar hep bölünmüştür. Ülke iktidarı bu bölünmüşlük dengesini yansıtır. Site devletin agorasından Roma curiası, senatosu, parlamentolar, otonom şehir meclisleri ve bunun gibi kurumlarla bu yansır.

Bunların Batı'da gelişimi grupların, sınıfların mücadelesi içindedir elbette. Roma Hukuku Greklerden kaynaklanıp Roma'da sınıf mücadeleleri içinde kurulunca, kölelikten Orta Çağ'a (Common Law) modern denen çağlara kadar gelmiş ve hâlâ yaşamaktadır. Politik kurumlar, kamu hukuku, Roma özel hukuku üzerine kuruludur. Özdeki model (pattern) embriyolojik olarak hep süregelmiştir. Farklılaşma, gelişme ve dönüşmelerle oluşmuştur. Öz ilişki form olarak da süreklidir; politik iktidarın bölünmüşlüğü gibi. Bu hukuk insanlar tarafından yapılmış bir hukuktur. Süregelen, yaşayan ilişkiler, bir kültür birikimidir de demiştim. Bunda asli bir özellik, onların zamanla kazandığı otonomidir; yani beliriş sebepleri ortadan kalksa da onlar yaşayagelir, alışılır, kabul edilir, sembolleşir. Yarının ihtiyaçlarında veri alınır. Ama ideolojiler bu tür mirası kendi bütünlüğü için kullanır. *Otonom miras, üretim ilişkileri ve güçlerinin örgütlenme tarzında da yansır.* Benim iddiam budur. Batı'nın özgün karakteri, kimliği bu otonom kültür kurumları ile

insanların onlarla bağlamlarında belirir. Sivil toplumun gelişim biçimi bu otonomilerle belirir. Kapitalizm onun bir tür ürünüdür. Ona katkıdır; ama Batı demek daha somut deyişle Avrupa demek kapitalist ilişkiler demek değildir. Bu tür ilişkiler de değişebilir. Avrupa mirası değişimlerle sürer; eskinin yeni bağlamı. Mirası topyekün reddeden (?) soyut düşüncede bir uygulama, Avrupa'ya kimliğini yitirtir.

Şimdi yol ayrımını belirleyen iki soruya geliyorum. Birinci soru: Kültür mirasında otonomiyi kabul ediyor musunuz, etmiyor musunuz? İkinci soru: Batı'ya özgü politik ve hukuki miras ile üstyapının altyapıyla bağlam tarzlarını, geçmişte, Doğu dünyasında bu arada İslam dünyasında bulabiliyor musunuz? Neden? Nasıl üstyapılardır ki bir dünyada varolagelmiş diğerinde yoktur, nasıl altyapılardır ki bu derece büyük farklarla örgütlenmiş.

Bu soruları sormadığımızda, kapitalizmin neden Asya yerine Avrupa'da çıktığını açıklayamayız. Batı'ya has feodaliteyi anlayamayız. Bu soruları ciddi olarak sormadan "sol burjuvazinin alanında", "sivil toplum burjuvazi tarafından da istenir" (acaba?), "sınıf mücadelesi nerede", "kapitalizmle tamamlaşan sol" gibi yaftalar ortaya çıkar. Başka tür politik kültür mirası içinde, kapitalist benzeri ilişkilere girmek insanı burjuva yapmaz. Burjuva Avrupalı'dır, onun bir kategorisidir, yani Avrupa mirası+kapitalisttir.

Gündemdeki platform politiktir, yani kaynakların bir yeniden bölüşümü sürecidir. İnsansız çakışmanın çözümü ile başlar bu süreç, libere etmek budur, yoksa kapitalist sınırsız birikim için lessez-faire değildir. Bunda anlaşma ile *demokratik misak* yapılır. Bununla toplum ve devlet yeniden kurulur, bürokratik insansız özünden arındırılır; bu bütün halkın gündemine getirilebileceği gibi kaynakların bugünkü tarzda bölüşümünü değiştirmek üzere çalışan sınıfların politik platforma getirilebilir. Onların nesnel ve öznel koşullarında bizim tarihi mirasımız vardır.

16-31 Ekim 1984/ **Yeni Gündem**

Hitler ne kadar sosyalist idiyse Özal da o kadar liberaldir

BAŞBAKAN PARAYI ANLADI MI?

I

Artık klasikleşen paracı görüşün, gelişmiş Batı dünyasına has tarihi-ekonomik yapı içinde oluştuğu unutulmamalıdır. Şu varsayımlara bir bakalım. Birer değişken olarak para miktarı ile faiz haddinin diğer ekonomik değişkenlerle (fiyatlar, milli gelir, üretim vb.) bağlantısı için denilir ki, para miktarı ile bu değişkenler arasındaki bağ, faiz haddi ile olandan daha güçlüdür, yani para miktarı ile iktisadi değişkenler arasındaki ilişki öne alınır. Para miktarı fiyatların sürekli yükseldiği (enflasyon) hallerde azaltılırsa, azalan paranın ekonomide daha akılcı kullanılabileceği varsayılır. Ama bu da belli bir işbölümü seviyesinde para, sermaye ve emtia piyasalarına, birbiriyle bağlantılarına, piyasalarda akışkanlık ve fiyatların değişebilirliğine (esnekliğine) dayanır. Ancak bu bağlantılar içindedir ki, para piyasası esas olarak bankalar sistemi içindedir ve bankaların ekonominin bütünüyle sıkı bağlanışı normaldir. Bu sebeple, bankalar sisteminin konsolide bilânçolarıyla para arzı hesabı yapılabilir. Genellikle ders kitaplarındaki tanım ve hesap buna dayanır. Söz konusu bağlar eksik, kopuk ise para arzı için ciddi bir hesaplama sorunu vardır. Batı'da sermaye piyasasının yeri ise bankalar sistemi değil, menkul değerler borsasıdır (hisse senedi ve ikincil olarak da tahvillerin alınıp satıldığı borsa) ki bizde ölü doğdu dediğim piyasadır bu. İki piyasa işbölümü, ile ayrışıktır, fakat yapılan işlemlerle bağlıdırlar da. Sermaye piyasası özellikle ekonomide alternatif kaynak kullanım alanlarının etkinliğini belirtir ve bunun için, hesaplaşmaların yapıldığı, yanılgıların cezalandırıldığı, temel piyasadır; genel piyasa sisteminin kalbi orada atar; belli seviyede rekabetin asıl yeridir de orası.

Diğer bir varsayım, *doğal işsizlik* seviyesi kabulüdür. Keynesçilikte analiz bir *tüm kullanım* seviyesi kavramı etrafında yapılırken, burada *doğal işsizlik* seviyesi sanki mihver olmaktadır. Buna bizim koşullarımız altında *modern tunç kanunu* da diyebiliriz. Bu kabullerden sonra para kavramına yaklaşalım. Paranın ne olduğu belli olmadan Türkiye'deki sıkı para politikası deyimini anlayamayız, değerlendiremeyiz.

PARAYA AİT İLİŞKİLER VE BİR ANI

1959-60 ders yılı, Londra'da L.S.E,'de Profesör Lionel Robins'in iktisat semineri; hasb-el kader ben de oradayım. Chicago ekolü belirmiş; İngiliz politika sahnesinde o günlerde enflasyon tartışılıyor; enflasyonun içerden mi, yoksa dışardan mı kaynaklandığı üzerine iddialar var. Bu seminerlerden birinde bir ara, para kavramına ait iki ilişkiye göre para arzının boyutları konu oldu. Söz konusu parasal ilişkiler *tamamlama* ve *ikame* ilişkileriydi. Kısaca, piyasaya paranın çıkışında, çıkışı *tamamlayıcı* araçlar nelerdi ve neler onun yerini alarak onu *ikame* edebilirdi (kısmen ya da tamamen)? Bu ikinci halde para miktarıyla ilgili yeni unsurlar beliriyordu elbette. Böylece para arzı kavramının boyutlarına açıklık geliyordu. Bu arada Thomas Tooke'un sözü geçti. O günkü seminerden sonra kütüphaneye indim. Tooke'un kitabını aldım. Gördüm ki para analizi, değinilen iki ilişkiyle başlıyor. Gerçekten de iki kavrama dayanmadan somut olarak para arzı kavramını ve miktarını belirlemek nasıl olabilirdi ki? Tooke 19. Yüzyıl başlarında İngiliz sanayi devrimi içinde yaşamış bir iktisatçı (Ricardo, Malthus gibi). Benim bu seminerden aldığım dersi çağdaş koşullara örnek ile uygularsak; piyasaya banknotların çıkışında, diyelim ki reeskont sürecinde, onu tamamlayan değerli kağıtlar (senetler, bonolar gibi), yine para olarak vadesiz mevduatın dolanımını sağlayacak çekler vb. gibi araçlar tamamlayıcıdırlar. Sorun bunların dönüşerek para işlevi görmesi halindedir. Bu nasıl olabilir? Para iktisadi değişken olarak sistemin içindedir, yoksa sisteme dıştan verili bağımsız değişken değildir. Burada *"gerçek para"-"fazla para"* ayrımı çıkıyor karşımıza. Gerçek para, üretim ve üretilenin

mübadelesinde rasyonel bir işlev ile doğar, çoğalır, azalır. İşte buna dayanmayan fazla paradır. Üretim ve mübadele için yeterli para yoksa, fiyatların düşmesinden önce (belki onun yanında) *ekonomi kendisi para ya da kredi yaratır.* Bunun a) Bankalar sistemini zorlayarak, b) *Bankalar sistemi dışında* olmak üzere iki yolu vardır. Türkiye'nin kendi koşullarına has sözde piyasa sistemi içinde bunun renkli örneklerine aşağıda değineceğim. Tekrar ediyorum, para üretimin fonksiyonudur, ekonomi içinde bağımlı değişkendir, sterilize edilemez; özellikle uzun dönemde. Piyasalarda etkinlik ve seyyaliyet yetersizse, üretim için gerekli para akışmıyorsa, üretim, giderek yatırım hızı azalabilir. Henüz paranın tanımına girmedim.

PARANIN TANIMI VE HÂKİMİYET İLİŞKİSİ OLARAK PARA

Bizde para, ders kitaplarında, genellikle neo-klasiklerden aktarılarak mübadele aracı diye tanımlanır. Keynesci öğretiye rağmen bu tanım değişmemiştir. Malın mal ile mübadelesi (takas) aşamasından, paranın tarihî bir kurum olarak belirmesiyle çıkıldığında, emtia mübadelesinde araya paranın araç olarak girmesi, paranın asıl işlevi gibi öne alınır. Gerçekten de para araç olarak mübadelede hesap yapma, değerlendirme kolaylığı sağlar. Bu işlevde paranın yararlı, objektif bir araç görüntüsü vardır. Evet, bu doğrudur; ama kısmî ve eksiktir. Paranın bu görünümü gerisinde, onun her türlü mal ve değerler üzerinde bir hâkimiyet ilişkisini temsil eden yanı vardır. Bu ilişki, her tür emtia bu arada emek gücü üzerinde hak iddia edebilmeyi daha doğrusu onlara kumanda edebilmeyi temsil eder. Bundan zorunlu olarak daha *çok para birikimi* gözetilir, amaçlanır. Bu açıdan enflasyonla mücadelede, paranın kimlerin elinde biriktiğinin anlaşılmasında yarar vardır. Birikim sistemin motorudur, yani zorunludur, ama ne tür bir birikimdir bu? *Enflasyon aynı zamanda rant avcılığı rejimidir.* Paraya sahip olan *kişi açısından* para, sermaye ilişkisidir; ama onu ne yolda kullanacağı ayrıca üzerinde durulmaya değer. Burada fazla paranın nerelerde olduğunun teşhisi gerekir. Büyük banka

şubelerindeki mevduatın önemli bölümünün az sayıda kimseye ait olduğunu görebilirsiniz.

Şimdi, Türkiye'de parayı ikame eden davranış ve araç türlerine bir göz atalım. Yalnız önceden bir kuralı hatırlatalım. İş aleminde işlemler (harcamalar) için talep edilen (tutulan) para (banknot ya da mevduat) miktarı, kredi kolaylıkları varsa azalır. Bu kaidedir.

Türkiye'de, dünyada emsali olmayan *protestoya bağışıklı senet dolanımı geleneği, vadeli çekler* ve bankalar sistemi dışında oluşan *kredi yolları* (vadeli satışların önemli bölümü) araçlar, ikame aracıdır. Bize has *dayanışma geleneği* piyasada ve politikada çok kötü olarak kullanılmıştır. Piyasada dayanışma ve birbirini kollama, piyasa sisteminin özü ile (hesaplaşma ve sorumluluk ile) açıkça çelişir. 1950'lerden beri protesto olan senetler sorunu vardır ve sürekli'dir. Bunların oranı çok yüksektir de, ama ciddi bir müeyyidesi yoktur; protesto kalkınca itibar geri gelir (!?). İşte bu hal bize hastır. İş aleminin genel olarak protestoyu ciddiye almaması ve bankaların da (istisna var) bunun üstüne gidememesi olağandır. Değil iskonto, reeskont işlemindeki senetler, tahsile verilen ya da verilmeyen senetler sürekli yenileme işlemine tabi tutulabilmektedir. İşte bu yoldan para gibi ödeme işlevi sürer gider. Bir bakıma sürekli kredidir bu. Ayrıca bankalar sistemini de kredi yaratmaya sürükler durur bu mekanizma.

Vadeli Çekler: Son yıllarda önemi artmıştır, bunlar bir tür para emisyonu rolü oynamaktadır (bankalar istemine girsin, girmesin). Piyasada mal alım satımı için bunların dolanımı artmaktadır. Soru şudur burada. Vadeli çek neye dayanır? Vadeli çeki çeken, varsa menkul değerlerine, vadeli mevduatına, dövizine, gelecekte ülke içi ve dışından beklentilerine, gelecek ürünlerine, hatta eline geçen başkalarınca çekilmiş vadeli çeklere vs. dayanabilir. Ayrıca bunların vadelerinde yenilenmesi ya da yeni bir çözümünü bulmak dayanışma içinde zor değildir, ülkemizde.

Öte yandan tekelci pratiğindeki sanayiin satışlarında 15-20 aylık vadeli satışların varlığı (bazı gazetelerin de şimdilerde bu emtianın sanki bayileridir) ve çoğunun bankalar sisteminin dışında oluşması

kredi ya da ödeme aracı yaratılması, paranın ikamesi işlemlerindendir. Sıkı para politikası ile uzun vadeli satışlar, yani daha az para talebi ile daha çok ödemelerin yapılabilirliği öylesine çelişir ki. Burada dolanım sorunlarına ayrıca girmiyorum. Bu koşullarda Batı'da yapıldığı gibi bankalar sisteminin konsolide bilânçolarına dayanarak para arzı hesabı yapamazsınız. Yani Merkez Bankası banknotu ya da kredisiyle vadesiz mevduatlara dayanarak arz hesabı yetersiz kalır. Para arzı olarak bu bilânçolarda uluslararası rezervler ile bilânçodaki yurt içi krediler toplamını arz olarak alamazsınız, yetmez, Kısaca, IMF reçetelerine genellikle uymayan fakat ekonominin yarattığı kendine has para ya krediler vardır, bankalar sistemini aşar bu. Bu derginin üçüncü sayısında benimle yapılan röportajda para arzı ile para tabanı arasında gayet gevşek olan bağa değinmiş, bunu IMF'in de anlaması zordur demiştim. İşbölümü eksikliği, piyasalar bağlantısının gelişmemişliği ya da kopukluğunda Merkez Bankası kredileri ve mevduat karşılık oranları ile oynamakla sıkı para politikası uygulanamaz. Hatta bu araçlar da yeterince kullanılamaz. Nitekim, hükümetin iddialarının aksi gerçek Türkiye'de. Biri yerli diğeri yabancıya ait olmak üzere aşağıdaki iki iddiaya bakınız: Önemli bir holdingin (Ercan Holding'in) başında bulunan ve kendisini iktisatçı olarak tanıtan kimsenin, **Tercüman** Gazetesi'nde (15 Aralık 1984) yapılan bir söyleşide söylediklerine; "*Türkiye'de sıkı para politikası var diyemem. Sıkı para politikası olsaydı enflasyon olmazdı*" Sonra da nezaket ve bağlılıkla "*Ben makro seviyede hükümetin politikası ile yüzde yüz hemfikirim*" diyebiliyor. Çok uluslu bir firmanın Türkiye temsilcisi olan Holding Başkanı daha sonra önemli olarak bakınız neler de söylüyor: "*Otomotiv sanayiinde ithalat devam etmeli, yoksa biz sömürücü oluruz*" Yani geçmişte otomotiv sanayii sömürücü idi demek ki; çok ulusluların gümrük duvarlarını, yerli temsilcilerle aşmasıyla (klâsik mekanizmadır) bu sömürü biter mi? Aşırı gümrük vergileri ayrıca fon uygulamaları ile korunan iç üretim, sömürücü niteliğini yitirir mi? İşte bunun adı serbestidir Başbakan'ın literatüründe. Belki sadece bir üst taban koyar bu sömürüye.

Para politikası üzerine şimdi de bir yabancının görüşüne bakalım: 10 Ekim 1984 tarihli **Cumhuriyet** Gazetesi'nde OECD Konsorsiyum Başkanı Dr. R. Gebert ile para politikamız üzerine bir söyleşi vardı. *Daha çok işsize alışılmasını* sağlık veren bu Başkan da ilginç şeyler söylüyor:

> "*Ülkenizde sıkı para politikası yeterince uygulanıyor. Ancak ortada para yerine dolaşan çekler, senetler ve diğer kâğıt parçaları vardır ki, dünyanın başka bir yerinde bunlara rastlayamazsınız. Ayrıca menkul kıymetler borsası gibi piyasadaki parayı anında çekecek kuruluşlarınız yok.*"

Bu başkanın doğru teşhisi yanında yabancılara has çelişkileri de ortada değil mi? Para yerine ikame edilen çekler, senetler ve diğer kâğıt parçalarının teşhisi ve bunların dünyanın başka yerinde bulunmadığı doğrudur; doğrudur da, öyleyse, yeterince sıkı para politikası uygulanıyor demenin mantığı ne oluyor ki? Nasıl bir sıkı ve yeterli para politikasıdır ki, para yerine ikame edilen bu kâğıtları dikkate almıyor, daha doğrusu alamıyor? Uluslararası kuruluşların para politikası düzeyi anlayışıdır sergilenen, öyleyse bizdeki para politikası: a) ya gerçek bir para politikası değildir, eksiktir; b) ya da gözettiği amaçlar için yetersizdir, parasal olmayan araçlara gereksinim vardır. Burada *parayı zorlayan* etkenlerin rolünü anlamak gerek. Para politikası, Batı ekonomilerinin gelişim düzeyleri ve onlara has kurumlarıyla anlamını bulur demiştim. Bu düzey ve kurumlar yoksa politikanın kapsamı değişir. Yoksa salt bankalar sistemine ait kredi yolları ile parasal değişkenlerle bir yandan da sürekli devalüasyonlarla enflasyonu gerçekten çözme olanağı yoktur. Enflasyona karşı para politikası gerçekçi para politikası değilse, eksiği giderilebilir mi? Yukarıda değindiğim para ikame eden araçlara karşı bir uygulama büyük ölçüde ANAP hükümetinin gücü dışındadır. Bu arada hele aşırı korunan tekel pratiğindeki sanayiinin (reklâm rekabeti sadece fiyatları arttırır) uzun dönemli kredili satışlarını durdurmak kimin haddine. OECD Konsorsiyum Başkanı'nın daha fazla işsize alışılması önerisi doğal işsizlik kavramı içinde yerini bulur. Yani bizim için Tunç Kanunu. Parayı ikame eden araçlarla uğraşmaya hükümetin gücü yetmezse de bu

soruna mutlak el atılması gerekir; ama iş burada bitmiyor, sorun paranın anlaşılması ve enflasyonun çözümü için salt parasal olmayan ve *parayı zorlayan* mekanizmalara, bağlantılara dikkat gerekiyor. Görünüm o ki, bu açı daha önemlidir. Burada bir görüşü anımsayarak altını çizelim; şöyle ki, Merkez Bankası kredileriyle fiyat-lar arasında bir korelasyon bulunması bize sebep-sonuç diye bir ilişkisi türü veren korelasyon değildir; *birlikteliği* gösterebilir. Şimdi geliyoruz *parayı zorlayan* mekanizmalara, ekonomideki dar *boğazlar sarmalına* ancak bundan sonradır ki paranın koşullarına yaklaşabiliriz.

Yapısal dar boğazlar sarmalı, toplumsal hastalıklar ve çakışma tezi

Önce, toplumsal hayatımızdaki temel sorunların kaynağı diye kabul ettiğim *çakışma tezimizi* yeniden özetleyelim: Türkiye'de çağdaş seviyede var olma sorununun boyutları nerelerdedir? Şöyle sorabilirdik değişme. Çağdaş bir toplum oluşturmaya engel nereden kaynaklanıyordu? Bu, toplum yapımızın *derin temelinde*'ki *ana etken*, politik ilişkilerle, üretim ilişkilerinin *üst üste gelmesi* yani *çakışmasından* kaynaklanır. Bu çakışmaya dayanan sistemik bütünü *bürokrasi* diye tanımlamıştım. Önceki yazılarımı okuyanlar bunu anımsayacak. Bu çakışma, toplumda her seviyede gerçekçi hesap yapma, hesap sorma, en önemlisi akılcı düşünme mekanizmalarına aykırıdır. Gelişen koşullarda, bu, duyarsızlık, sorumsuzluk biçiminde karakterleşmiştir; anti-demokratik süreçleri içerir; hatta yeni düşünce yeni güç, yeni toplum oluşturmaya karşı çıkar. Bunun ekonomik açıdan büyük zaafiyeti, sözde piyasa denilen sistem ile (hesapsızlığı, etkinsizliği nedeniyle) çeşitli rantları yaratmasıdır. İşte bu rantlar sömürüden başka bir şey değildir. Toprak rantlarını bunlara kattığımızda Türkiye'de son on beş yirmi yılda emsali görülmemiş bir biçimde katlanarak biriken kişisel zenginlikleri anlamak kolaylaşır. Söz konusu rantları hiçbir ciddi iktisatçı savunamaz, bunlar sömürü değildir diyemez. Sorun şüphesiz kişisel değildir. Dertlerin kaynağı olan, tanımladığım anlamda *bürokrasi* Türkiye'de çözüm sürecine girmeden ne *piyasa sistemi*, ne *etkin bir ekonomi*, ne de *piyasa sisteminin*

yetersizliği anlaşılır; ne de *demokrasi* olabilir; ne etkin bir bütçe. Basın dahi bu çakışmanın bir bakıma karambolü içinde yerini almıştır. Bana göre, politik tarihi miras dediğim çakışmayı çözmektedir esas çözüm. *Sivil topluma* geçiş bu çözümle olabilir. Çözümlemeye karar DEMOKRATİK MİSAKTIR: Halkın ve partilerinin, dıştan ve yukardan yönetimi reddetmesidir. ANAP iktidarı bazı sözlerine, kısmî açıdan bazı doğrularına rağmen gerçekten liberal bir davranışla, bu çakışmayı çözmek, yardımcı olmak yerine, tam merkeziyetçi ağırlığı ile, çözüme karşı direnmektedir. Şimdi geliyoruz çakışmanın gündeş sonuçları olarak ekonomideki dar boğazlara ve hastalıklara.

Sorunlarımızın anlaşılabilirliği, onları kapsamlı bir sarmal içinde görebilmeyi gerektiriyor. Böyle kapsamlı bir bakış olmadığında toplumda bir sınıfın, bir grubun işlerinin yolunda olması, sanki bütün ülkenin işlerinin yolunda olduğu görüntüsünü verebilir. Ve bu sınıf ideolojik olarak daha da ileri gidip kendi çıkarları etrafında milli birlik çağrısında bulunabilir; halen olduğu gibi.

Dar boğazların parayı zorlaması

Yapısal özelliklerimizin ekonomik ilişkilerimizde dar boğazlarda yansıdığını gözleriz. Bunları hemen sayalım; birbirine kenetli başlıca dar boğazlar şunlardır:

a) 26 Milyar dolar civarındaki borç ve faizler (artış eğilimli) sürekli milli gelir erozyonu.

b) Sürekli ödemeler bilançosu açıkları (genel eğilim).

c) Likiditesini ya da işlerliğini yitirmiş, etkin olmayan bankalar sistemi ve onlarla yapışık firmaların, holdinglerin birlikte ekonomik ve teknolojik etkinliğe kapalı sıhhatsiz durumları.

d) Sözde piyasa sistemi yapısında sanayi için oto finansman-tekelci pratiğin kaçınılmazlığı (sürekli fiyat artışı) ve bununla bağlamlı olarak ücret gelirlerinin toplumsal minimum seviyede tutulma zorunluluğu (Tunç Kanunu); hatta ellerinden geldiği için bir süreden beri gözlendiği gibi, bu minimum seviyesinde, altına itme gücü (sürekli fakirleşme).

e) Sürekli bütçe açıkları.

Bu dar boğazlar birbirine kenetli kıskaçlardır; her biri diğerinin hem sebebi, hem de sonucudur. Kısaca, onlar birbirini karşılıklı olarak besleyen (feedback) bir sarmal süreç içendedirler. Türkiye'de 1984 yılı enflasyonunu (D.İ.E. % 56) bu normal süreçten ayıramazsınız. Yani meseleyi salt para miktarıyla oynayarak çözemezsiniz. Öyle ki, parasal değişkene (bu sarmal içinde) yeterince hakim olamazsınız. Sarmal, parayı ve enflasyonu zorlar. Bu sarmalı kabul edip etmemekte hür değilsiniz; yani bunları gerçek çözümde birbirinden ayıramazsınız. Yalnız kısmî analiz için birbirinden ayrı olarak (bağlarını izole ederek) bir inceleme yapabilirsiniz, teorik çalışmada bu yapılabilir; bu bir şeydir, kendine göre bir mantık düzeyi de vardır. Fakat yetmez bu, orada kalarak politika önerirseniz yanılırsınız. Asıl koşul, onların birbiriyle bağlantısı ile birbirini besleyişine dayanan mekanizmasının çözümüne giden mantığı bulmaktır. Politikanın sanat yönüdür bu. Oysa bu mantık dar boğazlarının her birinin kendi mantık düzeylerinden farklı ve üst düzeyde bir mantıktır. Onun için alt seviyede bir dar boğaza uygun gözüken önlem, diğerlerince bozulabilir. Hatta karşıt sonuçlar doğurabilir. Bizde gözlenen de o değil mi; enflasyondaki inat, faizlerin düşürülmezliği vb. Oysa, yabancı değerlendirmelerde çokluk olduğu gibi, holding sahiplerinin de tutumu ayırıcıdır (birçok iktisat hocasının ve gazetecilerin değerlendirmesinde bu durum vardır); yani başarı denilenlerle başarısızlıkları birbirinden ayırma eğilimidirler. Bu holding sahipleri hükümetin bir yıllık politikasını değerlendirirken, genel olarak hükümet övülmekte, fakat başarılar yanında, ayırarak bazı başarısızlıklara da değinilmektedir. Başarılar deyince ihracat artışı, kur politikası (sürekli devülasyon), ithalatın libere edilmesi (?!) (bazı gıda maddeleri ithalatı gibi). Başarısızlık alanları arasında enflasyon ve işsizlik politikası sayılmaktadır. İşte burada duralım ve düşünelim. Başarısızlık politikası başta enflasyon politikası diğer politikalarla bir bütünlük içinde değil midir? İhracat artışı (sürekli devülasyon) ile enflasyon, bütçe açıkları ve diğerlerini nasıl ayırabilirsiniz? Yoksa denizaltı ile balığı karıştırırsınız. Oysa

holding sahipleri, kendi mantık düzeyleri içinde kendi durumları ile ülkenin durumunu özdeşleştiriyorlar. Daha üst mantık düzeyine kendi kendilere çıkmaları da beklenmez onlardan. Ancak, başka grup ve sınıfların da çeşitli otonom örgüt ve partileriyle var olmaları ve bunlara ait mantık düzeyleri oluşturulması ve diğerlerine dayatması süreci ile üst düzeye çıkılabilir. Aksi, tek boyutluluktur. Ya da şimdiden toplumumuza dar gelip yırtılmaya başlamış dar ceketli *ideolojik tercih*'tir. Anayasa, toplu sözleşme ve grev gibi yasalarda düşülen tuzaklar bu tercihten kaynaklanır.

Köşeye sıkıştırılmış çalışan sınıflar ve aciz devlet sendikacılığına takılan at gözlükleri bu tercihten kaynaklanır.

Anlaşılıyor ki ANAP bu tercihin düşünülmüş bir ürünüdür; onun içinden çıkmadır: a) Sürekli borç ödeme tekrar borçlanma çemberiyle uluslararası finans sistemine bağlanma, b) tekel pratiğine (iddialar aksine) mahkumiyet; bunun dışına çıkma hükümet değişikliğine giriştir. Bu ilişkilerin rasyonelleştirilmesi, kolay sanılan yönetim tarzı *merkeziyetçi pratiktir.* Ayrıntı, sözde liberal propaganda bir yana konursa, bu bana biraz tarihi Fransız Merkantilizmi'nin kurucusu *Colbert*'i anımsatıyor, Colbert, Merkantilizm ile sanayileşme politikasını merkezi sayısız kararnamelerle yürütmek istemişti; *Adam Smith*'se sistemini kurarken, Colbertizm'in eleştirisine ağırlık verir:

Sadece anlatım kolaylığı için (yoksa karşılaştırma yersiz büyütme olur) şunu diyebilirim: Hitler ne kadar sosyalist idi ise de, *Özal* da o kadar liberaldir; keşke liberal olabilseydi!

Şimdi ihracat başarısını ve enflasyon konusu, irdeleyerek, çözüm politikası sürecinde vergi-demokrasi-devlet bağlamını görmeliyiz. Şüphesiz buradan verginin konması, uygulaması, sarf tarzı öne çıkar ve ANAP'ın konsolide etmeye çalıştığı haksız kazanç rantları teklif eden *servet vergisi.*

3-15 Ocak 1985/ **Yeni Gündem**

BAŞBAKAN PARAYI ANLAYABİLDİ Mİ?

II

Petrole üst üste %3'ün biraz altında zam yapılması eleştirildiğinde, ANAP Hükümeti'nden ilgili bakan şöyle karşılık verir: "Biz petrolcüler de sermaye birikimi yapıyoruz"

Bakan Büyükbaş

"Politika kaynakların yeniden bölüşümüdür" tarzındaki tanımı daha önceki yazılarımdan birinde vermiştim. Grupları, sınıfları ve onların partilerini, bu bölüşümü ölçüt alarak, yerlerine koyabilirsiniz. Bir politik eylem ya da parti ülke kaynaklarını bir grup ya da sınıf lehine bölüştürecek tercihini yapmıştır; bunun için zorunlu koşulları hazırlamak ya da kurmak üzere pratik içindedir; diğeri de bu bölüşümü tersine çevirmek, yeni koşulları kurmak, geliştirmek üzere yapmıştır tercihini; bir diğeri de bunları dengelemeye çalışır, vs. Gelir bölüşümü *temelde* kaynak bölüşümünün bir türevidir. Pratikte ikisini iç içe gördüğümüzde şaşırmamak gerekir. Kısaca, son kertede, politika kaynakların yeniden bölüşümüne indirgenebilir. Kaynağın (iç, dış) kapsamına göre politikanın kapsamı da daralıp genişler (savaşın da başka araçlarla yapılan bir politika türü olduğunu hatırlatalım).

İdeolojinin açık görevi, bu politikanın bütün ülke çıkarıyla özdeşleştirilmesidir ve ideolojik eylem, bunu (ideolojiyi) toplumun her kesitinde, her türlü düşünce ve eylem biçimi için kabulü *lazım gelen koşul* haline getirmek ister (Kültürün her dal ve türünde).

Ülkemizde *birikim* adı altında olgu, öncelikle gerçekte kaynakların belli sınıflara *aktarılması* bir gerekçe diye sunuluyor. Neyin mi

gerekçesi? Türkiye'nin ekonomik toplumsal sorunlarının çözümünün gerekçesi. İşte tercih buradadır. Bakan *Büyükbaş*'ın yukarıya aldığım sözü daha başlangıçta iktidarın ve onun kadar da sermayeci sınıfın seviye ve karakterinin de bir göstergesidir. Bu söz sanmıyorum dünyanın başka bir yerinde böylece söylenebilsin; hatta sermayedar sınıf bile, bunun böyle söylenmesine izin vermez; eğer tutarlı bir ideolojisi varsa böyle bir konuşmayı engeller. Bu, böylesine paldır küldür söylenebiliyorsa, öncelikle sermayeci sınıfların kültür düzeyini bize gösterir.

Şimdi konumuzu dar boğazlar sarmalı içinde belirgin bir düğümle açıklayalım. Başarı diye gösterilen ihracat ve gerçekçi kur denilen sürekli devalüasyonun gerçeğine, nasıl bir spekülasyon, konusu olduğuna yaklaşalım. İhracat, enflasyon, bütçe, faiz arasında birbirini besleyen süreçe ışık tutan bir düğümde birikim ya da *kaynak aktarma* tarzını da anlarız.

ANAP, otonom birimleri oluşturmaya karşıt düşen *merkezi karar*'larla yürütüyor işlerini. Politikaların da önce değindiğim iki amaç güdülüyor:

a) Sürekli dış borç ödeme, tekrar borç alma ve tekrar ödeme,

b) İçte sermayeci tekel pratiğine katkı. Bu doğrultuda yürümek, koşulların bir bölümünün soyutlanmasını gerektirir. ANAP soyutlaması yok saymaktan ibarettir.

Darboğazları çözmek üzere gerçekçi kur, sürekli devalüasyon yapamazsınız; çünkü darboğazlar sizi devalüasyona zorlarken, sürekli devalüasyon bizdeki haliyle darboğazları besler. Çok sayıda birbirine bağlı değişkenin oluşturduğu koşulları dikkate almaksızın sorunlarla başedemezsiniz. Süreç parayı zorlayan niteliktedir. Bilginin, "koşullu bilgi" olduğunu bilelim önce. Yoksa bilginin politika tekniği olarak kullanılmasına olanak yoktur. Özal ve mühendis ekibi, ne kullanmak istedikleri bilginin ve ne de Türkiye'nin gerçekçi koşullarını anlamış gözüküyor. Nitekim, söyledikleri ile eylemleri ve sonuçlar arasındaki bağı *onlar açısından* ben bulamadım. Tek değerlendirme ölçüm eylemleridir.

Yukarıda söylediğim düğümü somut ihraç ve ithal olgusuna

bakarak anlatalım. Burada üç kural var. Biri ihracat teşviki, ikincisi 50 milyon dolar çizgisinin üst ve altında teşvikin farklılaştırılması; üçüncüsü sürekli devalüasyon. Hemen ortada bir gerçek var: 50 milyon doların altındakiler ile üstünde ihracatçıların sözde aracılığı ile yüksek teşvik pastasını (primini) paylaşmaları gerçeği. Bunu, konuyla ilgili herkes biliyor. Öyle ki devalüasyon dışında ihracat teşvik primlerine, piyasayı çarpıttığı gerekçesiyle, IMF bile karşıdır. Bu paylaşma ile ne olmaktadır; özellikle büyük ihracatçı sunni bir büyüme içindedir gerçekte; 50 milyon sınırı altındakiler, ihracatın fiilen bütün finansman ve işlemlerini yürütmekte, pul parasına kadar üzerlerine alarak ödemekte; fakat yüksek teşvik priminin bir bölümünü bunda hiç bir rolü olmayan sözde büyük ihracatı sermaye şirketiyle paylaşmaktadır; büyük, sözde daha büyük olmaktadır. İkinci olarak bu bölüşümü, *hayali ihracat* için karambol yaratır. Çokluk dış ticaret sermaye şirketleri hayali ihracatı küçük ihracatçıların yaptığını ileri sürer; burada karşılıklı bir ilişkiyi reddetmek imkânsız. Hayali ihracat ilgililerin belirttiği gibi yaygındır. Geçtiğimiz yıl vergi iadesi yıllık miktarının 300 milyar ve bunun 100 milyarının hayali ihracat için ödendiği basında açıkça yer alıyor. Burada şu sorunlar akla geliyor:

Gerçek fiziki ihracat önemli oranda daha az olduğuna göre, gerçek ihracat gelirleri resmen açıklananın çok altında değil mi? Hayali ihracat karşılığı geldiği sayılan dövizler, ithalat ya da dış borç ödemeleri için kullanılabilir mi? Ve bu dövizler nasıl finanse edilmektedir? Fizik olarak dışarı çıkmamış emtia adına dışardan döviz nasıl gelmektedir? Yani dışarıya gerçek mal göndermekten daha kazançlı mekanizma nasıl işler. İşte burada yapılan bir tür *spekülasyondur*, amaç spekülatif kârdır. Gerekli kaynak önce Tahtakale, dışarıda bulundurulan (ki bunun yolları bilinir ve çoktur) dövizler, bu arada ihracatçının dışarda kanunen bırakabileceği dövizler ve hatta yurda getirmek zorunda olduğu dövizlerin getirilmesine tanınan süreden doğar. *Yalnız başına gerçekçi kur, sürekli devalüasyon, teşvikle birlikte bu süreci besler;* bu tedbirler kısmı doğru mantık düzeyleri ile dar boğaz sarmalını çözemez. Sürekli devalüasyon ve teşvik *fiyatları besler,* bütçe açıklarını

besler; işlem için para talebini her seviyede besler, faizleri aşağı indirtmez vs. Kısaca parayı zorlar durur. Tuhaftır ki, dövizler için sağlanan serbesti bu spekülatif işleri kolaylaştırır. İşte bu olanaklar da teşvik primi ile dövizin maliyeti arasındaki farkı elde etmek üzere hayali ihracat yapılır ve bununla içerde ve dışarıda döviz dolanımı artar. Bunları bütünüyle dış ödeme olanağı (dispanible) olarak kabul etmek yanıltıcıdır. Hayali ihracatta kullanılan fonlar, spekülatif karakterdedir; gerçek döviz arzı oluşturur mu? Bugün içerde, yarın dışardadırlar. Buradan çıkan önemli sonucu hemen vurgulayalım: Bu yılki ihracat gelirini 7 milyar doların oldukça altında kabul gerekmez mi? Ya da ödemeler bilançosunu tekrar analiz zorunlu olmaz mı?

Kısaca bir yandan ihracatı teşvik adına bir tür ihracat rantı ve spekülatif kâr sağlar bu firmalar; öte yandan enflasyonu azaltmaz. Düğümün bir yanı bu. Bizdeki ihracatı teşvik mekanizmasından sermaye şirketleri ve ihracatı finansman mekanizmasının Japon örneğine hiç bir benzerliği yoktur. Bizde büyük ihracatçı onu büyük yapan küçükler açısından bir bakıma paravan gibidir. İhracat finansmanında sermayenin büyük bölümü büyüklere ait değildir. Japonya da böyle mi? Oysa bizimkiler bundan dolayı da madalya alırlar. Öte yandan İzmir'li bir iş adamı da "*Hayali ihracatçı döviz getirdiği için alkışlanmalılar*" diyebilmektedir! (Sanıyorum **Ticaret Gazetesi**).

İthalata baktığımızda da benzer bir mekanizma ile karşı karşıyayız. İhracatçı sermaye şirketleri suni büyümeleri ile haksız olarak fazla ithal hakkı sahibi olmaktadırlar (yukarıdaki mekanizma içinde). Kendilerine Doğu Bloku'ndan ithal tekeli verildiğinden ithalden *haraç* diyebileceğimiz bir komisyon almaktadırlar. Şöyle ki, ANAP dış ticaret rejiminden önce, Doğu Bloku'ndan ithalatta uzmanlaşmış firmalar halen fiilen bu ithalatı yürütmekteler; öyle ki, ithalatın finansmanı puluna kadar bunlarca yapılmakta, ama büyük (!?) denilen sermaye şirketlerinin adına. Kısaca eski ithalat mekanizması üstüne büyük ve *korunan* sermaye şirketi tekeli oturtulmaktadır. Ve bunun için de bir komisyon ya da haraç bağlanmaktadır; yani fiyatlar yükselmektedir bu oranda. Oysa

gerekçe ne idi? Büyük sermaye şirketlerinin dışarda pazarlık gücünün yüksek olacağı idi. Bunda yine Japon modeline bir yanıyla benzetme özentisi var. Uygulama ile gerekçe arasında bir bağ var mı? Büyük ihracatçıda haksız birikim var.

Sadece ihraç ve ithalde yukarda anlattığım kararların alınmasını anlamak için kabine üyelerinin bu sermaye şirketleri ile bağını aramak gerek. Örnek, önceki Maliye Bakanı bir numaralı dış ticaret sermaye şirketinin kurucu üyesidir (Gümrük olayı bize daha büyük bir parantez içinde gözüküyor). Maliye Bakanı olarak bu kurucu üye ile söz konusu dış ticaret kararları arasında hiç mi bir bağ yok?

Sürekli devalüasyon ve teşviklerle yabancılar için ucuzlatılagelen emtia satışı bir tür dampingdir; ama otonom ihracatçı firmanın maliyetini üstlendiği türden bir gerçek damping değil. Bizde bunu ihracatçı firma yüklenmiyor, ona madalya veriliyor, kim ödüyor maliyeti? Bunun sır olacak yanı yok. Halkın içinde, gelirleri en az enflasyon oranında artmayanlar ödüyor; daha çok çalışan sınıflar ödüyor. Bu maliyeti hukuki-siyasi baskılarla yüklenmek zorunda bırakılıyor bu sınıflar. Mutlak olarak fakirleşiyorlar; el konan onların reel gelirleri, son kertede *kan ve canları*'dır; ihraç edilen bunlardır. İşte bu maliyet iktidarın tercihini ve öncelikle hazırlanış koşulları belli olan Anayasa'nın çerçevelediği tercihi bize sergilemektedir. IMF bu maliyetin sorumluluğuna ortak olmamak için kaçmaktadır şimdilerde. Kaçmaktadır, çünkü Türkiye'deki enflasyon nedenlerini anlayamamıştır. 26 milyar dolar civarındaki dış borç ve faizlerin sürekli ödenebilirliği öncelik taşır. Bu IMF için uluslararası ekonomik entegrasyonun ilk maddesidir. Bu sürekli ödemelerin benim için ilk anlamı ülkeme ait milli gelirin (bir bakıma milli arzın) o kadar azalması demektir. Yoksa yabancı finans çevrelerinin onların propaganda ağının komisyoncularının düzdüğü övgüler, banketlerdeki nutuklar bize başarı belgesi diye sunulamaz. Hele devlet gelirine dayalı spesifik bir tahvil olan son (Köprü- Keban tahvili) satışlarını başarı diye gösteren **Wall Street Journal**'in yüzeysel propagandası.

Tekel pratiği ve otofinansman

Likitesi kalmamış bankalar sistemiyle firma ilişkileri üzerine biraz eğilelim. Buradan sanayideki *tekel pratiğine* onu zorlayan *otofinansman* gerekçesine yaklaşalım. Yani başlıca piyasaların yapılarına göz atalım. Bankalar sistemimiz, iki piyasanın işlemini üzerine alarak onları birbirine karıştırmış ve bugünkü sonuca gelmiştir. Bankalar sistemi hem kısa dönemli piyasa olarak para piyasası işlevini ve hem de uzun dönemli sermaye piyasası işlemini üstlendi. Bunların işbölümüne dayalı ayrışık gelişimi olamadı. Sisteme giren fonlar, para piyasası ve sermaye piyasasının birbirine karışmasıyla dondu, işlerliğini yitirdi. Böyle bir gelişim gerçek ve ayrı bir sermaye piyasası ya da menkul değerler borsasının gelişimini elbette engellerdi. Donmuş krediler firma ya da holdingler için dış kaynak olması gerekirken, sanki onların *iç kaynakları* oldu; geri ödenmemek üzere! Zaman zaman faiz ödemek geri ödeme değildir. Bu kaynaklar alternatif kullanımlar için hiç de seyyar değildi. Gazete haberlerine bakılırsa, şimdilerde fiilen el konmuş bu mevduatın bir bölümünün (trilyona yakın bir bölümünün) resmen bağışlanması yolu aranıyor, anlaşılan.

Böyle bir ortamda para sermaye ve mal piyasaları arasında etkin bir bağ nasıl kurulsundu? Bunlar geçmişteki gelişme tarzının maliyeti olarak görülüyorsa da son kertede asıl sebep hep iddia ettiğim gibi politik ilişkilerle üretim ilişkilerinin çakışmasıdır. Bunun doğurduğu kişisel olmayan hesapsızlık, sorumsuzluk, duyarsızlıktır. 24 Ocak'a bundan gelindi, yoksa iddia edildiği gibi aşırı hürriyetlerden değil; daha önemlisi 12 Eylül'e de bundan gelindi.

12 Eylül sonrasının gündeminde gelen nedir? Şunlar: Liberallik iddiaları ile birlikte ve güya onun ideolojisi adına geçmişte elde edilmiş çeşitli rantların meşrulaştırılması, özellikle sanayinin korunması, zorunlu olarak da dış borçların ödenmesi, sanayi daha fazla nasıl korunurdu? Yeni koşullarda likidite sorunu büyümüş olan sanayi kesimi için kaynak gerekli idi. Para ve sermaye piyasasını birbirine karıştırmış bankalar sistemi ve sürekli enflasyon

menkul değerler borsasını geliştirmedi; enflasyon muhasebesi olmayan holdinglerle *yeniden değerlendirme* fiyaskodan başka bir şey olamadı (belki Ereğli Demir Çelik gibi istisnalar var). Meycut politik tercihte, pratikte tek yol var sayıldı o da *sürekli fiyat artışları ile otofinansman* kısaca tekel pratiği. Bunların ilkel maddeleri ve gereksindikleri yarı mamuldeki gümrükleri indireceksin ve mamulleri yüksek gümrük vergileriyle ve fonlarla koruyacaksın ve bir yandan da biz her türlü tekele karşıyız diyebileceksin! Ağızlarla uygulamalar nasıl farklı. Holdingler 1983 kârlarından memnun idiler. 1984'te daha da sevinçli olacaklar. Tekel ve kartellere karşı kanun çıkarılacağı söyleniyor; çıkacak kanunun kapsamını ve uygulanabilirliğini henüz bilmiyoruz; ama çıkarılmasında her şeye rağmen yarar vardır; belki başka iktidarlar uygular. Piyasanın bu tekelci pratiğinin zorunluluğu karşılığında madalyonun öbür tarafına bakalım.

Emek piyasası yapısı: Tunç Kanunu

Çalışanlar, emek sarfedenler piyasasına bakalım. Tekel pratiği ile, otofinansmanın olabilmesi ve ihracatın artabilmesi için sürekli devalüasyon ve ihracatçı rantları yanında *ücretleri minimum seviyede tutmak*, hatta şimdilerde olduğu gibi, minimumun da altına indirerek çalışanları mutlak fakirleştirmek de bu politikaya göre zorunlu. Yani Türkiye'deki tekel pratiği emek piyasasının nasıl olacağını da belirliyor. Anayasa'da toplu sözleşme, grev konusundaki tuzak bu zorunluluktan doğmuştu. Gerekçe hazırdı. Geçmişdeki sendikacılık! Hayrettir ki, o sendikacılığın demokratik olmadığı, dolayısıyla güçsüzlüğü içinde, kullanıldığı gerçek değil mi? Söylediğim *çakışma*'nın otonom olamayan ürünleriydi o sendikalar. Yukarki kanunlarla gerçekte yapılan, geçmişdeki rantların, sömürünün meşrulaştırılması ortamını hazırlamaktı. Bununla birlikte emek-piyasa yapısının nasıl belirlendiğini anlamak kolaylaşıyor.

Emek piyasasının halen tek yanlı belirlenişi darboğazları çözmeye yetiyor mu, yoksa sorunları artırıyor mu? Ücretler enflasyonun sebebi diye başlayan türküler nerelerde söyleniyor şimdi. Ücretler

artınca sanayicinin tekel pratiği içinde fiyatları arttırırsa da ücret artışları hep geriden gelir, düşen gelirleri düzeltmek üzere. Oysa şimdilerde geriden de gelmiyor, reel olarak (mutlak)azalma içinde. Beş senedir büyük boyutlardaki sömürü-rant vs. meşrulaştırılması. Servet bildirimlerinin kaldırılması ve bunun benzeri aflarla beliren bir iktidar türünde, büyük adaletsizlik üzerine, birlik-beraberlik çağrısı ile ideolojik şal örtemezsiniz.

Vergi-demokrasi-devlet

Bizdeki devlet türü üzerine düşündüklerimi daha önce yazdım. Çözümünü istediğim *çakışma* tezindeki *politik miras* dediğim gelenek ve kurumlar, çağdaş seviyede uyum sağlayamadı. Politik miras bir kültür mirasıdır; Cumhuriyet'le de süregelmiştir. (YÖK* bunun somuta çıkmış örneği). Bunu çağdaş koşullara göre değiştirmek zorunludur. Bu miras içinde, ona karşı duran bir politik eylem, boyut ve koşulları anlayamadığından yenik düşmüştü geçmişte.

Batı'daki devlet, bana göre ta Grek ve Romalılardan beri iktidarın bölünmüşlüğü içinde işlemiş ve gelişmiştir; Doğu'nun tersine. Modern Batı devletinde iktidarın oluşması, bölünmüşlüğün yaygınlaşma olgusu ile birlikte gidiyor. Batı'daki şimdiki devleti Batı kültür mirası içinde aldığımdan, ona salt burjuva devleti de diyemiyorum, orada politik devrimler ve iktidar belirlenişi öncelikle verginin konması, uygulanması ve sarfı üzerindeki çelişkilerle bağlıdır; vergi konma kararına, onun uygulanmasının ve sarfının kontrolü (hesap sormaya) katılma kavgasıdır. Somutta ciddi bir bütçe olayıdır bir yerde. Kısaca vergi koyma gücü, iktidarla özdeşleşir. Bunun ülkesine göre farklılaşan alt seviyeleri vardır; az ya da çok otonom yerel idareleridir. Bizde vergi ödeyenlerin grup ya da sınıflar olarak politik seviyede iktidar ağırlığı oldu mu, halen var mı?

Bütçe, gelirleri elde ediliş ve sarfı tarzı iktidar pratiğini gösterir.

* YÖK'ün temel özelliği, bütün üniversiteleri *tek bir mütevelli heyet* kontrolünde toplamasıdır; emsali yoktur. Onun birbiriyle yarışabilen her üniversiteye ait ayrı mütevelli heyetlerle bir benzerliği yoktur. Tam karşıtıdır, benzerlik iddiaları, en azından bir aldatmacadır. Bunu başka bir yazıda ele alacağım.

Verginin salt kanun koyma sorunu olmadığı açık. Yukarda sözü edilen tekelci pratikte sanayi yapısında, onlara konabilen vergilerin büyük ölçüde yansıtılması olgusu gerçek değil mi? Her yansıma az ya da çok fiyatları ve parayı zorlar (elastikler sorunu ikincildir). ANAP'da devletin, gelir sağlanmasına karşıt bir durum gözleniyor, bu arada sağladığı geliri de etkin olarak kullanamayacağı varsayımı var. Başlangıçta olumlu bir çağrışım yaptırabiliyordu. Ancak bu koşulludur. Bütçe açığı çok önemli bir darboğazdır bizde, çok ciddi bir göstergedir. Devletin savruk harcamalarının hesabı sorulmadı bizde. Sorabilecekler nerede, örgütlenip iktidara ortak olabiliyor mu? Bunun için bütçe gelir ve gider tahminleri genellikle gerçekçilikten uzaktır.

Sürekli enflasyonda bütçe denkliği ne demektir? Firmalarda olmayan enflasyon muhasebesini Maliye Bakanlığı'ndan mı bekleyelim! Mal varlığının gerçekçi bir hesabı var mı devletin?

Koşullu çağrışım dedim *eğer* devlet etkin değildir deniyorsa onu kim etkin hale getirebilir? Hesap sorma buradadır, hesap soran hesap vermeye de hazır olandır! *Eğer* özel bütçeleri (tekellerin) arttırmak, kamusal bütçeleri azaltmak (ki ANAP buna mecbur) koşulu ile de sonuç değişmez. Mevcut parametrelerle bütçe daima açık verir, *yani parayı zorlar*. Demek ki, ciddi bütçe iktidar sorunu ile iç içedir. Ciddi bütçeyi, iktidarın çapaçul *temsilcileri* hazırlayıp uygulayamaz. Gelir vergisini uygulama düzeyi KDV uygulama düzeyini belirler. Son verginin konuş tarzı "istim sonradan gelsin"i hatırlatıyor. Bu sadece yetersizliğe bağlı cesaret değil, Yaptım gitti pratiğidir de, iş bitirme parametresi. Bu ve benzeri tarzda devşirilen iktidar temsilciliği ile ciddi bütçe olmaz. Batı'ya has politik ortam oluşmamışsa, onlara benzer bütçe yapmanızı bekleyen kim ki?

Bizde ciddi bütçe ve vergileyip uygulama sarfı kontrol, demokrasi seviyemizle bağımlı. Gerekli yoldan hesap soracak, ünlü deyimle "DEVRİ SABIK" yaratacak politik seviyenin gelişmesi ile bağımlı. Karambol demokrasisinde, yanlış hesap sorma olanağı daima büyüktür. İnsan olarak her seviyedeki haklarını isteyecek, bunun için dayatacak otonom grup ve sınıf örgütleri zorunlu.

Denk olmayan geleneksel bütçelerin açıkları klasik borçlanma (iç ve dış) yolu ile kapatılır? Bunlarda ciddiyet her zaman tartışma konusudur.

Bakınız Başbakan *Özal'ın* borçlanma tarzına: kamusal gelirlerin (Köprü ve Keban'ın) bir bölümünü satmak. Ne için açığı kapamak? Yani borcu ödemek için borç (dışarda olduğu gibi) (içerde şubat sonuna kadar 250 milyar lira ödenecek). Bu gerçek anlamda açık kapama değildir (süreklilik). İşte burada durunuz. Japon örneği ile bu bakımdan da hiçbir benzerlik yoktur. Bu yüzyıl başlarında uygulanan Japon tarzı, üretim ünitelerini yapıp satmaktaydı; onlar KİT olsun diye kurulmamıştı. Japon finans sistemi ise bizimkinin tersiydi. Japon tarihi ve dünü ve bugünü üzerine gerekli incelemeyi yaptım sanıyorum. Onların koşul ve araçları, Osmanlılar ve sonra Cumhuriyet'inkilerine hiçbir biçimde benzememektedir (bunu bir yazı konusu yapacağım).

Ünlü **Wall Street Journal** ne diyormuş? "sıra KİT'lere geldi" diyormuş. İlk sırayı da "THY alıyor"muş! En akılcı etkin yol bunu Amerikan Hava Yolları'ndan birine devirdir. Şaka ve propaganda bir yana, *stratejik gerekçeler dışında* KİT'lere içerden ve dışardan alıcı çıkmaz.

Bütçe ve servet vergisi

Bütçe sorunu, demokrasi sorunu seviyesine gelince, bütçeyi çok hafife almanın anlamı da açık-seçik ortaya çıkar. *Kurnazlığa* dayalı ANAP becerikliliği, (Köprü ve Keban gibi) devlet tahvili satışı ile de belgelidir. Türkiye'de kaynakların dağılım tarzı ve ona bağlı gelir bölüşümü seviyesi üzerine de adeta açık-gizli bir itiraf var. Dünya bankası gelir bölüşüm hesapları da bu itirafın içinde; saklanacak ne kaldı ki!

ANAP hükümet olur olmaz, geçmişin sömürü-ve rantlarını konsolide ederek meşrulaştırmaya ve bunun için de çeşitli aflar çıkarma yolunu tutmuştu. Oysa bir yıllık iktidar temsilciliği ile ANAP, parlamento içi ve dışı eylemleriyle adaletsizliği giderek arttırmıştır. Adaletsizliğin bu politika türü ile daha da artışı, *gerçekte Meşruiyet* sorununu gündeme getirir.

Devlet, vergi potansiyelini eyyamcı bir iktidar gözüyle değerlendirirse, yarını değil, bugünü de tehlikeye sokabilir. Sömürü ve rantların *üretim dışı* varlıklarını vergileyecek yerde, onlara tahvil satarak adı ne olursa olsun, banka faizleri üstünde bir faizle (reel faiz?) borç almaktadır.

Ciddi bir vergi, daha doğrusu bütçe politikası kazanılmamış kazançların yollarını kaparken, onları vergi konusu olarak teklif eder, kazanılmamış kazançları -özellikle rantlar- savunacak gelmiş geçmiş iktisatçı yoktur; bunları vergi dışı bırakmayı salık verecek iktisatçı olmadığı gibi. Bunları (adaletsizlikleri içinde) vergilemek, meşruiyet tabanı aramaktır da; benim hükmüm bu. Bunları vergileyecek iktidar oluşturulamıyor ülkemizde. Kendimizi aldatmayalım. Bütçe sorunu en önemli darboğaz kilididir. Bütçe için gerçek bir vergi şoku gerekli: Bir defada, ya da taksitli *servet vergisi*. Eğer kaynaklar yeniden bölüştürülmek isteniyorsa. Geçmiş bütçe uygulamalarına dayanan yeni bir düzenleme özünde yetersiz kalır; yine parayı ve enflasyonu zorlar.

Görülmemiş, adaletsizliği artıran bir politik eylem ile karşı karşıyayız. Bu eylemde, amaçları içinde kendi kendisiyle çelişen uygulamaları gözlüyoruz. Adaletsizlik ve başarısızlık içinde dünya ve çevre koşullarını da bahane ederek milli birlik ve beraberlikle ideolojik çağrı, *milli saçmalıktır*. Bu boyutlara varan adaletsizlik, büyük kitleleri sanki yok saymak, dış tehlikeyi arttırmıyor mu?

ANAP'ın eylemlerinden anladığım kadarıyla, iktidarının son kertede bağlanmak istediği kaynaklar belli. Buradan söz ve eylem çelişkisi doğmaktadır. Bu, ülkemiz de zirvelerde *güvenilmez* politikacı tipinin gündeş örneklerini sergiliyor önümüze. Güvenilirlik salt kişisel bir erdem değildir; hesap sorma ve sorumluluk sistemi içinde hesap verebilmeye açıklık; yani bir kurum, toplumsal bir olgu, bir seviyedir.

16-31 Ocak 1985/ **Yeni Gündem**

DEĞİŞİK YAZILAR

Bu yazı Harun Karadeniz'in "Yaşamımdan Acı Dilimler" kitabının önsözü olarak kaleme alınmıştır

ÖNSÖZ

Harun Karadeniz 15 Ağustos 1975'de İstanbul'da öldü. 1942 yılında Giresun'un Alucra ilçesinin bir köyünde doğmuştu. Onun doğduğu yıl savaşın büsbütün yoğunlaştığı yıldı. Şehirli, özellikle memur kitlesi ile köylüler, (çoğunlukta olan yoksul köylüler) arasında büyük bir uçurum açıkça görülüyordu. Köylüler değil şeker, gaz, mısır dahi bulamaz olmuşlardı. Oysa memurlara bunlardan kumaşa kadar aynî yardım yapılıyordu. Aynı yıl Giresun Parkı'nda parasız bölümdeydik. Vali, parka açık lokantanın önünde hasır bir koltukta oturuyordu. Bir anda bağrışarak kalabalık bir köylü kadınlar grubu parka girdi; ve valiye saldırdılar: "Açız" diyorlardı. Çünkü fırınlar onlara ekmek satmıyordu. Köylülere ekmek karnesi verilmiyordu. Sanıyorum birkaç gün sonra idi, bir köylü açlıktan vilayet konağı önündeki uçuruma atlayarak intihar etmiştir. Sonra D.P. iktidara gelince içinde bulunan koşullarda mısırı dağ köylerine kadar gönderdi. Ben burada bir genelleme yapmıyorum. Genel olarak bilinen duruma sadece somut bir örnek veriyorum. Harun'un doğduğu yıldan. Yaşı ile genç, 12 Mart 1971 manevrasından önce ve sonraki yoğun yaşantısı ile olgun Harun'u anlamak bir bakıma 12 Mart manevrasını ya da deneyini anlamak ve Türkiye'de süregelmiş devrimci geleneğine biraz açıklık kazandırmaktır.

"İnsan ile doğa özdeşliği" ya da "*bütünselliği*" tezi genel bir düşün ve eylem ilkesidir. Öyle ki doğa içinde " üretken bir varlık" olarak

insan türü doğayı etkileyerek üretirken kendisi de doğa ve ondaki özgül nesneler ile etkilenir. İşte bu karşılıklı etki ilişkileri içinde varlık ile düşün'ün (idenin) karşılıklı etkisini de birbirini sınırlayışını anlayabiliriz. Burada altı tekrar tekrar çizilecek iki öge vardır: a) İnsan üretken varlık olarak hem diğer insanlarla hem de doğa ile ilişkiye girerken kendisi de doğanın bir parçasıdır; b) insanı diğer varlıklardan farklılaştıran öznelliği (spesifikliği) düşünen doğal canlı olmasıdır. Doğal koşullar altında düşünen, hipotez, teori kuran, model yaratan doğal varlıktır insan. Bundan şüpheniz var mı? Böylece genel çizgiler ile insan-doğa birliği ya da özdeşliğinden madde ve tarih bağlantısı ya da ayrılmazlığı belirir.

Düşünen insan ne istediğini bilerek davranır. Düşünürken de eylem yaparken de başlangıçta istediğini bilmektedir. İdeleri, amaçları olan insanın bunları pratikte gerçekleştirme zorunluluğuna bağlı bir iradesi vardır. Ve teori kurarken de aynı tür zorunlulukla iradesi vardır. Marx şöyle der: "Emeğin ürünü öyle bir şeydir ki, üretim süreci başladığında çalışanın imajinasyonunda ideal form da vardır", öznenin "idelerini gerçekleştirmesi" dolayısıyla kendini üretmesi "sadece doğal nesnelerde bir biçim değişimini getirmez; aynı zamanda kendi dışında var olan doğada kendi amacını gerçekleştirmesidir; öyle amaç ki, öznenin çabalarının kuralını verir ve bu amaca öznenin iradesini bağlaması gerekir." (**Kapital**). Öte yandan **Feuerbach Üzerine II. Tez**'de "...İnsan kendi düşüncesinin gerçekleştiğini, kudretini pratikte ispat etmelidir. Pratikten kopmuş bir düşüncenin gerçek olup olmadığını tartışmak salt skolastik bir sorundur". İnsan kendini teori ve pratikteki ürünü ile dışsar, fakat dışsamadaki nesneleşme karşıt etkisi ile özneleşecektir. Bu teoride ve pratikte karşılıklı etkilerle üretim ve yeniden üretimdir.

Grundrise'de apaçık aydınlık bir kapı vardır. Orada üretim ve tüketimin birbirini etkileyişi açıklanırken şöyle denilmektedir. a) "Tüketim üretimi yaratır". Çünkü "tüketim, kendi etkisiyle oluşan iç-imajın (ihtiyacın) baskısı ile beliren "ideal formla" üretimi zorlar, "üretimi ürettirir" yani tüketim "üretimin nesnesini öznel biçimde oluşturur" ihtiyaç yoksa üretim de yoktur. Bununla beraber tüketim ihtiyacı yeniden üretir. b) "üretim ise nesnesiyle tüketimi

oluşturur", "nesnesiz tüketim olmaz" (burada örneği biz verelim) at arabası, tren, otomobil, uçak ile seyahat "farklı tüketici tipi yaratır". Bunun yanında daha da önemlisi üretim yeni nesnelerle yeni ihtiyaçlar yaratır. (Bunun örnekleri çağımızda somut olarak görülmektedir. T.V. gibi) "Herhangi bir ürün gibi sanat nesneleri de estetik değerlendirme ve hoşnutluğa uygun bir halk kesimi yaratır. Üretim böylece sadece özneler için nesne üretmez, keza nesne için bir özne de üretir". Son cümle gerçekten de apaçıktır. Doğa ile insan özdeşliği ya da bütünlüğünü, varlık ile idenin karşılıklı ilişkisini gözler önüne serer. İradenin bağı da açıklık kazanır. Maddeci tarih görüşü de buradadır. Nitekim Engels şöyle tanımlar: "Maddeci tarih görüşüne göre belirleyici eleman (moment) nihai olarak gerçek hayatın üretim ve yeniden üretimidir" Bu salt ekonomik bir belirlenme değildir. Bu arada Marx'ta yeniden üretim kavramının tanımına bakalım: "Kapitalist üretim, sürekli bağlantılı bir süreç olma özelliği ile bir yeniden üretim süreci olarak ne sadece emtia ne de sadece artık değer üretir; bunlarla birlikte bir yanında kapitalisti, diğer yanında ücretli işçisi ile kapitalist ilişkiyi üretir ve yeniden üretir" (**Kapital**). Kısaca sınıfsal bir egemenliğin ilişkiler ağını yeniden üretir, sürdürür, güvenceye alır. Güvenceye alırken özgül: Politik, hukuki, militer, eğitimsel, kültürel ilişkilerini yani ideolojisini de yeniden üretir. İşte bu bütünsellik, çelişkilere rağmen belirir; kendi varlığı için karşıt ideolojiyi, fikirleri, politikayı yok etmek ister; ulusal ve uluslararası seviyede; teoride ve pratikte. Tekelci kapitalist yeniden üretim bütünselliği içinde ne istediğini gittikçe daha iyi bilir. Burjuva sınıfı kendi egemenliği ile kendini üretirken (ücretli-işçi ile çelişkili ilişkileri içinde) burjuva tarihini de yapar; tarih ürer. Kapitalist ilişkiler yeniden üretilirken söz konusu bütünselliğin sürdürülmesi amaçlanır. Kapitalist ilişkilerin *özü işte bu bütünselliktedir.* Bu tez kabul edildiğinde, emperyalizmin tanımı verilebilir; ve başarılı bir anti-emperyalist mücadelenin kriterleri de rahatça ortaya konur.

EMPERYALİZM VE MÜCADELE KRİTERLERİ

Tarihi bir kategori olarak emperyalizm, kapitalizmin çelişkilerini çözmek ve düzenlemek üzere tekelleşirken *özü bütünselliğinde* olan ilişkilerini *uluslararası seviyede* yaygınlaştırmasıdır. İşte bu bütünsellik bağları ya da ağları içinde yaygınlaşma çeşitli seviyede zamanla diğer ülkelerde ürün verecek nesnelleşecek ve giderek özneleşecektir. Bu şüphesiz uluslararası seviyede koşullara göre olacaktır. Örnek verirsek; küçük meta üretiminin önemli olduğu bir ülkeye kapitalist ilişkileri ideolojik kalıplar ile ihraç edebilir (hukuk, kültür, ihtiyaç kalıpları gibi). Bunlara zorlayabilir. Nitekim Osmanlılara "Doğu sorunu" çözümünde (ki aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması sorunudur) Batı, devamlı olarak bu yönde baskı yapmıştır. Özellikle Hıristiyan ve farklı etnik grupları güya bu yoldan korumuştur. Kültür, politik, eğitim kurumları kapitalist ilişkilere açık hale getirilmiştir. Demek ki sermaye ilişkilerini salt ekonomik olarak ele almayacağız. Tekelci sermayenin, finans merkezlerinin kendini yeniden üretmesinin çeşitli koşullarını bütünselliği ile düşüneceğiz. *Özü bütünselliğinde olan ilişkilerin* özüne karşıt olmayan, yani anti-kapitalist niteliği de bulunmayan mücadele anti-emperyalist olarak sürmez, adına öyle de dense bile! Strateji ve taktik sorunlar ülkenin spesifik durumuna göre bundan sonra saptanır. Kapitalizm ile özünde çatışmayan kapitalizmi de korumak için kapitalist ideolojiyi ithal eden ya da taşıyan *küçük burjuva* önderliğindeki hareket aslında özünde kapitalist ilişkilerle ilintilidir; onunla eninde sonunda açık bütünsellik ilişkilerine girecektir. Yani kapitalist olmayan yola giremeyecek üstelik o yolları kapamanın çarelerini arayacaktır, aramak zorunda idi Türkiye'de bir avuç Jön Türk.

İşte burada başarılı anti-emperyalist mücadelenin ilk kriterini vermiş olduk. Bu kriter olmayınca milli bir hareket sermaye ilişkileri ile uzlaşır.

İkinci kriter birinciden türetilir; sermaye ilişkilerine özünde kim karşıdır? Başta ücretli-işçiler olmak üzere emekçi sınıfları. Öyle ise onların "demokratik organik" ya da "demokratik merkeziyetçi"

partisi başta olacaktır; bürokratik merkeziyetçi yani aşağıdan yukarı etkili olmayan bir küçük burjuva bürokrat partisi değil. İttifaklar demokratik merkeziyetçi parti etrafında oluşabilir. Başarılı anti- emperyalist mücadelenin birinciyi sağlayacak ikinci kriteri demokratikliktir.

Nitekim tekelci kapitalizm kendini üretmek isterken asıl bu iki kritere örgüt ve eylemlere karşı durur. Birinci kriteri kabul etmemiş bir örgüt demokratik de olsa sermaye ilişkileri ile uzlaşabilir değil, özünde ona uymuştur da.

İşte bu iki kriterle kurtuluş savaşları ile gerçekten başarılı anti-emperyalist savaşları birbirinden ayırabiliriz.

KURTULUŞ SAVAŞI ANTİ-EMPERYALİST Mİ İDİ?

Yukarki iki kritere göre baktığımızda hayır diyoruz... 1908 Devrimi ile 1922'den sonraki devrim denilen gelişmeler J. Türk hareketleridir. Bunlar, pre-kapitalist bir toplumdan burjuva toplumuna geçmek isteyen ve bunun için burjuva ideolojisini kabul eden radikal görüntülü küçük burjuvalar olarak nitelenir; Osmanlı bürokrasi geleneğini de sürdüren bürokratlardır. Marx'ın deyimi ile "varlıkları çelişkidir", "*altın ortacı*"dırlar. Batı'da, tarihi olduğu halde üstünlükleri J. Türklerce mutlak kabul edilen burjuva ideolojisini model alan bu bürokratlar, küçük meta üretiminin yaygın olduğu iç koşullarda kendi egemenliklerini de devamlı üretebileceklerini varsayıyorlardı. Sıcak savaşta kimlikleri açığa çıkacak, belirecekti. Nitekim Kurtuluş Savaşı'nda:

a) Kapitalist ilişkilerin bütünselliğindeki öze karşı değillerdi. Savaş sırasında söylenmiş diplomatik anti-emperyalist sözler önemli değildir. Ayinesi iştir kişinin. Daha önemlisi, anti-emperyalist nitelikte bir örgütlenmeye gidecek ideolojileri ile emekçi kitlelerle ilişki geliştirmek isteyen örgüt ya da hareketler I. İnönü Savaşı'ndan önce tasfiye edildiler. Ve ilerde bu çeşit demokratik örgütlenmelere hiç bir zaman olanak tanımadılar. Üstelik bu niteliği bulunan, (ve pre-kapitalist ideolojinin istismarı ile başlayan iç ayaklanmaların bastırılmasında önemli rol oynayan) daha

demokratik bir güç de I. İnönü Savaşı'ndan önce yok edildi.

b) Demokratik değil, merkezi bürokrat idiler. Anadolu yer yer işgal edilirken halkın önemli bir bölümü elbette savaşa girecekti. Kurtuluş Savaşı I. Dünya Emperyalist Savaşı'nın bitiminden çok sonra başladı. Emperyalist savaş meseleleri çözeceğine çelişkileri büsbütün artırmıştı. Galipler anlaşamıyor, her metropol çelişkilerle çalkalanıyor, savaş sonu kriz ve işsizlikler süregeliyor, grevler oluyor. Üstelik çok en önemli olay olarak Sovyetler Birliği kurulmuştu. Türkiye ile sulh daha sonraya kalmıştı. Türkiye'nin taksimi için artık potansiyel kalmamıştı. I. İnönü Savaşı'ndan önce Kuvai Milliye'nin egemen olan kanadı (I.Grup) Batı ile uzlaşan politik ilişkileri yoğunlaştırdı. Bu, onlar için bir zaferdi. Askeri zafer de, güç olmakla beraber Sakarya Meydan Savaşı'nda daha önce yalnız bırakılan Yunanlılara karşı kazanıldı. Bence, kapitalist Batı ile uzlaşma ile Sakarya Zaferi Türkiye'nin gelecek sosyal sistemini belirlemiş oldu. Kapitalist yoldu bu. Tarihin 12 Mart 1971'deki gelişmiş biçimi ile yoğun güncelliği bize bunu ispatlamıştır da.

Burada sorun şudur: Jön Türk hareketi devrimci mi idi? Üretim güçlerini burjuva ideolojisi ile geliştirmek istemeleri ve pre-kapitalist ideolojiyi zorlayarak kapitalist gelişmeye yol açmaya çalışmaları devrimcilik olarak kabul edilebilir. Fakat, kapitalist yetiştirirken başvurulan zorlama emekçi kitlelerin istismar ve ezilmeleri ile olmuş, onların demokratik örgütlenmelerine olanak verilmemiştir. Kapitalistleri kendi aralarında zorla yetiştirmeleri açısından *faşizan* niteliği de olan bir düzendi bu aynı zamanda. Daha önemle bilinen bir yeri vardır: Demokratik olmayan merkezi bürokrasi burjuva ideolojisini ithal etmişti. Oysa daha *ileri ideoloji de taşınabilirdi, zincirleme bir geçiş şart değildi.* J. Türklerin tarihi koşulları ya da misyonları, daha ileriye karşı, hatta onu kapamaya yönelikti; o koşullarda isteseler de demokratik olamazlardı. Bundan çıkan sonuç; devrimcilik diye laisizm ve devletçilik yapılacaktı. Birincisi, devrim adına tam bir *kültür kalıtımı reddine* gidecek; ikincisi de ilkel burjuva birikiminin kaynağı olacaktı, ve halen devletçilik büyük ölçüde artık transfer aracıdır da. Buna devlet kapitalizmi demek güçtür. Küçük burjuva devrimcileri uzun

yıllar bu laisizm ve devletçiliği devrimcilik olarak niteledi̇ler. Eğitim sistemi ona göre işledi; tarih ona göre yazıldı; hattâ böyle eğitilenlerin bir bölümü kendilerine Marxist bir biçim de uydurdu.

İşte 12 Mart'a böyle bir devrimcilikle gelindi. Herhalde bu, nasıl bir devrimci olduklarını, içinde yetiştikleri Türkiye'yi tanımamak idi.

Fakat burjuvalar geliştikçe iktidar isteyeceklerdi. Gelişen burjuva, II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950 Mayıs'ında, pre-kapitalist ideolojiyi de kullanarak emekçi kitleleri (işçi-köylü) de arkalarına alarak iktidar oldu. Emekçi kitleler "düşman ile düşmanın düşmanına karşı ittifak yapmıştı" J. Türk iktidarı bitti; kısaca J. Türkler tarih sahnesinden tasfiye edildiler; kalıntı ideoloji süregeldi, kılık değiştirdi. D.P. ile üretim güçleri daha bir coşku ile gelişecekti. Burjuvalar artık bürokratik merkeziyetçilerin himayesinden çıktılar ve uluslararası sermaye ilişkilerinin içine dolaylı değil açıkça doğrudan oturdular: Emperyalist ilişkilerdi bunlar. Fakat bu açıdan C.H.P. de farklı değildi. Bunun iç ve dış koşullarını onlar hazırlamıştır. 1946-1950 arasında emperyalistlerle açık ilişkiye İ. İnönü girmişti. Missouri'nin gelmesi bir simge idi. Harun son günlerinde sürekli "Hoca konuşalım" diyordu. Bu konuları konuşmak üzere kararlı olduğum gün Harun öldü.

Çok yakından tanıdığım Harun yoksul köylü çocuğu devrimcilikteki yanlış ya da eksik yanı sezip, tartışmalarla anlayan, sonra da ortaya koyanlardan biri idi. Bu onun bir çeşit talihsizliği oldu da.

Düşünen, düşünmesini bilen bir insandı. Somut gözlemleri, çocukluğundan beri olan yaşamı, onu önceden öğretilen bazı kavramlardan şüphe etmeye, sonra da düşünmeye yöneltti. Yoksul ve kızgın köylü çocuğu mühendis olacaktı. Matematik, lojik yöntem olarak onu pusutlandıracaktı. Üniversitelerdeki öğreti ile hayattaki toplumsal ilişkilerin uyuşmazlığını anladı. Somut önerilerini lider olarak uygulamaya geçti. Ünlü yürüyüşler ve mitinglerdi bunlar. Giderek öğrenci eylemlerinden işçiler içine karışmanın yeğ olduğunu kabul etti ve öyle eyledi. Öğrenci eylemleri içinde hastalanmıştı. Harun anti-emperyalist kavganın anti-

kapitalist nitelikte olmasını kabul etmişti. Aramızdaki tartışmalarda bu açıkça beliriyordu. Bunun içindir ki, birçok arkadaşı ile yol ayrımına geldi. Üzerindeki yük artmıştı artık, ikili bir uğraştı bu. 12 Mart manevrası sonuçlarıyla Harun doğrulanmış; fakat doğrulanma ölümüne sebep olmuştu. Gelişmede bazı noktalar:

a) Burjuva hamisi son J.Türk İ. İnönü 1968'lerde "TİP bizim asıl düşmanımız" demişti. (Bu söz yeni değildi; J. Türkler benzer sözleri çok söylemişti önceleri).

b) Gelişen burjuvazinin önünde gelişme sürecinde sınıfsal engeller çıkmaya başlamıştı. Türkiye'de bunun aşılması gerekiyordu; üstelik ulusal ve uluslararası seviyede sermaye ilişkileri için bu gerekiyor. Vietnam Savaşı'nı emperyalist dünya kaybetme savaşına girmişti (giderek Nixon doktrini gelecekti). Bunun uzantısı olarak, bugün daha açık görüldüğü gibi, kapitalist ilişkilerin uluslararası seviyede güvenceye alınışı gittikçe yaygınlaşan faşist yöntemleri getirecekti.

Bilindiği gibi, "savaş politikanın başka araçlarla yapılmasıdır" Emperyalist politika ilke olarak önce sözünü ettiğimiz sermaye ilişkilerinin bütünselliğini sağlamak amacı ile yapılır. Bu bazen sıcak, bazen soğuk savaş olur; bazen de manevra seviyesinde sonuç alabilir.

Tekelci kapitalizm az merkezli oldukça, bu politika çeşitleri, adeta labaratuvarda deney niteliği kazanmıştır (eskiden kapitalizmin bu niteliği yoktu). Oysa burjuva yöntem teorileri anlatılırken denirdi ki toplumsal olaylarda deney yapılamaz.

İşte 12 Mart 1971'den önce ve sonra gelişen olaylar sermaye ilişkilerini sürdürmek, güvenceye almak isteyenlerin Türkiye Laboratuvarı'ndaki bir deneyidir de. Şüphesiz deney deneycileri ve labaratuvarı da etkilemiştir.

12 Mart'çıların uluslararası koşullarda iktidarlarını istedikleri gibi sürdürme olanağı yoktu. Onun için N.Erim: "Ben de arkamdakileri güçlü sanıyordum" diyebilmiştir.

Harun ulaştığı yer itibariyle bu deney alanına girmedi; labaratuvar

dışında kaldı. Hastalığının ilerlemesinde bu tutumu asıl rolü oynadı. Nitekim, bu kitapta okuyacağınız gibi, Harun "Elrom'un öldürüleceğini Hükümet önceden biliyordu" demektedir. Harun'un anlattıkları dışında o olay öncesi meydana gelen bir zengin çocuğun kaçırılmasıyla ilgili dava vardır ki (sonradan kapatılmıştır) o davanın konusu Harun'un iddiasını desteklemektedir.

Nitekim Harun şöylece sonuca geliyor:

" İstanbul'a geldikten sonra öğreniyorum ki, ben içerdeyken karım İstanbul Sıkıyönetim Adli Müşaviri Turgut Akan'a çıkmış ve "kocamı hangi suçla tutuyorsunuz? Sağlığı iyi değil hayati tehlike söz konusu. Sağlık kurulları ve klinik raporları bu durumu belirtiyor" demiş. Adli müşavirin cevabı ise benim Ankara öykümün içyüzünü açıklamaya yeter de artar bile. "Ölsün istiyoruz" demiş adli müşavir. "O eline silah almadı, eğer eline silah alsaydı işini bitirmek çok kolaydı. O bizim için eline silah alanlardan daha tehlikeli ve onun için de ölsün istiyoruz."

Bu sözler 1972 Sonbahar'ında söylendi. "Şu an yıl 1975 ve aylardan Şubat benim sağ kolum kesildi fakat ölmedim"

Öldüğü gün güzel yüzü ışıklı bir gülüş içinde idi.

Çektiği acılarla ağırlaşmış göz kapaklarına rağmen, bilinci, yüzündeki tatlı, rahat gülüşe dönüşmüştü. Sanki ümit ettiği gelecek zafer şimdiden simgeleşmiş nesneleşmişti yüzünde.

Sen kalplerdeki nurlar içindesin!

Bu yazı ANT Dergisi'nin 24 Eylül 1968 tarihli nüshasında Devalüasyon için yapılan soruşturmaya verilen cevaptır.

ASIL SEBEP İÇERİDEKİ ENFLASYONDUR.

"Devalüasyon bir para oyunudur.. Genellikle bu oyun yerli paranın yabancı para ile resmi değişim oranını yerli para aleyhine değiştirmek olarak tanımlanır. Aslında %20'lik bir devalüasyon yapılması ile sözü edilen oran, ihracata çeşitli yollardan yüzde yirmi prim vermek ve ithalata yüzde yirmi gümrük vergisi artışı uygulamakla aynı şeydir. Bu tanıma göre hemen diyebiliriz ki, son zamanlarda bazı gümrük vergilerinin arttırılması ve bazı ihraç mallarına prim verilmesi suretiyle Türkiye'de *kısmî* devalüasyon yapılmıştır. "*Devalüasyon yapılmadı ya da ihtiyaç yoktur*" diyenler bu tanım karşısında yalancıdır.

Paranın yabancı para ile değişim oranını değiştirmek, daha çok serbest piyasada yabancı paraların ya da onlarla satın alınacak senetlerin fiyatlarının yerli paraya göre yükselmesi sonucunda yapılmak istenir. Bu olay yerli paranın dış değerinin fiilen düşmesi demektir. Öyle ise, yerli paranın değerinin bu düşmesinin sebebi nedir? Yabancı paraların değer kazanması gibi bir hususu ihmal etmek gerekir. Asıl sebep içerdeki enflasyondur. Yani fiyat artışıdır. Bilindiği gibi bu basit bir anlatımla, ülkedeki toplam harcamaların satın alınmak istenen mal ve hizmetleri aşmasıyla meydana gelir.

Kapitalist sistemin yeni para oyunu olan enflasyon niye yapılır? Bu şu sebeplerden ileri gelir: Kapitalist sistemde enflasyon emekçiler aleyhine vergi tahsili ya da kâr oranını arttırma yoludur. Fiyatlar enflasyonla arttıkça, yani para değeri düşürüldükçe para

şeklinde gelirlerini elde eden emekçilerin fizik satın alma gücü düşmekte ve kârlar bu yoldan artırılmaktadır. Bu iş bilinçle az çok belli bir seviyede devamlı olarak yapılan bir işlemdir.

Ayrıca, tekelci kapitalizmin egemen olduğu çağımızda, ekonomileri sömürge ya da yarı sömürge olarak tekelci kapitalizme bağlamış ülkeler -ki bu yoldan politika ve savunmaları da bağlanmıştır- kendi kaynaklarını kontrol edemediklerinden şartlanmış bir durumda gelişme istediklerinden, hemen daima yatırım harcamaları, kullanılabilir tasarrufu aşma eğilimi, bu arada mal ve hizmet ithal giderleri, ihraç gelirlerini aşma eğilimi gösterir.

Böylece enflasyonist bir yapıda olan bizim gibi ülkelerde ekonomide devamlı bir kararlılık olanağı yok ise, bu şartlar altında ister tek resmî kurlu devalüasyon olsun, ister çok kurlu bir devalüasyon olsun, bu işlem iç ve dış kapitalistler lehine işleyen mekanizmada neyi değiştirir. İster tek kur ayarlaması, ister devamlı değişen esnek kur - ki mevcut şartlar altında bu fiilen devamlı devalüasyon olacaktır - emekçiler lehine ne sağlayacaktır? Sosyalizm uygulaması yapılmadığı sürece devalüasyonun yararlı olup olmadığını tartışmak büyük halk kitleleri açısından beyhude bir çabadır. Peki sosyalizmde enflasyon olmaz mı? Olabilir, fakat bu ana hatlarıyla bir sınıftan diğer bir sınıf lehine vergi tahsili olayı değildir."

S.H.P.'NİN YERİ YA DA TEMSİL ETTİĞİ POLİTİK MİRAS

1986 yılında, İstanbul'un Adalar ilçesinde yayımlanacak yerel gazete için hazırlanan iki bölümlük bir yazı dizisi.

I- Bu yazı dizisinde, *tarihi de içinde taşıyan* güncel politik sorunlara bir yaklaşım getirmek istiyorum. Neden böyle bir yerel gazeteye yazıyorum? Çeşitli engel ve nedenler yanında, yerel politik birimlere önem verdiğimden.

İki tür, yazılı olmayan, politik-toplumsal ilişkileri düzenleyen anayasa düşünüyorum. Birincisi, uzun geçmişten tekrarlanarak gelen miras olarak insan-insan ilişkileriyle, insan-devlet ilişkilerini derinden düzenleyen bir *yapıyı*; ikincisi, iktidarın bölünmüş birimlerini oluşturmak üzere yapılışında halkın içinde olacağı ve öncelikle insan-insan ilişkilerini düzenleyen, sonra da onun üzerinde bu ilişkilerle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyecek bir anayasayı. Bu ikinci tür, halk anayasası, Türkiye'de yapılmamıştır. Yapılabilirliğin ilk koşulu ise birinci tür anayasanın, yani yapılaşmış miras olanın anlaşılmasıdır.

İşte bu açıdan konuya girebilmek için somut bir açıklamadan yararlanacağım. Açıklama, merhum Celal Bayar'ın 1946-1960 arasında gerek CHP'nin, gerekse Demokrat Parti'nin devlet kavramlarını seneler sonra nihai olarak değerlendirmesidir. Açıklama, Eylül 1986 başlarında **Hürriyet** Gazetesi'nde çıkan bir incelemenin odağıydı. İnceleme sahibi Sayın Mithat Perin'di. Sanıyorum yaşamı ile bu incelemeye yetkili bir kişidir. *Bin yıllık kuvvetli devlet-kuvvetli hükümet* geleneğinden söz ediliyor ve D. Parti'nin devlet kavramının bu gelenek üzerine oturtulması gözetiliyor. Öyle ise, söz konusu iki partinin mücadelesini, daha geniş bir tarih açısından tarihsel politik yapı arayışı ile ele almakta yarar var.

Bunu yaparken iddiamız şudur: Öncelikle halen süregelen politik olguların içinde tarihi de yaşayarak gelen çelişki, hatta açmazları sergilemek; ve sonunda bugünün SHP'sine varan çizgi ya da eğilimi açıklamaktadır. Bir zamanlar Batı'nın modern çağ devletlerinin kuruluşunu dış etken olarak etkilemiş Osmanlı İmparatorluğu, politik ve ideolojik bütünlüğünü zamanla kaybederek *yıkılış sürecine* girmişti. 19. yy. sonlarında iki politik model var Osmanlı'da: a) Jön Türkler'in meşrutiyet modeli . Bu, eyaletlerin etnik gruplarının bölünmeden (dini otonomi vardı) İmparatorluk içinde temsil edilmelerine dayalı idi. Oysa tarihi tersine akıtmak Osmanlı'nın elinde değildi. Önce buna ait hiçbir gelenek yoktur. Yıkılış sürecinde: Bir boyutu *milliyetçilik* akımları, diğeri ise, sanayi devrimini yapan ülkelerin belirli, önüne geçilemez *hayati çıkar* kavgası olarak *emperyalist* hesapları birbirini tamamlayan koşulları oluşturuyordu. b) Sultan Abdülhamid ve özellikle ilginç tarihçi düşünür A.Cevdet Paşa'nın geçmişle tutarlı, dine dayalı otorite ile bütünlük arayan, ama artık dünyanın var olan koşullarında, pratiğinde uygulaması çok güç romantik nitelikli modeli; ve iki modelin çarpışması; sonuç *iktidar* ve *otorite boşluğu* ve çöküntü

İmparatorluğun yıkılış hercümerci içinde yaşayanların, yıkılışın derindeki bağlarını görebilme olanağı sanıyorum yeterince yoktu. Yıkılışla birlikte iktidar ve otorite boşluğu esasen kaçınılmazdı; çaresiz yaşanan bu olgu nedeni ile Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet tarihi bir özlemi dile getiriyordu. Milli hakimiyet! Ama diyaloglarla milli hakimiyet yerine monologa dayalı milli hakimiyet! İşte burada, *hakimiyet* ile *özgürlük* kavramları arasındaki klasik çelişkinin tırmanışı için deneysel bir ortam belirecekti. Esasen özünde geçmişin birikimi bu eğilime destek olacaktı. Aşağıda yazılı olmayan anayasayı açıkladıkça bu daha iyi belirecektir. Milli hakimiyet *özlemi*, özellikle dışa karşı iktidar ve otorite boşluğunu doldurabilmek için ülkenin kaderine, kendine has deyişle geleneksel Mülk'e yani '*politik olan'a hakimiyet özlemi* ağırlığında olacaktı. Koşulların kaçınılmaz görüntüsü ile bu *milli hakimiyet*, içerde *politik* alanı dar tutacak; yani milli hakimiyet

bu anlamı ile özgürlük ve demokrasi içeriğinden yoksun olacaktı. Böyle bir ağırlıkla Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet tarihi (yıkılış ve yeniden kuruluş sürecinde) kuvvetli devlet ile kuvvetli hükümet, kuvvetli devlet ile kuvvetli iktidar, milli hakimiyet ile demokrasi, iktidar ile otoritenin birbirine karıştırıldığı bir tarihtir de. Nitekim şimdi hemen Celal Bayar'ın iki partinin devlet kavramlarını değerlendirmesindeki tanımlarını verelim:

> *"Türkiye'de demokrasi 'hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve bunu Millet Meclisi bizzat kullanır' ilkesinden hareket edilerek mi uygulanacak, yoksa, bazı yerlerde örnekleri olduğu gibi, muhtar kuruluşlara ve kurullara dayanan 'yumuşak bir halk hakimiyeti' esasına bağlı kalarak mı yürütülecektir? Demokrat Parti iktidarı birinci fikre, Halk Partisi muhalefeti ikinci fikre sahip çıkmıştır."*

Bu metinde doğru *görünen* yanları ile kavramların Batı'daki gelişime bağlı olarak aldıkları tarihi-kategorik anlamlarının karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Bunu daha ileride açıklayacağım. Şimdi yazılı olmayan anayasa dediğim yapıya gelelim. Çünkü bununla bir tür değerlendirme kriteri yakalayacağız.

YAZILI OLMAYAN ANAYASA

Batısal politik kavramlar ya da tarihi kategorileri, oradaki gelişim ve vargılarından soyutlayarak *form* olarak alıp, *reform* diye tamamen başka tarih ve yapıdaki ve üstelik o yapıyı yok sayarak, üstten monte etmek ne derece mümkün idi? Bunları, Batı üstünlüğü altında ezilmiş bir topluma, çaresizlik içinde görünür çare diye uygulamaya kalkmak nasıl sonuç verebilirdi? Farklı bir bütünlüğün ürünlerini, tamamen başka fakat *bütünlüğü (islami-politik)* bozulmuş bir toplumsal yaşam tarzı üzerine oturtmak? İşte bu toplumsal *tarihi deney*'i bir laboratuvar içinde imişcesine halen yaşıyoruz. Şöyle de diyebiliriz: *Tarih öncesi* yok sayılan ya da kendine ait olmayan bir tarih öncesi ile yeni bir tarih düzeyine geçiş deneyi; *kendi tarih öncesini yok sayarak deney; tarihin güncelliğini reddeden bir deney!* olmaz mı, olur ama gözettiğinden, özlenenden farklı olur. Düşününüz, uzun geçmişinde batısal

olguları hiç yaşamamış doğusal bir toplum diline, batısal kavramları çevirme güçlüğü, onları anlamanın güçlüğünü de belirtmez mi? Hele uygulama? Biz ve onlar başka başka denizlerin balıklarıydık.

Batı'da politik ilişkiler tarihinde gelişen politik gelenek ve kurumları doğu ülkeleri tarihinde asla göremeyiz. Neden? Bunun nedeni hala güncel. Binlerce yıllık doğu toplumlarında politika(?) toplum yerine, halk yerine, toplum üstü bir birimde yapılmıştır da ondan. Bu üst birimde, daha alt birimlerin de bölünmüş iktidar sahiplerinin doğrudan ya da dolaylı katılacağı karar organları var olamamıştır da ondan. Böyle bir tür politika, batısal anlamda politika kavramına da yabancıdır. İkisi birbirine yabancı. Doğu'da genellikle iktidarın bölünmemişliğine dayalı bir devlet vardı. Orada eğer bir bölünme varsa bu geçici ve istisnaidir. (Doğusal bölünmemişlik J.J. Rousseau'nun anladığı bölünmemişlik değildir). Batı'da ise tersidir. Batı'da en despotik sayılan krallıklarda dahi dikkate alınması gereken çeşitli düzeylerde otonom iktidar bölümleri yine de vardı. Eski klasik Yunan ve Roma'dan beri farklı düzeylerde de olsa, bölünmüş iktidarlar politik karar birimlerini oluşturagelmiştir. Alt politik iktidarlar, sanki bir sözleşme sonucu imiş gibi, ortak çıkarların çimentosunda birleşmeleriyle devleti kurmuşlardır: Bölümlerin zorunlu kıldığı birleştirmeden doğan devlettir bu. Ama *bölümler arasında mesafelerin az çok korunduğu bir devlet.* Hakim sınıflar içindeki bu bölünme, Batı'da, giderek yeni ve farklı sınıfların mücadeleleri ile onların da iktidar bölümleri oluşturmasına doğru eğilmiştir tarih. Batı'da politika sahnesinde yazılan tarih iktidar bölünmüşlüklerinin iniş çıkış tarihidir. Orada iktidar bölünmüşlü-günün en dar çağı olan ortaçağda Roma Senatosu gibi (otoritesiyle) papalık, kral ve imparatorlar, vassal sistemi ile feodal lordlar çeşitli seviyelerde mücadelede, anlaşmada ve birbirini *dengelemede* ikti-dar odaklarıydılar. Ta eski Yunan-Roma yolu ile günümüze kadar *değişimlerle birlikte* gözlüyoruz ki yerel meclislerden, senatolar-dan, halk meclislerinden, konseylerden, parlamentolardan oluşan farklı düzeylerdeki bu iktidar odakları (üstelik) çoğu birlikte, a) ya karar ve yaptırımcı, b) ya da karar ve yaptırımları kontrol ile kısıtlayıcı organ niteliğindedirler. Bu tür

karar ve yaptırım organlarında yer alanlar politik iktidarın doğrudan ya da dolaylı (temsili) ortaklarıydı. Genel olarak Doğu toplumları tarihinde hiç yerleri yoktur, bu organların. Neden? İşte mesele, bu soruyu sormak (ki biz soruyoruz) ve onun karşılığını aramakla başlar. Bu yapılmadan Türkiye'de ne anayasa kitabı yazılabilir; ne de çağdaş demokratik iktidarın asıl sahibi, kaynağı olarak halkın gerçekçi bir *halk anayasası* yapılabilir. Öyleyse şimdi sırası gelmişken politik *iktidar* kavramının kabul ettiğimiz anahtar tanımını verelim. Bir koşul:

İKTİDAR VE HÜRRİYETİN BİRLİKTELİĞİ KOŞULU

İktidar *doğal* olarak istek, irade beyanı değildir; özünde yapabilme, yaptırabilme ile niteleyebiliriz onu. Bu öz niteliktir ki, halka ait iktidarı önce tabanda ve diğer seviyelerde pasif olmaktan çıkarır, *reel-aktif* hale *getirir*. Bu ise, *karşıtları kontrol ve dengeleme, iktidarın tekelleşmesini engelleme* olanağına yol açar ya da içerir. Yapabilme iktidarın özü iken, *hürriyetin* de yapabilme ile bağlı olduğunu biliyoruz.

Politik hürriyet, politika alanında yapabilme ile belirir. Öyle ise, politik iktidar ile politik hürriyet'in birlikteliği apaçık ortadadır. Politik hürriyet ile politik iktidarın birlikteliği, demokrasinin koşuludur, ilkesidir. Tabanda bu anlamda politik hürriyet ve iktidar bulunmadığında hükümet olarak iktidarda olmak demokratik anlamda iktidar olmayı göstermeye yetmez. Partiler gerçekten parti olamaz ve parti içi demokratik seyyaliyet de olamaz. Bu halde seçim yeterli şart değildir, yetmez. Yalnız karşıtların varlığı (bir açıdan iktidarın bölünmüşlüğü) halinde hürriyeti tanımlayabiliriz. Yani, Hegel'in doğu toplumlarında sadece hükümdar hürdü, deyişi yerinde değildir: O halde, bir toplumda, politik iktidar ve hürriyetin, bir zümrenin mi, bir sınıfın mı ya da sınıfların mı olduğuna bakarak politik rejim için bir ölçüt (kriter) buluruz. Böyle bir iktidar tanımı ile politik karar ve yaptırımların, azınlıktan çoğunluğa doğru uzanan yolda, sübjektifliğinden toplumsal bir tür objektifliğe yol açılabilir bir bakıma.

Öyle ise bir Doğu toplumunda eğer: 1 - Genel olarak *binlerce yıl*

halk ya da halkları kapsayan toplumlar, toplum üstü bir politik birim (hükümdar, vb.) tarafından yukarıdan düzenlenmişse, 2 - Bu halkların yaptırımcı hürriyet ve iktidarları olamamışsa, politik alan dışında kalmış, soyutlanmışlarsa; yani politik bir özne olamamışlarsa, 3 - Din ve ideolojik öğreti ile bunu bir bütünlüğün, ondaki sulhun koşulu olarak görmüş ve doğal kabul edilmişse ve bunun *sürekliliğinde* bu düzenlemenin otoritesi de belirmişse, ister istemez bir soru gündeme gelir: Böyle binlerce yıl sürekli tekrarlayan bir toplumsal yaşamın içinde (kişiye göre farklı düzeylerde de olsa) *ortak bir hafıza*, ortak ve adeta *güdüsel bir davranış strüktürü* oluşmamış mıdır? Bunu güdüsellik açısından modern bio-genetik görüşlere göre tartışmayı yeri burası olmadığı için bir yana bıraksak da, böyle toplumsal bir psikolojik *hafıza* ya da *motor* (bir *engram*) belirlenmemiş midir? Böyle bir ortak hafızanın madalyon gibi iki yüzü akla gelebilir. *Birinci yüz: Yukarıya itaat kabiliyetinin yerleşmesi ve aşağıya tahakküm eğilimi* Bunun bir sonucu tepede tek adam ve karizma ortamı yaratır ve tek adam geleneksel otoritenin görünür temsilcisi gibidir. Doğal olarak antidemokratik bir eğilim. *İkinci yüz, doğal insan için olumsuz olarak aşağıdakilerin üst politik birimle olan çelişkilerine dayalı eziklik ve acıları temsil eder.* Bu aşağıdakilerin yukarıya tepkilerinde potansiyel bir neden olacaktır. İşte bu davranış strüktüründe binlerce yıllık birikmiş *yazılı olmayan bir anayasa* vardır.

İşte bu "*anayasa*" bizde dünden bu güne taşınan tarih bu strüktürde yazılıdır; politik miras oradadır; ki bizi halen sanki o güdüyor. Sanki içimizde, mayamızdadır o yapı. Şüphesiz kişiden kişiye değişir ölçüde olsa da! Şimdi soruyorum: Türkiye'de hangi meselemizi, hangi kurumumuzu sözünü ettiğim derin yapının etkisi dışında bulabilirsiniz? Bu derin yapıda özellikle insan-insan ilişkisi olarak *örgütlenme tarzı*mızın yasası yazılıdır. Yukarda verdiğim iktidar kavramını hatırlayarak sendikalara bakınız (DİSK dahil, geçmişte yeterli gözlem ve deneyim var). Ne tür sendikadır onlar? Belediyelere bakınız, ta eski Yunan'dan beri gelen, batısal yerel politik birimler midir onlar? Gerçekten aşağıdan yukarıya örgütlü yaptırımcı (iktidar-hürriyet) demokratik mekanizmaların

oluşmamışlığında Parlamentomuzun sahibi kim? Halkın iktidarını ne yoldan temsil ettiler de geçmişte on yılda bir askeri girişime çattılar? "Olsun" demekle parlamento olabildiler mi? Kendilerine sağ diyenler de, sol diyenler de (demokrasi sözünü kullansalar da) içimizdeki, mayamızdaki yapının güdüsü dışına çıkamamışlardır. Hafızamızda, içimizde adeta bizi hür kılmayan bir ipotek var. Girdiğimiz kapitalist ilişkilerde tarihi yapısal örgütlenme tarzımızın damgası yok mu? Yok diyebilir misiniz? İlerde vereceğim bize has *bürokrasi tanımı* politikadan ekonomiye kadar saran, uzanan örgütlenme tarzımızda beliriyor.

Celâl Bayar'ın CHP ve Demokrat Parti'nin devlet görüşlerini açıklayan değerlendirmesine geçmeden önce, sözünü ettiğim yapı ile davranışımız arasındaki bağı bir ilke ile kurabiliriz. İnsan çevresi ve bugüne taşınan tarihi ile diyalektik bir bütünlük içine girer. İnsanlar çevrelerindeki "*objektif olanaklar*" tarafından etkilendiği gibi, insanlar da çevreyi etkiler, yapar. Çünkü, *"objektif olanaklar", toplumdaki insanlar dışında verili değildir.* İşte bu karşılıklı bağın bizim önemle altını çizdiğimiz yanı, objektif olanakların insanların akli ya da zihni yapılarına da bağlı olmasıdır. Yoksa bunları birbirinden ayırırsak, tek yönlü ister materyalist, ister idealist olsun mekanist yaklaşıma (teori ve pratiğine) yol açılır. İnsanlar bilinçli ve bilinçsiz çeşitli davranış düzeylerinde de olsalar zihni yapılarının gerisinde sözünü ettiğim ortak hafızanın farklı derecede de olsa etkisindedir.

Ortak hafıza sanki toplumsal; bir tabiat gibidir Ve bu öyle bir iki nesilde silinerek yeni bir yapılaşmaya kolayca açık değildir. Eğitimle değişir deniyor! Nasıl ve ne için eğitim? Güncel bir konu ile yapısal etkiyi belirtelim. Güncel bir konu "öğretim birliği" (tevhidi tedrisat) üzerinedir. Radikal Kemalistler öğrenim birliğinin bozulduğundan söz ediyorlar. Geçmişte medreseleri kaldırıp yalnız mektep (okul) leri bırakan "**birlik**"e gerekçe olarak "aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden oluşmuş millet yapma" ülküsü var (**Cumhuriyet**, 14 Kasım 1986, Sadiye Akay'ın yazısı). Demek ki yeni diye ikame edilen okul sistemi de aynı fikirde ve aynı zihniyette insan yetiştirme amacındadır. İşte burada yapının

sürekliği belirmiyor mu?

Doğu hakkında bazı düşünür ve filozoflar (Montesquieu, Hegel, Marx vb.) Doğu'nun durağanlığı tezlerini birbirinden farklı da olsa açıklamak istemişlerdi. Tekrara dayalı durağanlık'taki gerçek nedir? Nedenler ve nasıl olduğu bu yazının değil hazırladığımız kitabımızın konusudur.

Olanla Olmayanı, Olmayanla Olanı Bilmek: Celâl Bayar, Devlet ve Anayasa Kavramı

II- Geçen yazımızda, yazılı olmayan anayasa ile nasıl bir *yapı* anladığımızı açıklamıştık. Söz konusu yapının adeta güdüsel etkilerini sergilemiştik. Bu arada anahtar bir kavram olarak iktidarı tanımlamış ve *iktidar* ile *hürriyetin yapabilme nitelikleriyle birlikteliğini* de belirtmiştik Eğer aşağıdan yukarı iktidar yaptırımcılığının demokratik mekanizmaları yeterli ölçüde kurulamamışsa, yani iktidarın sahibi ya da kaynağı halk olamamışsa, hükümet olmak anlamına iktidarda olmak aşağıdan gerçekçi, yeterli desteğin, onayın eksik olduğunun göstergesidir. Bu eksiklik, krizin bizdeki potansiyel kaynağıdır; kolaylıkla aktüel hale gelebilir. Kriz sorunların yığılıp çözümlenememesidir. Bunun önemi, bizde politik rejimin on yılda bir girdiği krizde gözlenebilir. Gözlemedik mi? Gerçekte potansiyel kriz daima vardır.

Celâl Bayar için "son ittihatçı" diyen M. Perin, onun yüz yıllık deneyim ve gözlemleri sonunda vardığı devlet, anayasa ve demokrasi üzerine görüşlerini özetliyor. Bayar'ın nihaî vargıları ile oluşan özet ve yine onun yardımıyla incelememizi sürdüreceğim. Bir bakıma krizin belirlenmesi, çelişki ve açmazlar sanıyorum önümüze gelecek. Bunu anlayamazsak ve üzerinde düşünüp pratiğimizi düzenleyemezsek bizde demokrasi bir varsayımdan öteye geçemez; dramatik sonuçlarıyla sadece bir oyun olarak kalır; eğer oynatanlar varsa onlar için de! Hem oyun bir ölçüde oynatanlara karşı olan bir gelişimin tohumlarını taşımıyor mu? M. Perin'in 1986 tarihli **Hürriyet** Gazetesi'nde "Beyaz İhtilâlden Darbeye" adlı incelemesinin buna ait önemli bir bölümü var.

Konu, C. Bayar'ın (dolayısıyla A. Menderes'in) kuvvetli devlet ve kuvvetli hükümet anlayışları üzerindedir. 1950 seçimini Demokrat Parti'nin kazanması üzerine C. Bayar'ın Reisicumhurluğu ve A. Menderes'in Başbakanlığı belirlenince, sorun D. Parti genel başkanlığının kimde olacağıdır. Ancak A. Menderes, parti genel başkanlığının reisicumhurda kalamayacağını, onun da kendisine verilmesini, başbakanlığı kabul için şart koşmaktadır. M. Perin, "tartışma uzun sürer ve nihayet Menderes'in talebi kabul olunur" diyor. Anlaşılan C. Bayar parti başkanlığını bırakma eğiliminde değildi. Yine Sayın Perin daha sonraları Bayar Başbakanı Adnan Menderes ile mutabık kaldıkları devlet kavramı üzerindeki görüşünü anlatırken "*Güçlü Devlet*" fikrini benimsediklerini söylüyor diyor. Bayar, "***Başvekilim Adnan Menderes***" adlı kitabında arkadaşları ile "kuvvetli hükümet" prensibinde mutabık kaldıklarını anlattıktan sonra diyor ki: "*Başbakanlık görevini Adnan Menderes'e vermekle iş bitmiyordu. Bin yıllık devlet geleneği üzerine oturmuştu. Parti başkanlığının başka elde olması, kuvvetli hükümet kurulmasına engeldi... siyasi kuvvetlerin bir elde toplanmasında fayda vardı. Öyle ise, Demokrat Parti Başkanlığını da Adnan Menderes'e devretmem gerekiyordu*"

Siyasi kuvvetlerin bir elde toplanması süreci sınırlı mıydı? Nitekim A. Menderes daha sonraları devlete tamamen hâkim olamamaktan yakınacaktır. Bin yıllık "güçlü devlet" geleneği için kuvvetli hükümet şart olunca, kuvvetli hükümet için siyasi kuvvetlerin(?) ele geçirilmesi ister istemez tırmanma göstermeyecek mi idi? Acaba 1950-60 arasında bunun örneklerini görmedik mi?

Şimdilik şu kadarını söyleyebiliriz: Demokrat Parti liderlerinin zihinlerinde, imajlarında üst politik birim olarak topak yukarıdan devlet kavramı yaşıyordu. (Kimde yaşamıyordu ki?) Bu politik ilişkiler olarak onlar dışında vardı, daha önce olduğu gibi. Şimdi unutulmuş gözüken sıfatlarla *Ebedi Şef* ve *Milli Şef* dönemlerinde de vardı. İmparatorluğun yıkılış hercümercinden, kurtuluş savaşı ve sonrasında yeni devletin kuruluşunda, saltanat ve hilâfetin kaldırılmasında, Cumhuriyet ilanında ve yeni bir otoritenin ikamesi koşullarında radikal bir geçiş dönemi olarak bu tür yukarıdan devlet

o sürede kaçınılmaz gözükebilir. Ama demokrasi deneyine girildiğinde, bin yıllık güçlü devlet geleneğine sarılmak halk hâkimiyeti adına halka fazla güvenilmediğini de belirtmiyor mu? Ya da demokrasilerde devlet kavramı mistikleşmiyor mu? Nitekim D. Parti ve Türkiye 27 Mayıs'a doğru sürüklenirken denge için yanına alabileceği, demokratik sürecin kesilmesini engelleyici kurul ya da kuruluşların tarihi yokluğunu görmesi gerekirdi; yalnız kalışlarının nedenini daha geniş bir açıdan anlamalıydı, değil mi? Zannediliyordu ki, karşılarında İsmet Paşa ve eski devlet partisi olarak C. H. P. vardı. Bunlar *görüntüdür*. Anlatacağım, mesele bu görüntünün altına inmektedir, çözüm yolu da buradadır.

Daha önce de söyledim: Hürriyet ile hâkimiyet (sovereignty) aşağıdan yukarıya doğru iktidar bölünmüşlüğünün çeşitli seviyelerde birbirine bağlı işleyişiyle çözülebilirdi. Buna ait gelenek ve çelişkilere rağmen kurumlar kurarak çözülebilirdi. Ve böylece halk iktidarına dayanan otorite de zaman sürekliliğinde kurulurdu; ki onun hakemliğine ihtiyaç vardır. Geçişe ait yukarıda kişisel [yönetim]* veya otorite, demokrasiye geçişle uyumlu olduğu ya da ona katkısı [olduğu] *sürece* savunulabilir.

Söz konusu çözüme değil sadece D. P., acaba C. H. P. ve de halk ne ölçüde hazır idi? Yatkın mı idi? Bin yıllık devlet geleneğinde üst politik birimde ya da *politik alanda* halk yoktur, halk politik karar ve yaptırım özneleri değildir. Böyle bir halkta sınıfsal nitelik aramayın, ona göre örgütlenme aramayın. Öyleyse yukardan devlete sarılmak, onu ele geçirmek yerine yeni bir kuvvetli çağdaş devlet kurmak için halkı politik alana çekmek ve bunun için gerekli yolları açmak gerekmiyor mu idi? Şüphesiz bu zordu. D. Parti bu fırsatı ya da potansiyeli 1950 seçimiyle yakaladı; fakat yeterli yoldan kullanamadı, kullanmasına yeterli fırsat da verilmedi. Söz konusu potansiyel, "Beyaz İhtilâl" niteliğini taşıyan çekirdekte idi. Buna döneceğim sonra. Üçüncü yazıda.

Halka güvenilse, aşağıdan yukarı iktidar mekanizmaları *pratik*'le giderek kurulup işletilmeye sokulabilse (?), zihniyet ve pratik

* Köşeli parantezler İdris Küçükömer'e ait değildir. -Y. Y.

olarak bin yıllık güçlü devlet geleneğine sarılma da giderek gündem dışına çıkardı.

MUHALEFET YOK

Bin yıllık kuvvetli devlet *geleneğine bağlı olarak* siyasi güçleri toparlama tırmanışı içinde muhalefet nasıl görülür? Bu soruyu D. Parti ileri gelenlerine sorunca somut olarak C.H.P.'nin 1950-60 arası tutumundan yakınabilirler. Ama *bin yıllık devlet geleneğinde esasen muhalefet yoktur ki.* Oysa tutarlı *demokrasilerde muhalefet devletin bir parçası kabul edilir.* Tarihi olgularla böyle bir çizgiye gelinmiştir. Oysa bizim anladığımız D. Parti bu çizginin uzağında idi. Nasıl olmasındı ki? Çünkü muhalefet aynı form içinde İsmet Paşa ve onun C.H.P.'si idi. İki parti krizi geliştirmede birbirini tamamlayan kuruluşlardı. İsmet İnönü ve C.H.P. seçim kaybetmiş olsa da 1950-60 arasında sanki hâlâ bin yıllık yukardan devletin hâlâ devlet partisi olarak sahiplerinden gibiydiler, öyle davrandılar. Bu çizgi ile 27 Mayıs harekâtına varılacaktı. 27 Mayıs'ın neresindesiniz diye kendilerine sorulduğunda ne demişti İsmet İnönü? "Hem içindeyiz, hem de dışında!" 27 Mayıs anayasası yine yukardan bir anayasa olacaktı! Cumhuriyet eski otoriteyi bertaraf etti. Ama bir otorite kurabildi mi? Ciddi olarak düşünün. Sloganlarla cevap aramayın.

Bin yıllık güçlü devlet geleneği demokrasinin tarih öncesi olamazdı. Biz halen kurmak istediğimiz demokrasinin kendi tarih öncesini yaşıyoruz. Bu bizde olmayanı olan üzerine koyma ile sürüyor. Bana göre böyle bir süreçte olumlu öğreti şudur: Olanla-olmayanı anlamak; tersi olmayanla olanı anlamak; bu karşılaştırıcı (mukayese edici) arayıştır ki, yolumuzu açabilir.

Burada Sayın Süleyman Demirel'in çok önemli bir sözünü hatırlatacağım. "Demokrasinin birinci şartı ordunun hükümetin emrinde olmasıdır" diyor, Sayın Demirel. Ardından şu soruyu sormalıdır: Ordu neden hükümetin emrinde olmayabiliyor? Acaba bizdeki hükümet gerçekten bir iktidarı temsil edemiyor olmasın? Burada seçim sandığından çıkmanın yetersizliği bir gösterge.

Biz iki partinin de demokratik sürece birlikte ters düşüşlerini, krizi tırmandırmakta birliktelikleri ile ters düşüşlerini daha açık hale

getirmek için C. Bayar'ın tanımladığı iki devlet kavramına dönelim artık.

Sayın M. Perin "Nasıl Bir Demokrasi" başlığı ile şöyle devam ediyor: "Demokrat Parti millî iradeye dayanan "*kuvvetli devlet*" prensibine iktidarda bulunduğu on yıl sürece bağlı kalmıştır. *Bayar, C. H. P. ile Demokrat Parti'nin bu süre içinde mücadelesinin temelinde yatan ayrılıkları çok sonra şöyle anlatmıştır:* "Halk Partisi'nin siyasi tefekkürü ile Demokrat Parti'nin siyasi tefekkürü, on yıl boyunca bir mücadele verdi. 27 Mayıs'a bağlanan bu mücadelenin derin sebeplerini bugün iyice görüyorum. Bu mücadeleyi insanı şaşırtan teferruattan sıyırıp-temel çatışmaların sebeplerine inince, apaçık görünüyor ki, iki devlet görüşü on beş yıl boyunca bir paranın iki yüzü gibi aykırı yöne bakmış, fakat aynı değeri sağlamaya çalışmıştır.

Üstünde çalışılan, fakat bir türlü ifade edilemeyen fikir şudur: Türkiye'de demokrasi Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve bunu Millet Meclisi bizzat kullanır ilkesinden hareket edilerek mi uygulanacak, yoksa, bazı yerlerde örnekleri olduğu gibi, muhtar kuruluşlara ve kurullara dayanan yumuşak bir halk hâkimiyeti esasına bağlı kalarak mı yürütülecektir? Demokrat Parti iktidarı birinci fikre, Halk Partisi muhalefeti ikinci fikre sahip çıkmıştır."

İşte bu son değerlendirmeyi ben tarihi bir belge sayıyorum. Nedenini aşağıda belirteceğim. Ve C. Bayar'ın bu son değerlendirmesini Sayın M. Perin şu ilginç ilâve ile tamamlıyor: "1961 Anayasası yüzde doksanı C. H. P.'li ya da C. H. P. eğilimlilerin çoğunlukta olduğu bir *Kurucu Meclis* tarafından yukarıda Bayar'ın açıkladığımız izahına uygun biçimde C. H. P. anlayışına göre oluşturuldu. 1982 Anayasası ise tamamıyla tersi..." Yani Demokrat Parti'nin anlayışına göre bir anayasadır 1982 Anayasası. Öyleyse soralım: Sayın M. Perin, önce 1982 Anayasası'nın kabul ya da Sayın S. Demirel'in söylediği gibi "tasdik" ettirilme koşullarını dikkate almıyorlar mı? *Herhalde dikkate almış* olmalılar. Sonra acaba 1982 Anayasası'nın *sınıfsal* niteliği ile Merhum Bayar'ın sınıfsal gelişimini sergilemiş olmuyorlar mı? Daha ilginç bir yargı çıkıyor ortaya: Askeri müdahaleleri reddeden Bayar'ın kendilerinin kabul

ettiği bir anayasa getirmesiyle Bayar'ın bu tür müdahalelerin yanında da olabilirlikleri vargısı ilginç değil mi? Oysa Bayar radikal Kemalistlerin savunduğu 27 Mayıs hareketini nasıl değerlendiriyordu? Gerçekte ikisinin (27 Mayıs, 12 Eylül) de ortak yanı yukarıdan militer niteliğidir. Bayar sağ olsaydı bu soruya ya da açmaza ne derdi bilemem! Yukardan anayasaları yel üfürüp selin götürdüğünü görmedik mi? Böylece farkında olarak ya da olmayarak Bayar, 12 Eylül-Anayasa-ANAP çemberi içinde bir yer almıyor mu? (Çemberin çeşitli ilişkilerle örülü ağını genişletebiliriz de). Sanırım, S. Demirel'in çizgisi C. Bayar'dan bu açıdan (Askerî müdahalelere karşı tavır) ayrılıyor. Ne diyor Demirel? Burada denebilir ki 12 Eylül öncesini mi savunuyorsunuz? Benim sorunsalım o değil, oraya nasıl gelindiğidir. Özet olarak tekrarlayayım; partiler, hükümet ve muhalefetiyle (çeşitli diğer kuruluşlarıyla) devleti oluşturacak gerçek iktidar bölümlerini belirtmiyorlardı ki. Bana bunun aksini tarihi gelişim süreci içinde kim ispat edebilir?

OLMAYAN İLE BİLMEK

C. Bayar'ın iki devlet görüşü ile iki partinin bağına gelince; Bayar bütün o söyledikleriyle tarihi bir değerlendirmeye kaynak vermektedir: a) Milli hâkimiyete dayalı kuvvetli hükümet ile kuvvetli devlet fikrini kabul ediyorduk derken bir geleneği sürdürmek istediklerini açıkça belirtiyor; fakat milli hâkimiyet ile demokrasi arasında bağ belirsiz. Çünkü, milli hâkimiyet sağlamanın koşulları olmalıdır. Ancak bu koşullarla milli hâkimiyetin ne olduğunu ancak tanımlayabiliriz. Tekrar ediyorum: Seçim sandığı yetmez. Her toplumda, bunun pratiğinde *seçim* sadece bir koşuldur, yetmez. Öncelikle bu tartışma konusudur.

b) C. Bayar'da kuvvetli halk hâkimiyeti ve yumuşak halk hâkimiyeti ayırımı ile bunların demokrasilerin iki türü gibi gösterilmesi yanlıştır; yani demokrasilerde bir kısım ülkede biri vardır; bazıların-da da diğeri olur demek yanlıştır.

Çünkü Bayar'ın yumuşak halk hâkimiyeti dediği, bu gün Batı'da genel olandır. Eski klâsik Yunan-Roma doğrudan demokrasileri ile batı bugün'e gelen demokrasi, Bayar'ın söylediği o "Muhtar

kuruluş ve kurulları" yaratarak, geliştirerek işlemektedir. Aralarında otonom "kuruluş ve kurulların niteliğinde değil, niceliğinde farklar olabilir. Yani işlerliği olan yerleşmiş demokrasilerde Bayar'ın muhtar dediği otonom "kuruluş ve kurullar"ın şöyle ya da böyle tarihi varlıklarını buluruz. Orada krizleri, askeri müdahale çözmez. Üstelik kuvvetli devlet ve kuvvetli hükümet olmanın o otonom kuruluş ve kurullarla çelişkisi de yoktur. Onlar var diye ne devlet ne de hükümetler zayıftır. Örnek olarak A. B. D.'yi ele alalım. Otonom yerel idareler, valilerin halk tarafından seçimi, otonom federe devletler, otonom kurul ve kuruluşlar arasında Amerika *Yüksek Mahkemesi* gibi organları, Kongrenin iki kanadı, parlamento, vb. vardır. Jüri ile yargılama, valilerin halk tarafından seçimi, daha saymaya gerek var mı? Ve üstelik başkan kongreden otonom, yani ona karşı sorumlu değildir. Bunlara rağmen hükümeti zayıf bir hükümet mi? Ve Amerika Birleşik Devletleri zayıf bir devlet mi? Ne denebilir bu soruya? Öyle ki ABD'de otoritenin yeri olarak Yüksek Mahkemenin gösterilmesi nasıl açıklanabilir? Bunlar Amerikan demokrasisinin savunulması için değil, Bayar'ın verilerinin yanlışlığını belirtmek için ileri sürülmektedir. Üstelik Sayın Bayar Türkiye'yi küçük Amerika yapmak dileğinde idiler!

Burada üç noktayı açıklamanın artık yeridir. Birincisi: İngiltere ve J. Locke'un etkisindeki *Montesquieu*. Hem Amerika'nın bağımsızlığı ve Anayasasını ve hem de Fransız İhtilâlini görüşleriyle yönlendirmiştir. Ünlü *İKTİDAR AYRIŞMASI* tezi (yasama, yürütme, yargı ayrışması) başlıca ilke olmuştur. Montesquieu'nün tam etkisi Amerika devrimi ve bağımsızlığı üzerindedir; Montesquieu Fransız İhtilâlinden çok önce bir eyalet parlamentosu olarak Bordeaux Parlamentosu Başkanı idi. Bir iktidarın tırmanışının tekelleşmesini diğer bir iktidarın önleyebileceğini kabul ediyor: İktidarı durduran (sınırlayan) iktidardır. ("pouvoir arrête pouvoir") diyordu. Benzer düşünce Aristo'da da vardır. Ve halen demokratik anayasaların önde gelen ilkesidir bu *iktidar AYRIŞMASI*. Elbette yukardan bir anayasada yazılı olsa da uygulamak başkadır. *Çünkü uygulama başka yan koşullarla ancak olabilir. Yukardan anayasa esasen bu koşulların yokluğunun da belgesidir.*

Eğer dikkat edilirse birinci yazıda devamlı olarak Batı'da demokrasi seviyesi ne olursa olsun, hatta krallık ve imparatorluklarda *iktidarın bölünmüşlüğünü* vurguladım. Oysa burada Montesquieu dolayısıyla söz konusu olan *iktidar ayrışması*dır ki bölünmüşlükten farklı bir düzeyi gösterir. Benim iddiam odur ki *iktidar bölünmüşlüğü* olmadan, iktidar ayrışması (separation of powers) bir anayasada her nasıl yazılmış olsa da gerçekleşemez! Batılı düşünür ve filozofları iki bin beş yüz yıllık politik geçmişlerinde artık yapılaşmış iktidar bölünmüşlüğünü analiz etmezler. Onlar için doğal bir veridir o bölünmüşlük. Doğulu bizler için, onu biz de, geçmişimizde olmadığını görmek ve analizi onun üzerine kurmak zorunludur. Onunla bizde olmayanı anlarız, nasıl ki onlarda olmayanı bizde olanla anlayabileceğimiz gibi (karşılıklı ayna) Evet, iddiamız odur ki, *iktidar bölünmüşlüğü* bir önkoşul olarak *iktidar ayrışması*'nın alt tabanının yapısal koşulunu oluşturur. Biri sonuç olarak ön koşul üzerine oturur. Açıkçası ön koşul ikincinin olmazsa olmaz koşuludur.

ÇAĞDAŞ YANILGI ve DEMİREL: SOLUN AÇMAZI

Halk ne zaman anayasa yaptı ki? Bütün anayasalarımız yukardan verilidir. Tümünün ortak niteliği de, geçmiş yaşam tarzının ürünü olan, halen süren, şimdi çağdaş gerçeklerle uyumsuz bir azınlık tarafından hazırlanmış ve ısmarlanmış olmasıdır. Bu noktada, "anayasaların hazırlanmasında, entelektüel bir uyarı, doğuş için bir aydın dürtüsü yok mudur?" diye sorulabilir. Genel model açısından bu soru haklıdır, ama sadece alternatif uyarı ve dürtüler seviyesinde, karar seviyesinde değil. Çünkü, "bilgi ile bilginin kaynağı" arasındaki zorunlu ilişki bu soruyu haklı kılar. Ama Türkiye'de; "bilgi ile bilginin kaynağı, bilginin oluşumu, tarihi doğuş şartları" arasındaki zorunlu ilişki kopmaktadır. Bu kopuş sonucunda, aydının konumu, sürekli yukardanlık, tepedencilik çemberi içinde kalmaktadır. Bu sebepledir ki aydın; değişik boyutlu bir kültür ve düşünce seviyesindeki bir topluma, tarihinde sürekli iktidar bölünmüşlüğünü yaşamış toplumların ürünü olan "formları" aktararak "asrî" olunacağını sanmıştır. Bu formların ithal edilmesiyle Türkiye'de işlerliğinin ne olacağını da hiç bir zaman derinlemesine düşünmemiş, araştırmamıştır (Aydının yenilgi tuzağı).

"Anayasa" örneğinde olduğu gibi "belediye"ler, "sendika"lar, bunların da üstünde olan"parlamento" gibi formların işlerliği nedir? Bunlara meşruiyetin kaynağı ve temeli gözü ile bakılabilir mi? Eğer bu formlar, meşruiyetin kaynağı ve temeli olsalardı her on yılda bir yaşanan müdahale gerçekleşir miydi? Türkiye'de geçmişin politik bir mirası varsa, bu *politik toplum* yapısındadır. Bu miras, sürekli olarak, küçük bir azınlığın tekeline açıktır (Karizma tuzağı). Öyle ise "Hâkimiyet Milletindir" demek ne

oluyor? Her on yılda bir yaşananların ışığında, "hâkimiyet" ve "meşruiyet" kavramlarının yeniden tartışılması gereklidir. Eğer, gerçekten, fiili durumların esiri olan bir toplum olmak istenmiyorsa, bu temel görev yerine getirilmelidir.

Çünkü, her yeni anayasa, hak ve salâhiyetlerin karıştırılması veya gaspıyla, bir yasama niteliğindedir (Ex post factum legislation).

Bu noktada, gündeme gelen bazı sorular şunlardır: "Halk politik toplumun içinde mi, dışında mıdır? Bir azınlık şöyle ya da böyle halkı kullanıyor mu, kullanmıyor mu? Eğer ülke içinde çeşitli seviyelerde iktidar bölünmüşlüğüne açık yapı ya da geleneği yoksa, hukuk nasıl yapılır ve korunur? Anayasa nasıl yapılır ve korunur?"

Bunlar Cumhuriyet öncesinden devralınan temel sorunlardır. Bu sorunlara cevap, Cumhuriyet içinde de üretilememiştir, verilememiştir. Cumhuriyet'in devraldığı politik kültür mirası, belki de Cumhuriyet iktidarlarının da işini kolaylaştırarak devam edip gelmiştir. Hukukun üstünlüğü bir form olarak kalmış, korunamamıştır. İktidarın bölünmesine, "çağdaşlık" adına hoşgörü ile bakılmamıştır. Hukuk sisteminin, ülkede iktidarı bölüşen güçlerin çeşitli seviyelerdeki mücadelesiyle kurulduğu, en başta çağdaş "formları" savunanlar (!) tarafından anlaşılamamıştır. Bazı kurumların kısaca otonomi kazanmaya başlaması göze batmış, ilk fırsatta da yok edilmeleri plânlanmış ve bu plân her on yılda bir de uygulanmıştır. Hâkimiyeti, yukardan temellük etmiş *arşetipik* "sahip"lerinden biri vermiş, biri almış, almaya hazır bir sürüsü de sıranın kendisine gelmesini beklemektedir...

Bu yollarla yapılan anayasaların halkla bağlantısı yoktur. Bu anayasaların nitelikleri ne olursa olsun, sahibi bulunmaz. Koruyanı olmaz. Nitekim bazı yazarlar 27 Mayıs Anayasa'sının çok iyi bir anayasa olduğunu söylerler. Bu anayasa kimler için iyi ve ileri idi? Kimler yaptı, kimler bozdu? Halk niçin savunmadı? Millet nereye gitti? Sanırım işin özü burada, bu sorulardadır.

Bu gün hak ve salâhiyetlerin sahibi açık ve net değildir. Sorumluluk yoktur. "Gasp" diye nitelendirilebilecek bir karmaşa ve belirsizlik bu ilişkilere egemendir. Çözüm; halkın hak ve yetkilerinin

temellüküdür, eline geçirmesidir, halkın etkinliğinin (müessiriyetinin) artmasıdır. İşte burada 1982 Anayasası gündeme gelir. Çünkü, bu anayasa yukardan bir form olarak antidemokratiktir. Halkın dışında yapılmıştır. Ve sanki, belli grup ve sınıfların diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasının karinesini de taşımaktadır. Bu anayasanın özünün değiştirilmesi girişimi, tarihi politik mirasın reddi süreciyle de özdeşleştirilebilir. Bir buçuk yıl önce **Yeni Gündem** Dergisi'nde teklif ettiğim *Demokratik Misak* da budur. Çağdaş meşruiyet ve hâkimiyetin ortaya çıkması bu girişimle mümkündür. Eğer partiler,"hâkimiyet millete" ilkesini halka mal etmek, halkın tartışmasını sağlamak amacıyla bu ilkede birleşebilir, anlaşabilirlerse 10 yılda bir askeri kesintilere, yeni anayasaların yazılmasına meşru bir engel yaratmış olurlar. Bu: bir praksistir. Halk bu gündem üzerine hak ve yetkilerinin temellükü konusunda hazırlık yapabilir... Ve giderek de bu hak ve yetkilerin sahibi olur. Bu süreç, ki bu sürecin uzun dönemliliği dikkatten kaçırılmamalıdır, iki önemli sonuç ortaya koyabilir:

a) Halk için gerekli olan kuruluşların gerekçelerini halk görüp anlayabilir, girişimleri yapılır.

b) Benim *sivil disiplin* dediğim karşılıklı disiplin belirir (Bizdeki tek yanlı disiplinin aksine).

Sivil toplum için, *sivil disiplin*, olmazsa olmaz koşuldur. Çünkü, toplumun çeşitli kesimleri arasında mesafe oluşturur. Halkın kendi kendini hesaba katmasını sağlar, bunu öğretir, bu bilinci yayar. Sonuçlar politik madalyonun sorunlu iki yanını belirginleştirebilir. Madalyonun bir yüzünde cuntacıların müdahale için gerekçeleri, öbür yüzünde ise, partilerin müdahaleye karşı çıkış gerekçeleri herkesin gözleri önüne serilir. Bunun sebebi halkın etkinliğinde (müessiriyetinde)ki eksikliktir. Zaten ülkenin zaafiyeti de buradadır. Bu zaafiyeti ortadan kaldıracak, halkın etkinliğini artıracak her girişim, cuntacıların müdahalesini ve onların gerekçelerini çürütecektir. Başta partiler olmak üzere bütün formlar, parlamento, sendikalar vb. güçlenecektir. Bu zor bir uygulamadır, ama kaçınılmaz ve zorunlu bir uygulamadır. Bundan başka bir çözüm var mı? Bu zorunluluğu fark etmeyenler olabilir. Bunlar, Anayasa'da

kısmî değişiklikler önerebilirler. Sayın Aydın Güven Gürkan gibi. (**Cumhuriyet** Gazetesi'nde söyleşi) Ama o zaman, kuruluşu bu anayasaya sıkı sıkıya bağlı olan bir partinin, birleşme olayı dahil bütün kararları bağımlılık, icazet, muvazaa olarak nitelendirilemez mi?

Bu sürecin sağlıklı işlemesinin stratejik nitelikli bir koşulu vardır. Bilgi alıp verme, haberin ve haber kanallarının demokratik işleyişi... Yani tek taraflı ve yetersiz, saptırılmış bilgi kaynak ve kurumların reddedilmesi, bunların yerine demokratik işleyişi olanların kurulması koşul olarak gündeme gelir.

Bu şart, *katılım* için gerekli bir koşuldur. Yani, halkın hak ve yetkilerine sahip çıkması ve tarihi politik mirası reddetme ile yeni anayasa yapma girişimini özdeşleştirmesi katılımın kurumlaşması için zorunludur. Bu sözcüğün sık sık kullanılması, içinin dolu olmasını gerektirmemektedir. Bence özgün, içerik katılımın sivil disiplin koşulu ile, kurulması ile kazanılır. Ciddi kavramlardan biri olan "katılım" kavramının bazı partilerin programlarında da bir süs bitkisi gibi durması bu partilerde "katılım" olduğunu ve partilerin demokratikliğini göstermez...Eğer böyle bir işlerlik olsaydı, "*demokratik misak*" zahiri bir gündem maddesi olmaktan çıkar, Türkiye politikasının gündeminin en başına otururdu. Bu fiilî durum karşısında da cuntacı, jöntürk solcuları tarihi kendi ninnileri ile baş başa kalırlardı...

Bütün bunlardan sonra Sayın Demirel'in demokratlığı gündeme geliyor. Demokratikliğini tartışmıyorum. Yalnız bir beyanatına değineceğim.

Bir de soru soracağım. Benim senelerce söylemeye çalıştığım bir hususu Sayın Demirel, bedelini yaşamında ödediği için, benden daha iyi söyleyebilmiştir. Söz konusu beyanat, 31 Mayıs'ta **Tercüman**'da çıkmıştır: "Atatürkçülük tek fikir olursa, çoğulculuk yürümez."

Bu beyanat Mustafa Kemal Paşa'yı bir yere oturtmaktır. Yoksa her yere, her yerde hazır ve nazır olarak bulundurmak değil... Ne omnipotent, ne de omnipresent... Bunlar tanrısal sıfatlardır.

Mustafa Kemal Paşa ise Tanrı değildir. Sayın Demirel'in bu anlamlı sözlerine hiç bir tepki gelmemesi de o kadar anlamlıdır ki, bu sükût tek boyutlu cevap oluşturmaktadır. Belki de sözde düşmanların ittifakıdır sükût.

Bu konuya öncelikle, Demirel'in demokratlığını tartışan Kemalist solcular cevap aramalıdır. Tabii şimdilerde Kemalist kesilen Sayın Ecevit de... Bir hatırlatma yapıyorum: Nihat Erim'in **Hürriyet**'te yayınlanan anılarından öğreniyoruz ki, Sayın Demirel'in bu konudaki görüşleri o zaman da değişik değil... Sayın Demirel'e şu soruyu sormanın da tam sırası: Bu işi yalnız başınıza ne kadar ve nasıl taşıyabilirsiniz? Ama Demokratik Misak daima gündemde kalacaktır.

İDRİS KÜÇÜKÖMER
KAYNAKÇASI

- **"Modern Kapital Teorilerinde Münakaşalı Bazı Problemler"**, İst. 1954, 147S. (Yayınlanmamış Dokt. Tezi)
- **"Para Politikası Gayelerini Gerçekleştirmekte Neden Muvaffak Olmayabilir"** İst. 1958, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. Ayrı Basım. 10 s.
- Maliye Enstitüsü Konferansları Dördüncü seri Sene 1958 İst. 1959 İst. Ün. İkt. Fak Yay. Sermet Matbası.
- **"Basının Fonksiyon ve Ekonomisi, Yeni Basın - İlan Kurumu"** İstanbul, Kasım 1961, Gazetecilik Enstitüsü Dergisi Yıllık, Sayı 2, S. 82 - 93.
- **"Sosyal Kıymet, İktisadi Refah, Sosyal Tercih ve Bazı Planlama Sebepler,"** İst., 154 S. (Yayınlanmamış Doç. Tezi.)
- **"Türkiye'de Temel Kararları Kim Alır ?"** İstanbul, 27 Haziran 1962, Yön-Sayı 28, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ, S.13-14.
- **"1 - Planlama Trajedisi mi ?, 2 - Uzmanların Planı Sosyalist Plan mı ?"**, İstanbul. 10 Ekim 1962, Yön, Sayı 43, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 9.
- **"Bizim Liberallerimiz!"** İstanbul, 24 Ekim 1962. Yön, Sayı 45, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 20.
- **"Irkçılığın Kaynakları ve Türkiye, (1) - Romantik Akım ve Irkçı Politika"**, İstanbul, 5 Aralık 1962, Yön, Sayı 51. Vatan Gaz ve Matb. TAŞ., S. 12.
- **"Irkçılığın Kaynakları, (2) - Irkçı Milliyetçilik ve Türkiye"**, İstanbul, 12 Aralık 1962, Yön, Sayı 52. Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 11.

- **"Türkiye'de Kendilerine 'Devlet Adamı' Denilen Kişilere, (1) Vatanseverliğe Sosyal ve Ekonomik Açıdan Bakış"**, İstanbul, 2 Ocak 1963, Yön, Sayı 55, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 6.

- **"Kendilerine 'Devlet Adamı' Denen Kişilere, (2) - 1. Politika Nedir?, 2. Kalpazanlar Demokrasisi Nedir?"** İstanbul, 6 Şubat 1963, Yön, Sayı 60, Vatan Gaz. ve Matb. TAŞ., S. 11 12.

- **"Kendilerine 'Devlet Adamı' Denen Kişilere. (3)-Kapalı Rejimde Grev ve Toplu Sözleşme"**, İstanbul 1963 (Şubat ya da Mart),Yön, Sayı (60 ila 69 arası),Vatan Gaz.ve Matb. TAŞ, S.(?).

- **"Sosyal Siyasetlerimiz ve İnönü'nün Yeri"**, İstanbul, 10 Nisan 1963, Yön, Sayı 69, Vatan GAz. ve Matb. TAŞ. S. 10.

- **"Bizim Sendikalar ve Politika** Yeni Ufuklar" Mart 1964, "İşçi Sorunu" özel sayısı, s. 16 - 22.

- **"İktisat İlkeleri Üzerine (1) - İktisada Giriş"**, İst. 1964, İ.Ü. Yay. No:142 Okay Yayınevi, İst. 1965. İ.Ü. Yay. No 1112 İktisat Fak. No: 161, Hamle Matb. 295. s.

- **"Politikacılara sunulur (1)-Egemenliğimiz ve Var Oluşumuz"**, İstanbul, 2 Ekim 1964, Yön, Sayı 79, Güneş Matb. TAŞ., S. 12.

- **"Politikacılara Sunulur (2) - Ereğli, Demir - Çelik Kurumu ve Egemenliğimiz"** İstanbul, 9 Ekim 1964, Yön, Sayı 60, Güneş Matb.TAŞ., S. 12 - 13.

- **"Politikacılara Sunulur (3) - Dış Ticaret, Büyük Soygun Yolu (1)"** İst., 23 Ekim 1964, Yön, Sayı 82, Güneş Matb. TAŞ., S. 10.

- **"Politikacılara Sunulur (4) - Dış Ticaret, Büyük Soygun Yolu (2)"**, İstanbul, 20 Kasım 1964, Yön, Sayı 86, Güneş Matb. TAŞ. (?), S. (?).

- **"Politikacılara Sunulur (5) - Dış Ticaret, Büyük Soygun Yolu (3)"**, İst., 20 Kasım 1964,Yön,Sayı.86,Güneş Matb.TAŞ, (?), S(?).

- "**Politikacılara Sunulur (6) Türkiye' de Çombeler**", İstanbul, 4 Aralık 1964, Yön, Sayı, 88, Güneş Matb. TAŞ., S. 16.
- "**Politikacılara Sunulur (7) - Türkiye Hukuk Hakim Sınıflarının Bir Aracı mıdır?, Hukuk Sosyalizasyonu**", İstanbul, 29 Ocak 1965. Yön, Sayı 96, Güneş Matb. TAŞ., S. 11.
- "**İktisat İlkeleri Üzerine, (İktisada Giriş)**", Kitap 11, İst., 1965, İ.Ü. Yay. No : 1131, İktisat Fak. No: 168, Hamle Matb., 216 s. İst., 1967, İ.Ü. Yay. No: 1238, İktisat Fak. No: 205, Hamle Matb. 232 s.
- "**Türkiye Nereye Gidiyor ? (1, 2, 3, 4) - Bir Uyarka**", İstanbul, 22, 23, 24, 25, Aralık 1965, Akşam Gaz., Akşam Matb., S. 2. İst., Haziran 1989, Alan Yay., Düzenin Yabancılaşması Batılaşma (İkinci Basım) İçinde s.159- 176.
- "**Japon Kalkınması ve Türkiye (Önsöz)**", İstanbul, Şubat 1966 Gerçek Yay., S (5 - 20).
- "**Bağımsızlık Sorunu**", (İst.) Mart 1966, Tip İstanbul İl Yönetim Kurulu Eğitim Bürosu, Tip Yay. 23 s.
- "**Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerin İlişkileri Üzerine - Politik İktisada Dönüş Denemesi**", İstanbul, 1966, İ.Ü. Yay. No: 1217, İktisat Fak. No. 200., Hamle Matb. 168 s.
- "**Sınıf Açısından 1966'da Türk Ekonomisi**", İstanbul, 3. 1. 1967., Ant. Sayı 1, S.(?).
- "**1967 Türkiye'sinde Enflasyon, İşsizlik, Devalüasyon**", İstanbul, 10.1.1967, Ant, Sayı 2 S. (?).
- "**Eğitimde Uluslararası Çerçeveye Doğru**", İstanbul, 3.10.1967, Ant,Sayı 40, S. (?),
- "**Sınıfsal Açıdan Türk Eğitim Vakfı**", İstanbul, 17.10. 1967, Ant, Sayı 42, S. (?).
- "**Türkiye Batılaşamaz**", Akşam Gaz. 14.10. 1968, S 2.
- "**Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi?**", Akşam Gaz., 15. 10 1968, S. 2.

- **"Ortanın Solunda Paşalar ve Abdülhamid"**, Akşam Gaz. 16.10.1968, S.2.
- **"Ortanın Soluna Sorular"**, Akşam Gaz. 17.10. 1968, S.2.
- **(Batılılaşma, Kapitalizm ve Sivil Toplum - Türkiye Batılaşamaz! - Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi? - Ortanın Solunda Paşalar ve Abdülhamid - Ortanın Soluna Sorular**) İst., Eylül 1987, İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem. Yay., Sayı 274 **"İdris Küçükömer ' in Anısına Armağan,** Özel Sayı " s.10 - 23.
- **"Osmanlılarda Kapitalist Düzene Geçilememesi ve Bürokratlar ile Ortanın Solunun Gelişimi"**:, İstanbul, Ortak Yay., Asya İTÜOB ve İktisat Fak. Talebe Cemiyeti Ortak Yay., Asya Matb. İst.,Haziran 1989, Alan Yay, **"Düzenin Yabancılaşması - Batılaşma (İkinci Basım)"** içinde s. 177-235.
- **"Amerika ve De Gaulle"**,İst. 21 Mart 1966, Akşam Gaz. S. 2.
- **"Dolar Krizi AP'yi Doğu Bloku ile Yakın İlişkilere İtecektir"** İstanbul. 26.3.1968, Ant, Sayı 65 S. (?).
- **"Tıp Olağan Kongre Konuşması"**, Kasım 1968, TİP. Tarihi Cilt.3, M. A. Aybar, İst., Temmuz, 1988, BDS, Yay. İçinde s. 246 - 253.
- **"TİP'in Programı Değişmelidir"**, İstanbul, 12.1.1968, Ant. Sayı 98. S. (?).
- **"Düzenin Yabancılaşması"**, İst. 1969. Ant Yay., Duran Ofset Basımevi, 162 s. İst. Haziran 1989, Alan Yay, s. 176.
- **"Yeni Dengede CHP'nin yeri"**, İst., 1.4.1969, Ant. Sayı 118. S.(?).
- **"Paşa'nın ve Amerika'nın Oyunları"**., İst. 22.4.1969, Ant, Sayı 121, S. (?).
- **"Niçin Bu Feryat ve Küfür"**,İst.13.5.1969, Ant, Sayı 124, S (?).
- **"Amerika Hangi Tarafta?"**, İst. 27.5. 1969, Ant, Sayı, S. (?).
- **"CHP Kendisine Karşı mı ?"**İst.3.6.1969, Ant,Sayı,127,S. (?).
- **"Türk-İş İşçiyi Sokağa Dökemez"**, İst.17.6.1969, Ant, Sayı 129, S.(?).

- **"Stratejik Kördüğüm ve CHP"**, İst, 22.6.1969, Ant, Sayı 134, S. (?).
- **"Düzenin Yabancılaşması Üzerine"**, İst. 29.7.1969, Ant, Sayı 135, S, (?).
- **"Kayseri'deki Oyun ve Oyunlar"**, İst. 15.7.1969, Ant, Sayı 133, S. (?).
- **"Devlet ve Hükümet Birliğine Doğru"**,İst. 16.9.1969, Ant, Sayı 142, S. (?).
- **"Bayar, Anayasa ve Üniversite"**, İst., 30.9.1969. Ant, Sayı 144. S. (?).
- **"1970 Bütçesinin Reddi ve Demirel'in Geleceği"**, İst. Milliyet Gaz. Yıllığı 70 (15 Şubat 1970 Düşünenlerin Forumu, Yön, Ali Gevgilili, S. (?).
- **"4 Nisan 1970 Tarihli Görüşme"**
- **"Türkiye 'de Soldaki Bölünmeler"**, Çetin Yetkin Mayıs 1970 Toplum Yay. s. 74- 82,132, 192-193.
- **"1971 Türkiye'si ve Reformlar"**, İst. Milliyet Gaz. Yıllığı, Düşünenlerin Forumu, Yön. Ali Gevgilili, S. 210- 216.
- **"Türkiye'nin Gerçekleri ve Reformlar"**,İst.Milliyet Gaz. Yıllığı'71, Düşünenlerin Forumu,Yön, Ali Gevgilili, S.216- 223.
- **"Yeni Hükümet ve 1972 Türkiyesi"**, İst. Milliyet Gaz. Yıllığı, Düşünenlerin Forumu, Yön, Ali Gevgilili, S. 38- 42.
- **"İktisat İlkelerine Yeniden Bakış"**, İstanbul, 1972, Sermet Matb. 452 s.
- **"Cumhuriyet'in 50. Yılı (1)"**, İstanbul, 28.10.1973, Milliyet Gaz., Düşünenlerin Forumu, Yön, Ali Gevgilili, S. (?).
- **"Atatürkçülük ve Türk Toplumu (2)"**, İst. 4.11.1973, Milliyet Gaz., Düşünenlerin Forumu, Yön Ali Gevgilili, S. (?).

- "**Türkiye Şimdi Ne Yapmalı? (3)**", İstanbul, 12.11.1973. Milliyet Gaz. Düşünenlerin Forumu. Yön Ali Gevgilili, S. (?).
- (**Cumhuriyet'in İlk Elli Yılı Üzerine İdris Küçükömer - Cumhuriyet'in 50. Yılı - Atatürkçülük ve Türk Toplumu - Türkiye Şimdi Ne Yapmalı?**), İst. 1987 İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem. Yay. Sayı: 274.
- "**İdris Küçükömer 'in Anısına Armağan, Özel Sayı**" s.24- 34.
- "**Yaşamımdan Acı Dilimler, Harun Karadeniz**", (Önsöz) 2. Basım,Mart 1977 (3.Basım 1979) İst. May Yay. s. 5-15. (s.5-13).
- "**Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Toplum**", İst. Yaz 1977, Toplum ve Bilim, S (3-30).
- "**Özal Balıkla Denizaltıyı Birbirine Karıştırıyor**", Seyfettin Gürsel ile Görüşme, İst. 1-15 Haziran 1984, Sayı 3 Yeni Gündem s. 9-10.
- "**Türkiye'de Sol Liberal Olabilir mi ? - Program ilkeleri** " İst. 1-15 Temmuz 1984, Yeni Gündem, Sayı 5, Milsan Basın San. AŞ., S. 12-13.
- "**Gündemdeki, Platform Politiktir**", İstanbul, 16-31 Ekim 1984, Yeni Gündem, Sayı. 12 Milsan Basın San. AŞ. S. 20-31.
- "**Başbakan Parayı Anladı mı ? (1)**" İst. 3-15 Ocak 1985, Yeni Gündem, Sayı 13. Milsan Basın San. AŞ., S. 18-19.
- "**Başbakan Parayı Anlayabildi mi? (2)**" İst. 16- 31 Ocak 1985, Yeni Gündem,Sayı 14,Cumhuriyet Matb.ve Gaz. TAŞ. S. 28- 29.
- "**Liberal Değil, Sivil Toplum - Demokratik Misak;'a Gerçekler**", İst. 1-15 Mayıs Yeni Gündem, Sayı 21, Cumhuriyet Matb. Gaz. TAŞ. S. 18-19.
- "**Tarih ve Toplum**" İst., Ağustos 1987. Sayı: 44, s. 16-80, 1983. İletişim Yay.
- "**Sivil Toplum, Bürokrasi, Politika ve Aydınlar**", İst. Eylül 1987. İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez, Cem. Yay. Sayı 274 (**İdris Küçükömer'in Anısına Armağan, Özel Sayı**), S. 35-39.

- "**SHP'nin Yeri ya da Temsil Ettiği Politik Miras (1)**" İstanbul, Eylül 1987, İkt. Dergisi İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem. Yay., Sayı 274 (**İdris Küçükömer'in Anısına Armağan, Özel Sayı**), S, 40-44.
- "**Olanla Olmayanı, Bilmek - Celal Bayar, Devlet ve Anayasa Kavramı (2)**", İst. Eylül 1987, İktisat Dergisi İÜ, İkt. Fak. Mez. Cem. Yay. Sayı 274, (İdris Küçükömer'in Anısına Armağan, Özel Sayı,) S. 44-49.
- "**Çağdaş Yanılgı ve Demirel - Solun Açmazı**", İst. Eylül 1987, İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez. Cem.Yay., Sayı 274, (İdri s Küçükömer'in Anısına, Özel Sayı). S. 50-52.
- "**Batılılaşmada Bürokrasinin Yeri Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**", İst., 28 Kasım 1983 Cilt 1 S. 248.
- "**Japonya Tarihi ve Ekonomik Şartları Farklı**", İst. Cumhuriyet, Siyaset 85, 19 Mayıs 1985, S. 72.

İDRİS KÜÇÜKÖMER ÜZERİNE YAZILANLAR KAYNAKÇASI

- "**Yalçın Küçük, Empresyonist Bir Tablo**", İst. Ant. 22 Temmuz, 1969, Sayı 134, S. 10-11.
- Osman Ulagay, "**Düzenin Yabancılaşması Üzerine**", İst. Temmuz1969, Aydınlık., S 9, s 218- 239.
- Hilmi Yavuz, **Küçükömer ve Bilim Felsefesi** ", İst. Yeni Ufuklar, S. 233, Şubat 1973. İst. Felsefe ve Ulusal Kültür, İçinde, Eylül 1975, Çağdaş Yay. s 118 -125.
- Nabi Avcı, Zaman Gazetesi
- Doğan Avcıoğlu, " **Milli Kurtuluş Tarihi**" (Önsöz), İst. 1974, Cilt 1 s 12-16.
- Can Yücel, " **İdrisin şu işi**", (Şiir)
- Gösteri, "**Çok Bi Çocuk**", İçinde
- Murat Belge, "**Özgün Düşünce Yine Kaybetti, Yeni Gündem**", 12 - 18 Temmuz 1987, Sayı 71, İletişim Yay, s 56- 57.

- Ece Ayhan, "**Bir 'Uç Beyi' Olarak İdris Küçükömer**", İst., Gergedan, Ağustos 1987, S. 6, s 4.
- Sencer Divitçioğlu, "**İdris Küçükömer ya da Du puit mi, Deli Dumrul mu?**", İst. Eylül 1987, İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez.Cem Yay., Sayı 274 (**İdris Küçükömer Anısına Armağan, Özel Sayı**), s. 3-4.
- Asaf Savaş Akat, "**İdris Küçükömer'in Mirası (1)**" İst., Eylül 1987, İktisat Dergisi. İÜ İkt. Fak. Mez. Cem. Yay. Sayı 274. (İdris Küçükömer' in Anısına Armağan, Özel Sayı), s. 5-9.
- "**İktisat Dergisi'nden Okurlarına**", İst. Eylül 1987, İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt. Fak. Mez Cem. Yay. Sayı 274. (İdris Küçükömer'in Anısına Armağan, Özel Sayı).
- Sencer Divitçioğlu, "**İdris Küçükömer**", İst. Kasım 1991, Bağlam Yay. içinde, (**İdris Küçükömer ya da 'Paşa ' ve Bilim - İdris Küçükömer ya da Dupuit mi Deli Dumrul mu? - İdris Küçükömer ya da İbn Haldun Versus Locke**", s 91 - 110.
- Sefa Kaplan, "**Mohikanların Sonuncusu**", Nokta, İst 17 Temmuz 1988, Sayı 28.
- Asaf Savaş Akat, "**Bu Kadar Sivil Topluma, Bu Kadar Bağımsız Aydın...**" İst. Nokta,17 Temmuz 1983, Sayı 28 (Sefa Kaplan ile Yapılan röportaj)
- Taha Akyol, "**İdris Üniversiteden Nasıl Atıldı?**", İst. Nokta, 17 Temmuz 1988 Sayı 28.
- Sencer Divitçioğlu, **İdris Küçükömer ya da İbn Haldun Versus Locke**", İst. Toplum ve Bilim, Kış 1988 Sayı 40.
- Ahmet Güner Sayar, "**İdris Küçükömer Hocamıza Dair Düşünceler ve Hatıralar**", İst. Toplum ve Bilim, Bahar 1989 Sayı 45.
- Erdoğan Alkin, "**Hayek, Popper, Küçükömer**", Milliyet, 23 Ağustos 1988.
- Elçin Macari, "**Küçükömer'e İkinci Armağan**", 2000'e Doğru, İst, 6 Ağustos 1989, sayı 32.

●"**Kim İlerici, Kim Gerici**", Nokta, İst., 9 Temmuz 1989, Sayı 27.

●Sencer Divitçioğlu, "**Tekerleklerine Taş Kondu**", Nokta, İst. 9 Temmuz 1989, Sayı 27.

●Serdar Uzun, "**Halk Bir Sürü mü?**", İst, Saçak, Mart 1985, Sayı 14.

●Fethi Naci, "'**Münevver'den 'Entel'e**" İst. Yeni Düşün.

●Hüsamettin Çamoğlu, Müşir Kaya Canpolat, Yücel Yaman "**İdris Küçükömer-Bilmeyen Ne Bilsin O'nu, Bilenlere Selam Olsun, Düzenin Yabancılaşması**", İst. Alan Yay. Haziran 1989. s. 4- 6.

●"**İdris Küçükömer**", Ana Britanica İst., Cilt 14, s. 168 - 169.

İDRİS KÜÇÜKÖMER

1925 - 1987

Cumhuriyet tarihini, değişik fonksiyonlar ve özellikleri açısından numaralandırma işlemini (2. Cumhuriyet gibi) ve "*Kurtuluş Savaşı'nın anti emperyalist olmadığı*" tezini, 1973'te ortaya süren Küçükömer, öteden beri özgün düşüncelerinden dolayı "*ambargo*"lu idi. Kimliğine karşı konulan bu "ambargo"yu kimler, daha da ağırlaştırmak için, gizli/açık tavır almadı, ittifaklara girmedi ki ?

Bu "*ambargo*"ya rağmen Küçükömer, temel sorusuna cevap aramaya devam etti. "Ben Doğu'lu muyum yoksa Batı'lı mıyım?" sorusuna cevap vermek, bir ömür aldı dense doğru olur. Doğu toplumunda doğan, Batı'dan etkilenen bir bilim adamı olarak "*düşünmeyi yasaklamış bir toplumda*" bugün sivil toplumu savunan bir çok kişinin ilk esin kaynağı oldu. Onlar gerçeği belirtmese de, onlara yön ve hedef gösterdi. "Neyiz ki? Neyi değiştirebiliriz?" diye sormuştu. Düşüncelerine konulan ve resmen ilan edilmemiş "*ambargo*"yu hayatının her döneminde, kahredici bir yalnızlık biçiminde hissederek yaşadı.
Bu kitapta, "*sivilleşme*" konusundaki bulgularını okuyacaksınız.